

Kunnskapsbehov i landbruket

En studie av landbruksinstitusjoner og kunnskapsbehov blant
bøndene i Valdres

Aud Berit Anmarkrud

Masteroppgave i samfunnsgeografi
Institutt for Sosiologi og Samfunnsgeografi
Universitetet i Oslo
november 2007

Forsidefotoet er hentet fra gården Kirkeengen, i Vestre Slidre, Valdres.
På bildet: Øystein Granhus.
(Privat foto)

Kunnskapsbehov i Landbruket

- *En studie av landbruksinstitusjoner og kunnskapsbehov blant bøndene i Valdres*

Aud Berit Anmarkrud

*Masteroppgave i Samfunnsgeografi
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Universitetet i Oslo
November 2007*

Forord

Å skrive denne masteroppgaven har vært en lang prosess, fulgt av en del uforutsette hendelser. Selv om det alltid vil være ting jeg ønsker å rette på i oppgaven er det nå for seint. Fristen er her, og jeg føler en stor lettelse over å endelig levere oppgaven som skal være det avsluttende kapittel for min studentkarriere.

Jeg har mange å takke for at jeg er i havn. Først og fremst vil jeg takke alle mine informanter for stor gjestfrihet, kaffe og kaker, og ikke minst masse informasjon. Uten dere hadde aldri denne oppgaven eksistert!

Min veileder, Bjørnar Sæther, skal ha mange takk for god tålmodighet, en stor medmenneskelighet, og ikke minst en motiverende evne da jeg på slutten av oppgaven ikke hadde noen tro på verken meg selv eller oppgaven.

Familien min har støttet meg hele veien, - helt fra studienes start til slutt. Tusen takk for deres enorme omsorg, gavmildhet og kjærlighet, mamma og pappa! Dere har hjulpet meg så mye i denne fasen, på absolutt alle områder.

Tusen takk til deg bror, Anders, for de mange kjøreturer frem og tilbake til Valdres.

Tusen takk til deg søster, Anne, for å ha orket å korrekturlese hele oppgaven og kommet med konstruktiv kritikk. Ufattelig omsorgsfullt og snilt!

Tusen takk til alle venner, - og da mener jeg absolutt alle! Uten dere hadde motivasjonen min til å sette meg med oppgave vært liten. Å se at det eksisterer en verden utenfor masteroppgaven, har vært nødvendig og motiverende. Spesiell takk går til Turbo, Britt Katrin og Kjersti, som har sitti sammen med meg den siste tiden. En ekstra takk går til deg, Kjersti, for at du har orket å finlese metodekapittelet mitt.

Takk til deg, kjære Gry, for god datahjelp nå i tampen av oppgaven. Du er så snill!

En siste, men så absolutt ikke minste takk, går til min kjære samboer og forlovede, Øystein. Jeg er enormt imponert over din tålmodighet og din evne til å tenke positivt uansett hvor lei jeg har vært. Du har både trøstet og oppmuntret meg, og vist deg som den beste kjæreste som finnes! Endelig har jeg tid til å være sammen med deg med god samvittighet! Ikke minst gleder jeg meg til å ta fatt på vår store felles oppgave; bryllupet vårt i juli 2009! Jeg er så glad i deg! Takk for at du eksisterer, og at du er du!

Jippi! Nå er oppgaven levert! ☺

Aud Berit.

Innholdsfortegnelse

1. VALG AV TEMA OG PROBLEMSTILLING	11
1.1 INTRODUKSJON	11
1.2 PROBLEMSTILLING	13
2. METODISK TILNÆRMING	17
2.1 KVALITATIV VERSUS KVANTITATIV METODE	17
2.2 FELTARBEID I EGEN KULTUR	18
2.2.2 Besparende tid	20
2.3 FELTARBEIDET	20
2.3.1 Deltakende observasjon	20
2.3.2 Intervju	21
2.4 TRANSKRIBERING	25
2.5 ANONYMISERING	26
2.6 TROVERDIGHET, BEKREFTBARHET OG OVERFØRBARHET	26
2.6.1 Troverdighet (validitet)	27
2.6.2 Bekreftbarhet (Reliabilitet)	27
2.6.3 Overførbarhet (Generalisering)	28
3. TEORETISKE PERSPEKTIVER PÅ KUNNSKAP OG RESTRUKTURERING AV JORDBRUKET 29	
3.1 ULIKE TYPER LANDBRUK	29
3.1.1 Historisk tilbakeblikk	29
3.1.2 Bredde, dybde og regrounding innenfor landbruket	31
3.2 BETYDNING AV STED, KUNNSKAP OG INNOVASJON	32
3.2.1 Taus versus kodifisert kunnskap	33
3.2.2 Innovasjon	34
3.2.3 Syntetisk og utvidet syntetisk kunnskapsbase	36
3.3 NETTVERK	37
3.3.1 Ulike typer nettverk	37
3.3.1.1 Hierarki versus heterarki	38
3.3.1.2 Sterke og svake bånd	38
3.3.2 Regionale Innovasjonssystemer	40
3.4 NETTVERK INNENFOR LANDBRUKET	41
3.4.1 Kvalitetsmerker og konvensjoner	43
3.5 VIKTIGE TEORIER TIL ANALYSE	43
4. MULTIFUNKSJONELT LANDBRUK	45
4.1 INNLEDNING	45
4.1.1 Definisjon på multifunksjonelt landbruk	45
4.2 BAKGRUNN FOR BEGREPET MULTIFUNKSJONELT LANDBRUK	46
4.2.1 Stortingsproposisjon og bygdeutvikling	47
4.3 KULTURNÆRINGER	48
4.4 KSL MATMERK	49
5. "VALDRES SKJERPER SANSENE"	51
5.1 PRESENTASJON AV VALDRES	52
5.2 UTVIKLING AV LANDBRUKET I VALDRES	53
5.3 SATSNING PÅ LANDBRUKET I VALDRES	55
5.3.1 Bygdeutviklingsnemdas satsningsområde	55
5.3.2 Valdres natur og kulturpark	55
6. BØNDENES KUNNSKAPSBEHOV	59
6.1 KUNNSKAP BLANT DE TRADISJONELLE VERSUS DE ALTERNATIVE BØNDENE	59
6.2 BREDDE (BROADENING) VERSUS DYBDE (DEEPENING) AKTIVITET	61
6.2.1 Syntetisk versus utvidet syntetisk kunnskapsbase	63
6.3 ULIKE TYPER INNOVASJONER	64
6.3.1 Inkrementell innovasjon	64
6.3.2 Sosial innovasjon	64

6.4 TAUS VERSUS KODET KUNNSKAP	65
6.5 BETYDNING AV UTDANNING	67
6.5.1 Breddeaktiviteter i forhold til de tradisjonelle bøndernes utdanning	69
6.5.2 Breddeaktiviteter i forhold til bøndernes verv	69
6.6 OPPSUMMERING	70
7. TILBYDERE AV VEILEDNING OG RÅDGIVNING AV KUNNSKAP I VALDRES.....	71
7.1 AKTØRER OG INSTITUSJONER I VALDRES	71
7.2 KUNNSKAP BLANT DE ULIKE INSTITUSJONENE	72
7.2.1 Felleskjøpet	73
7.2.2 Tine Produksjonstjeneste.....	73
7.2.3 Bioforsk Løken	73
7.2.4 Valdres Forsøksring	74
7.2.5 Valdres Regnskap A/S	74
7.2.6 Mattilsynet.....	75
7.2.7 Landbrukskontoret	75
7.2.8 Helle Slakteri.....	75
7.2.9 Kurv fra Valdres.....	76
7.2.10 Smak av Valdres.....	76
7.2.11 VALLAK	76
7.2.12 Valdres Merkevarer Landbruk BA (/ Valdres Kvalitet).....	77
7.3 BETYDNING AV DE ULIKE NETTVERKENE	77
7.3.1 Det hierarkiske nettverket	77
7.4 CASET DE TRADISJONELLE BØDENE I VALDRES	78
7.4.1 Landbruket og Mattilsynets oppgaver.....	79
7.5 MANGEL PÅ NÆRINGSUTVIKLINGSTJENESTER	80
7.5.1 Prøving og feiling.....	81
7.5.2 Personavhengighet blant rådgiverne	82
7.5.3 Betydning av næringsutviklingsvirksomheter for de tradisjonelle bønderne	83
7.6 ALTERNATIVE MATNETTVERK	83
7.6.1 Sterke og svake bånd.....	84
7.6.2 Betydning av de sterke båndene	84
7.6.3 Like virksomheter skaper kaos	86
7.7 OPPSUMMERING	87
8. BETYDNING AV KUNNSKAP	89
8.1 SATSNING PÅ LANDBRUKET I VALDRES	89
8.2 HVEM BLIR FAVORISERT?	89
8.2.1 De tradisjonelle og alternative i samme bås	90
8.2.2 Merkevarerkrav	90
8.2.3 Store og små bruk.....	91
8.3 FREMTIDSOPTIMISME BLANT DE ULIKE BØDENE.....	92
8.3.1 Framtidig tradisjonelt bruk og utdanning.....	93
9. KONKLUSJON.....	95
9.1 UNDERPROBLEMSTILLING 1	96
9.2 UNDERPROBLEMSTILLING 2	97
9.3 KONKLUSJON PÅ HOVEDPROBLEMSTILLING	98
9.3.1 Satsningsområde versus kunnskap	98
9.3.2 Satsning på tradisjonelle bønder.....	99
9.3.3 Satsning på breddebønder.....	99
9.3.4 Satsning på alternative bønder.....	100
9.4 FREMTIDSUTSIKTER	101
REFERANSELISTE.....	105

VEDLEGG 1: INFORMANTLISTE.....	109
VEDLEGG 2: SPØRREGUIDE; BAKGRUNNSINFORMASJON.....	111
VEDLEGG 3: SPØRREGUIDE FOR DE ULIKE BØNDENE.....	113
VEDLEGG 4: SPØRREGUIDE NÆRINGSVIRKSOMHETER (TELEFON”INTERVJU”).....	115

Figurliste

Figur 1 Restrukturering av tradisjonelt landbruk. Basert på Van der Ploeg og Renting (2004:236, i Sæther 2006:8).....	32
Figur 2 Kart over Valdres.....	53
Figur 3 Antall søkere av produksjonstillegg.....	54
Figur 4 Logo for godkjent merkevarekrav.....	59
Figur 5 Logo for Valdres natur og kulturpark.....	59

Tabeller

Tabell 1 Befolkningsutvikling i Valdres 1988 - 2007.....	53
Tabell 2 Kunnskapsbehov hos de ulike typer informanter.....	60
Tabell 3 Innovasjoner innenfor bredde og dybdestrategien. Aktiviteter som står i parentes er under utvikling eller planlegging.....	62
Tabell 4 Bøndenes utdanning, i forhold til grupperinger. & -tegnet indikerer ektepar, bonde 16 i parentes er informanten min som er i startfasen til å starte noe eget.....	68
Tabell 5 Kompetansevirksomheter i Valdres.....	72

1. Valg av tema og problemstilling

*”Den som forstår å omgås mat,
han forstår også å omgås ord”.*
(Vietnamesisk ordtak (, Johannesen 2007))

1.1 Introduksjon

I løpet av de siste 60 årene har det norske landbruket endret seg svært mye. Norge har gått fra å være et jordbruksland til å bli et industrisamfunn. Der hvor hele familien tidligere jobbet på et bruk, står det nå igjen en ensom bonde, sammen med dyre maskiner, papirarbeid og lite fortjeneste på råvarene. Dette, sammen med blant annet reduserte støtteordninger, strengere krav, og mye negativ omtale rundt landbruket, har fått flere bønder til å legge ned gårdsbrukene sine (Haglerød og Romarheim 1997, Almås 2002, Rasmussen 2006).

Andre yrkesgrupper har økt sine inntekter. I løpet av de siste 10 årene har den vestlige befolkning økt sin kjøpekraft med 60-70 % (Regionrådet for Valdres 2005). Med et større innovasjonspress på de ansatte i et stadig mer hektisk miljø, har behovet for opplevelser og sinnsstemninger blitt større blant de arbeidende (Sundbo 1998, Pine og Gilmore 1999).

Bønder, både nasjonalt og internasjonalt, har merket seg denne trenden. Flere gårdbrukere har gått vekk fra bulkproduksjonen, og satser nå på en større fortjeneste ved å foredle sine råvarer privat. Andre satser på ulike tilleggsnæringer på gården (Van der Ploeg og Renting 2004, Sæther 2007). Begge gruppene hører innunder det som blir kalt et multifunksjonelt landbruk¹.

Van der Ploeg og Renting (2004) skiller mellom bredde, dybde og regroundingbønder, i forhold til hva slags gårdsbruk bøndene driver. Ifølge Sæther (2007) finnes det viktige forskjeller i kunnskapsbehov blant disse bøndene, men han grupperer de hovedsakelig i tradisjonelle og alternative gårdbrukere. Powell og Grodal (2004) hevder at jo flere aktører som finnes innenfor en næring, desto større sjanse har bedriftene, eller gårdbrukeren, til å lykkes på markedet. Dette har sin sammenheng med kunnskap. Ved å samarbeide individuelt eller i nettverk, vil man komme frem til nye informasjonen, som er verdifulle i forhold til videreutvikling av et produkt. Hva slags kompetansevirksomheter som finnes i en region, kan dermed ha en avgjørende rolle på hva slags gårdsbruk som eksisterer på et sted. Mangel eller tilgang på kunnskap kan være bestemmende for om bonden makter å fortsette sitt gårdsbruk.

¹ Se landbruks og matdepartementet (2006): <http://odin.dep.no.lmd.mf.index-b-n-a.html>

Sammen med handel, er landbruk og reiseliv de største næringene i fjellregionen Valdres. Likevel har både innbyggertall, turisme og gårdsbruk opplevd en markant nedgang i regionen. Bare fra årene 1999 til 2003 gikk antall gårdsbruk ned med 15 %, fra 1265 til 1069 gårdsbruk. I 2004 lå tallet under 1000 (Hamre 2004).

Norske reiselivsbedrifters landsforening hadde et årsmøte i 2003 hvor de viste til at innenfor turismen var det distriktene som kom dårligst ut. Dette gjaldt spesielt det indre Østland, deriblant Valdres (Hjemdahl 2004).

Aktørene i regionen har innsett at noe må gjøres. I 2004 ble Regionrådet i Valdres med på et prøveprosjekt om å dele ut BU-midler lokalt². Deres mål er å gjøre Valdres til et attraktivt sted for både innbyggere og tilreisende. Gårdbrukerne er sentrale aktører. Ved å ta utgangspunkt i det tradisjonelle landbruket, og se hvordan disse kan være med på å skape et særegent kulturlandskap, seterdrift og lokale mattradisjoner, er håpet å styrke de viktigste næringene i regionen. Satsning på et mer alternativt jordbruk vil her være viktig (Eldby og Fjellhammer 2006).

Dette har blant annet resultert i Norges første Natur og Kulturpark, som ble åpnet i Valdres i juni 2007. Hensikten er å få til en bærekraftig lokalsamfunnsutvikling, med utgangspunkt i regionens natur – og kulturkvaliteter (Oppland fylkeskommune 2007). Det poengteres at både de tradisjonelle og alternative brukene er nødvendige for kulturlandskapets helhet. Likevel er det spesielle merker som har fått størst oppmerksomhet. Her snakker vi blant annet om Valdres Kvalitet, som har en direkte tilknytning til satsningen. Ved at gårdbrukerne skaper råvarer etter spesielle krav og kriterier, er håpet å få frem unike produkt, som også bøndene får bedre betalt for. Disse produktene vil bli markedsført under et felles regionalt merkenavn. I tillegg oppfordres andre gårdbrukere til å gjøre noe mer ut av gården og stolene sine, slik at turistene får oppleve et særegent, levende, tradisjonelt og ekte bygdesamfunn.

Det finnes en rekke virksomheter i Valdres både for de tradisjonelle og de alternative bøndene. Noen av virksomhetene har vært der lenge, andre har kommet til de siste årene. Spørsmålet er om disse kan svare til det gårdbrukerne i regionen etterspør? Mangler det noe, eller får alle gårdbrukerne nok hjelp? Er det noen gårdbrukere som har tilgang til mer kunnskap enn andre?

² I stedet for at bygdeutviklingsmidlene blir fordelt fra et fylkesnivå, blir de i Valdres delt ut regionalt.

1.2 Problemstilling

Utgangspunktet for mitt valg av problemstilling kan sees i lys av det som er beskrevet ovenfor. Jeg ønsker å se på hva slags kunnskap bøndene trenger for å kunne fortsette i sitt yrke, hva de i så fall trenger kunnskap om, og hvordan de ser på fremtidsutsiktene for gårdsbruket sitt. Dette vil jeg sette opp mot de ulike virksomhetene som finnes for landbruket i regionen.

Hovedproblemstillingen min er som følger:

”Hvilken betydning har kunnskapen innenfor landbruket i Valdres for bøndene i regionen?”

For å besvare min hovedproblemstilling, har jeg to underproblemstillinger:

UP1: ”Er det noe forskjell i kunnskapsbehovet mellom de tradisjonelle versus de moderniserte bøndene?”

UP2: ”Hva slags kunnskap finnes i regionen for bøndene i Valdres? Hva slags tilbakemeldinger gir bøndene disse aktørene?”

1.3 Studiens formål og forskningsstrategi

Formålet med denne studien er å vise til hvor viktig kunnskap er for næringsutvikling. I denne oppgaven gjelder dette bøndenes kunnskapsbehov i Valdres. Selv om det er mange faktorer som bidrar til at bønder velger å legge ned gårdsbrukene sine, har jeg en tro på at kompetanse kan kompensere for noen. Informasjonen jeg sitter igjen med etter feltarbeidet er en indikasjon på dette. Kompetansemangel kan i verste fall føre til nedleggelse av gårder. For Valdres sin del vil dette med tiden bety et mindre særegent kulturlandskap, som kan resultere i færre turister. Å satse på bønder er nødvendig i Valdres, både i forhold til Valdres Natur og Kulturpark, samt regionens næringsliv.

Mine informanter er valgt ut på bekostning av at jeg ønsker å gi en grundig beskrivelse av næringsutviklingen innenfor landbruket i Valdres. Til sammen har jeg gjort 14 intervjuer med 16 bønder. I tillegg har jeg gjennomført 3 intervjuer med sentrale næringsaktører innenfor landbrukssatsningen, samt telefonsamtaler med 6 andre næringsaktører innenfor

landbruket. Fordi jeg på forhånd har god kjennskap til regionen, har jeg hele tiden hatt klart for meg hvem jeg i hovedsak ville kontakte.

For å styrke funnenes troverdighet og bekreftbarhet, har jeg benyttet meg av en del generelle teorier omkring kunnskap, innovasjon og nettverk. Disse er blitt koblet opp med en del andre teorier innenfor landbrukets utvikling. I tillegg har jeg benyttet meg av en del offentlige dokument, Internett og lokalavisa "Valdres". Dette for å holde meg oppdatert, samt hente inn ekstra informasjon.

Oppgaven min er med andre ord en teoribasert casestudie, med en abduktiv tilnærming. Det vil si et dialektisk forhold mellom teori og data. Selv om jeg har tilegnet meg teorikunnskap før datainnsamlingen, åpner abduksjonen for at empirien kan påvirke og nyansere teorien underveis. Teorien er derfor et utgangspunkt for å forstå mine empiriske funn, i tillegg til at jeg vil trekke mine egne konklusjoner fra det jeg finner i empirien.

Selv om dette er en masteroppgave, som skal bedømmes og karaktersettes, legger jeg også vekt på at dette er en oppgave som jeg håper kan bidra til nyttig informasjon for næringsaktører i Valdres. Jeg forsøker å holde et så akademisk språk som nødvendig, men har hele tiden i bakhodet at dette også skal leses og brukes av andre som ikke har noen særlig interesse av faget samfunnsgeografi. Jeg håper at jeg klarer å nyansere disse to interessene.

1.4 Gangen i oppgaven

Kapittel 2 tar for seg de metodologiske tilnærmingene jeg har brukt for å hente inn informasjon fra feltet. Kapittelet viser blant annet til det å forske i sin egen kultur, samt det å gjøre intervju.

Kapittel 3 er en avklaring på mitt teoretiske rammeverk. Jeg vil her diskutere og beskrive de teorier som jeg mener kan forklare problemstillingene mine. Betydning av kunnskap, innovasjon og nettverk er de mest sentrale begrepene. Disse vil bli knyttet opp mot andre forskninger gjort innenfor landbrukssektoren. Dybde og breddeaktiviteter innenfor jordbruket blir spesielt tatt opp.

Kapittel 4 tar for seg landbrukets posisjon i dag. Her vil begrepet multifunksjonelt landbruk bli belyst, samt hva som inngår i dette. Bygdeutvikling, kulturnæringer og KSL Matmerk er sentrale temaer her. Dette kan gi en forståelse for hvorfor bøndene velger de retninger som de gjør innenfor gårdsdriften sin.

Kapittel 5 gir et innblikk i feltområdet, Valdres. Her vil jeg først ta frem reelle fakta om regionen, deretter komme inn på landbrukssatsningen, som jo er den mest vesentlige bakgrunnen for forskningsoppgaven.

Kapittel 6 er en analytisk fremstilling av kunnskapsbehovet blant bøndene i Valdres. Hensikten er å forstå hva slags kunnskap bøndene i Valdres trenger for å fortsette sin gårdsdrift, og om det finnes noen forskjell på kunnskapsbehovet mellom de vanlig tradisjonelle, bredde og dybdebøndene. Jeg vil også her studere om utdanning har noen betydning for hva slags gårdsbruk de i dag satser på.

Kapittel 7 er en analytisk fremstilling av hva slags kunnskap som finnes innenfor landbrukssektoren i Valdres. Jeg vil først ta for meg de ulike tilbydere av kunnskap i regionen, og deretter se på hvor fornøyd gårdbrukerne er med disse virksomhetene.

Kapittel 8 tar for seg nødvendige resultat av hovedproblemstillingen, som vil være nyttige for å kunne gi en fullverdig konklusjon. Her vil jeg se på hva næringsaktørene innenfor landbrukssatsningen i Valdres vektlegger, og sammenligne dette med bøndenes svar på favorisering av enkelte gårdsbruk opp mot andre.

Kapittel 9 er oppgavens konklusjon. Her vil jeg samle trådene fra teorien og analysen, og svare på min hovedproblemstilling. Jeg vil også komme med noen betraktninger om hva jeg håper oppgaven og dens funn kan bidra med.

2. Metodisk tilnærming

I dette kapittelet vil jeg redegjøre for hvordan jeg ved hjelp av ulike metoder har samlet inn data. Jeg vil først ta opp ulikhetene mellom kvalitativ og kvantitativ metode, og deretter gå inn på de bestemte tilnærmingene jeg har valgt. Dette omhandler blant annet feltarbeid i egen kultur, observasjon og intervju.

2.1 Kvalitativ versus kvantitativ metode

Metode kan skilles i to grupper; kvantitativ og kvalitativ forskning. Det viktigste med disse to metodetilnærmingene er å fremstille kunnskap om forskjellige fenomener i samfunnet, men på noe ulik måte (Fossåskaret 1997). Mens kvantitativ forskning fokuserer på utbredelse, antall og mengde, fokuserer kvalitativ forskning på innhold, beskaffenhet og betydning (Wadel 1991).

Jeg ønsket å snakke med bønder i Valdres om hva slags holdninger de har til fokuseringen omkring landbruket i regionen, samt i hvilken grad de er fornøyd med kunnskapsinstitusjonene som finnes innenfor deres felt i Valdres. Jeg hadde ikke noe særlig kunnskap om deres meninger da jeg startet med feltet. Derfor var det en fordel for meg å bruke kvalitativ metode:

I forhold til kvantitativ forskning som fokuserer på tall og objektivitet, går den kvalitative forskningen mer i dybden på et spesielt fenomen. Hensikten er å forstå hvordan og hvorfor ting skjer, der metoden innebærer en nærhet mellom forsker og informant. Fordelen med denne tilnærmingen er at man studerer informanter i det vante liv, og at de kan svare utfyllende om sine tanker og meninger. Forskeren på sin side kan være med i samtalen, og slik få mer informasjon der han / hun føler det trengs (Ringdal 2001, Kvale 2001).

Ringdal (2001) nevner casestudier, feltundersøkelser, deltakende observasjon og samtaleintervjuer som eksempler på kvalitative opplegg. For min del benyttet jeg meg i hovedsak av samtaleintervjuer. I tillegg brukte jeg deltakende observasjon i forkant av feltarbeidet. Dette for å få et inntrykk av bøndenes syn på prosjektene som foregår i Valdres.

Etter å ha gjort et par intervjuer med noen av informantene mine, vurderte jeg en stund om en kombinasjon av kvalitativ og kvantitativ metode ville belyse min oppgave bedre. Jeg følte jeg hadde fått en del utfyllende svar omkring spørsmål jeg lurte på, og var i så måte klar til å lage et mer fastsatt spørreskjema. Disse ville i så fall blitt sendt til bøndene i Valdres via post. Gjennom denne metoden hadde jeg sannsynligvis nådd flere bønder, og fått et større grunnlag til å generalisere funnene mine (se side 28). Det er mange fordeler med en slik

metodisk tilnærming, men med tanke på både innsamlingen av data, samt analyseringen, konkluderte jeg med at det dessverre ville blitt for tidkrevende.

I ettertid ser jeg at problemstillingen min var omfattende nok, hvilket innebærer at samtaleintervju var en riktig metode for oppgaven min. Alle bøndene fikk utdypet sine holdninger og meninger, uten å være låst til noen enkelte svarkategorier. Dette gjorde at jeg fikk noen funn jeg sannsynligvis ikke ville fått om jeg hadde brukt de kvantitative spørreskjemaene.

2.2 Feltarbeid i egen kultur

Jeg er selv fra Valdres. Å gjøre feltarbeid i min egen kulturkrets innebærer at jeg studerer en del av min egen virkelighet. Ofte kan dette virke enklere enn å gjøre feltarbeid i fremmede kulturer. Dette stemmer på mange måter, men ikke alltid. Feltarbeidet er enklere praktisk; jeg snakker det samme språket, har mange felles bakgrunnskunnskaper, og har ofte de samme verdier og holdninger. Men, jeg kan også ha problemer med å se de ulike forhold i min egen kultur, fordi jeg tar dem for gitt. Det kan derfor være en del spørsmål som ikke blir tatt opp og satt ord på (Wadel 1991). Et eksempel på dette var blant annet da en av mine informanter i en bisetning fortalte meg om bakgrunnen for at Valdres burde få opprinnelsesstempel på spekekurv gjennom Matmerk. Han fortalte meg om hvor vanlig det er at enhver husstand i Valdres har spekepølse, spekeskinke eller fenalår hengende oppe på stabburet, i vedaskjulet eller på kjøkkenet. I tillegg har valdrisene alltid flatbrød i huset. Dette har jeg av en eller annen grunn alltid tatt for gitt, men informanten min utenbygds fra mente dette var noe særegent, som han aldri før hadde sett. Når jeg i dag spør venner rundt meg fra andre steder i landet, oppdager jeg at dette er en lokal kultur jeg ikke har vært klar over. Det er slik sett vanskelig for meg å si om jeg har gått glipp av mye annen viktig informasjon, ettersom jeg er oppdratt med mange av de samme verdier og tradisjoner som informantene mine også innehar.

Et annet vanlig problem med tilhørighet er at informanten kan tillegge intervjueren en del bakgrunnskunnskaper og generell enighet som forskeren ikke har (Rasmussen 2006). Jeg så ikke dette som noe stort problem for oppgaven min. Gårdslivet skiller seg ut fra min egen delkultur (Wadel 1991). Jeg hadde derfor ikke så stor kjennskap til feltet fra før. Av den grunn var det enkelt å komme med oppfølgingsspørsmål der hvor jeg følte det trengtes.

Jeg hadde derimot problemer med det motsatte tilfellet av det som ble beskrevet ovenfor. Rasmussen (2006) viser til at intervjueren ofte *har* den kunnskapen som respondenten tar for gitt at du har. Forskeren spør derfor ikke etter noe utfyllende svar, fordi

han / hun ”skjønner” hva som blir snakket om. Jeg så selv et par ganger at dette var et problem. Det føltes ikke galt under intervjusituasjonen, men da jeg i ettertid skulle transkribere intervjuene mine, merket jeg at jeg burde hatt spurt mer utfyllende på et par spørsmål. Selv om jeg sannsynligvis vet hva informanten min mente, føler jeg ikke at jeg kan bruke mine egne tolkninger i analysen min. Det gjør seg selvfølgelig best om informanten selv beskriver situasjonen sin.

Ellers var det for min del flere positive enn negative erfaringer ved det å gjøre forskning i min egen hjemregion. Det var temmelig enkelt å få oversikt over hva slags bønder jeg hadde å velge mellom, og hvordan jeg skulle komme i kontakt med dem. Dessuten virket det ut til at flere av bøndene takket ja til å bli intervjuet fordi jeg er fra Aurdal, og muligens fordi jeg har et lokalt etternavn (, se Krogsmyr; 2000). Dette merket jeg spesielt i starten. Flere av bøndene jeg ringte til var skeptiske. Det var få som ville la seg intervju. Senere la jeg ofte om til mer valdresdialekt, fortalte at jeg var fra Aurdal, og spurte om de kanskje kjente til foreldrene mine. Etter dette fikk jeg bare positiv respons. Ei av mine informanter bekrefter dette; *”Berre gjer slek som du sa te me; At du e frå Aurdal, og at den du ringe te kanskje kjenne te førelratn dine. Også kan du helse frå me te dei e har gjett de navn på. Då trur e nok at dei fleste vil snakke med de.”*

2.2.1 Fare for å velge side

Wadel (1991) er en av metodeforfatterne som gjør oss oppmerksom på hvor vanskelig det er å observere eller intervju venner, kjenninger eller kollegaer. Hvis så skjer er det en fare for at man velger side i forskningen. Man mister den akademiske distansen, og får i mange tilfeller en personlig interesse av det som skjer i feltet.

Foreldrene mine kjente til de fleste informantene mine og vise versa. Jeg, til gjengjeld, visste kun hvem noen få av dem var. Det var kun en jeg kjente godt fra før. Denne informanten brukte jeg i mitt første intervju, slik at jeg også fikk prøvd ut spørreguiden min. Her fant jeg både styrker og svakheter som jeg fikk rettet opp i til de neste intervjuene.

De andre informantene kjente jeg som sagt ikke noe særlig fra før. Samtalene ble derfor mye mer enn bare en kaffeprat. Vi slapp problemet med at intervjuet skled ut. Intervjusituasjonen føltes normal, og jeg tror verken jeg eller informantene mine hadde noen problemer med å uttrykke spørsmål eller svar.

2.2.2 *Besparende tid*

Et annet punkt jeg ikke har sett noe til i metodebøker, men som jeg likevel mener bør nevnes, er hvor enormt tidsbesparende det er å kjenne ferdselsveiene i regionen. Det kan være vanskelig og tidkrevende å ta seg frem til de ulike gårdene uten å kjenne til stedene i Valdres. Med god geografisk kjennskap fant jeg forholdsvis lett fram til de enkelte gårdene, som lå både sentralt og usentralt..!

2.3 **Feltarbeidet**

2.3.1 *Deltakende observasjon*

Metoden som deltakende observatør ble en viktig døråpner for meg i starten av oppgaven min. Thagaard (2003) beskriver denne metoden slik:

”Deltakende observasjon innebærer at forskeren har en aktiv rolle i forhold til informantene og til en viss grad deltar sammen med dem. Denne metoden er velegnet i studier av et nytt felt, hvor forskeren ikke har tilstrekkelig forhåndskunnskap til å planlegge presist hva prosjektet skal gi informasjon om”

(Thagaard 68:2003).

Thagaards utsagn om deltakende observasjon passet godt for meg i starten av oppgaven min, da problemstillingen ennå ikke var endelig bestemt. Ved å observere og lese lokalavisen, Valdres, fikk jeg informasjon om at det skulle skje mye innenfor landbruket i regionen i årene fremover. Dette ga meg skisser og ideer for valg av problemstilling.

For å skjønne mer av både merkevarebyggingen og trendene i landbruket i Valdres, gjorde jeg tidlig under idemyldringen min et intervju med både en av lederne for Valdres Merkevare Landbruk BA, samt landbrukssjefen i regionen. Lederen for Valdres Merkevare BA anbefalte meg å dra på et av mobiliseringsmøtene som ble holdt for bøndene i hver enkelt kommune, i perioden november / desember 2005. Her fikk jeg mulighet til å observere og få inntrykk av hva programmet gikk ut på.

Jeg deltok på to mobiliseringsmøter for Valdres Merkevare Landbruk BA. På det første møtet møtte over 50 bønder frem. Cirka åtte personer ble plassert ved hvert bord. Først fikk vi mye informasjon om hva merkevareprogrammet handlet om. Deretter ble vi bedt om å diskutere styrker, svakheter, trusler og muligheter rundt landbruket i regionen i dag. Dette skjedde gruppevis ved de enkelte bordene.

Det at vi diskuterte en del sammen, gjorde at jeg på sett og vis deltok i møtet på lik linje med de andre bøndene. Rundt bordet fikk jeg mulighet til å spørre etter ting, uten at det ble for formelt.

Observasjonene mine gjorde jeg i åpen form. Dette fordi det er den mest etisk rette måte å forske på, men også fordi det falt seg mest naturlig (Ringdal 2001). Aktørene rundt bordet var nysgjerrige på hvem jeg var, (jeg er selv fra en annen kommune enn der møtet ble holdt,) og dessuten følte jeg at jeg ikke kunne nok om emnet til å påta meg en rolle som en likesinnet bonde. Jeg ville blitt avslørt uansett, så det var like greit å si ifra med en gang.

Det var i starten en noe negativ holdning til meg da jeg fortalte at jeg kom fra Universitet i Oslo. Senere fortalte jeg at jeg var fra Valdres, samt at jeg var datteren til Arne og Astrid Anmarkrud. Da fikk jeg mye mer positiv respons. Jeg ble sannsynligvis ikke lenger sett på som en fremmed, og det virket for meg som om det ble mer viktig å innlemme meg i diskusjonen.

Senere ble svarene våre tatt opp i plenium. Dette ble en viktig kilde for meg til å se veien videre i oppgaven min. Her fikk jeg et inntrykk av de ulike meningene bøndene hadde omkring merkevarebyggingen, samt hvordan de så på sin egen situasjon generelt om det å være bonde i dag.

Etter det første møtet kjørte jeg en av deltakerne hjem. Den åpne samtalen i bilen ble også viktig for meg i utformingen av problemstillingen min. Blant annet handlet dette om skepsisen hun hadde til satsningen av landbruket i regionen i dag.

2.3.2 Intervju

For å få innblikk i bøndenes ulike meninger om fokuseringen på landbruket i regionen, samt hvor godt fornøyd de er med kompetansen som finnes i Valdres, benyttet jeg meg av intervjuetoden. Dunn (2000) definerer metoden som en ”face to face, verbal undersøkelsesmetode, hvor den ene personen, -intervjueren, søker informasjon og synspunkter hos den andre, -intervjuobjektet”. Et intervju er med andre ord en samtale med et formål (Ringdal 2001).

En av fordelene med samtaleintervjuer er at man får en nær og personlig kontakt med den som intervjues. Jeg hadde ikke noen spesielle ømfintlige spørsmål som gjorde at dette var nødvendig, men ved å kunne se personen og ha en fleksibel og lite standardisert samtale, fikk både jeg og mine informanter uttrykt våre spørsmål og svar enklere. Jeg fikk stilt de spørsmål jeg syntes var vesentlig for oppgaven min, samtidig som informantene mine kunne svare åpent og legge ut om sine egne meninger.

2.3.2.1 Runddans mellom teori, metode og data

Wadel (1991) beskriver den kvalitative metode som en runddans mellom teori, metode og data. I det legger han at både teori og problemstilling ofte endrer seg underveis gjennom hele feltarbeidet. Man går inn i forskningen med en viss anelse om hva man skal se etter, men kan ende opp med noe helt annet når man er ferdig. Dette skjer fordi den kvalitative metode hele tiden går gjennom en prosess, hvor tekst, problemstilling og spørsmål ofte forandrer seg avhengig av hvem en snakker med.

Dette skjedde meg i starten av intervjurundene mine. Jeg intervjuet først lederen for Valdres Matforum, deretter daglig leder for Planteforsk Løken. Etter å ha gjennomgått de fylldige svarene, merket jeg at fokuset heller burde rettes mot bøndene. Det er tross alt de som er hovedaktørene i landbruksprogrammene i regionen.

2.3.2.2 Intervjuguide

Hva man får ut av et intervju avhenger mye av hva slags intervjuteknikk en velger. Ofte snakker en om strukturerte, semistrukturerte og ustrukturerte intervju (Dunn 2000).

Strukturert intervju kjennetegnes med helt klart definerte spørsmål. Alle informanter får nøyaktig de samme spørsmålene stilt i samme rekkefølge. Eventuelle oppfølgingsspørsmål må være skrevet ned på forhånd. Denne teknikken brukes mest i kvantitativ metode.

Det motsatte er ustrukturert intervju. Denne er basert på muntlige historier og samtaler hvor informanten styrer intervjuet. Forskeren har som regel ingen forslag til spørsmål, men har klare temaer som han / hun vil ta opp. Denne teknikken passer best under observasjoner (Kvale 1996).

Bortsett fra deltakelsen min under de to mobiliseringsmøtene jeg var på, benyttet jeg meg av en mellomting av de to foregående teknikkene; nemlig semistrukturert intervju. Denne guiden inneholder temaer en vil dekke og dermed forslag til spørsmål. Likevel er man ikke helt bundet. Spørsmålene er åpne, slik at informanten kan gi mye informasjon. Dette gjør at forskeren kan stille oppfølgingsspørsmål, eller følge opp temaer som informanten nevner. Målet med denne form for intervju er å utforske et tema mer åpent og få informantene til å uttrykke sine meninger og ideer med egne ord (Leifson 2006).

Tema for oppgaven min hadde jeg valgt da feltarbeidet startet. Jeg hadde derfor forberedt en foreløpig spørreguide fra første stund. Denne ble noe forandret etter de første intervjuene, da jeg fant nye interessante elementer fra de utdypende svarene hos mine første informanter. Rubin og Rubin (1995, i Thagaard 2003) kaller denne modellen for en "elv med

sidestrømmer”. Den forklares som spesielt velegnet når forskeren ønsker å utforske et hovedtema, og på forhånd ikke har helt klart for seg de relevante deltemaene. Elven representerer det sentrale temaet som intervjuet skal dekke, mens sidestrømmene representerer deltemaer som dukker opp i løpet av intervjuet.

Spørreguiden min ble ellers startet med enkle bakgrunnsspørsmål. Dette fører til at informanten blir mer bekvem med intervjusituasjonen. Deretter kan man komme inn på de mer emosjonelt ladede emnene (Thagaard 2003).

Selv om jeg ikke hadde noen spesielt ømfintlige spørsmål, valgte jeg likevel å gå ut ifra denne teknikken. Slik fikk jeg en normal oppbygning på spørreguiden, som resulterte i en mer naturlig samtale mellom meg og min informant. Til slutt avsluttet jeg spørreguiden med et spørsmål omkring hvordan informanten så på fremtiden for gårdsbruket sitt. På denne måten fikk jeg avrundet intervjuet på en naturlig måte.

2.3.2.3 Valg av informanter

Både i kvantitativ og kvalitativ metode stilles det krav til representativitet. Det er likevel en vesentlig forskjell mellom disse to tilnærmingene. I kvalitativ metode er det ikke antall personer man intervjuer som er avgjørende for hvor godt forskningsresultatet blir. Det er viktigere å studere et lite utvalg, som man til gjengjeld vet har den viten eller kunnskap man har valgt å belyse. På grunn av dette kan man i kvalitativ metode ikke basere valget av informanter tilfeldig.

Det var i starten viktig å intervju noen som kunne gi meg bakgrunnskunnskap om det som skjer av satsning innenfor landbruket i Valdres. Ettersom jeg selv er fra den samme regionen, samt leser lokalavisen ”Valdres”, hadde jeg på forhånd en viss formening om hvem jeg burde ta kontakt med.

Jeg valgte, som tidligere nevnt, å intervju lederen for Valdres Matforum, samt daglig leder for Planteforsk Løken. Begge disse er viktige pådrivere for Valdres Merkevarer BA. I tillegg er informanten min fra Planteforsk Løken en viktig pådriver for VALLAK; et nyoppstartet kompetansesenter for bøndene i Valdres.

Etter å ha snakket med disse to, så jeg nødvendigheten av å intervju bønder. Det er tross alt gårdbrukerne som er de viktige aktørene i fokuseringen, og som får føle satsningen på kroppen.

Jeg delte gruppen av bønder i to; de som drev tradisjonelt versus de som drev i form av nisje. Jeg snakket både med de som drev stort og de som drev lite bruk, samt de som hadde melkekuer og de som hadde sau.

Jeg brukte forskjellige teknikker på å finne informanter. Daglig leder for Valdres Matforum ga meg navn på fem alternative bønder (nisjebønder), og fungerte slik som en døråpner for meg. Jeg tok kontakt med dem alle, og snakket med fire.

I tillegg var foreldrene mine viktige kontaktformidlere. De kjenner mange i bygda, og hjalp meg med navn på flere av dem som kunne være interessante å snakke med.

Jeg kjenner også selv noen bønder. Jeg snakket med en av disse. I tillegg gikk jeg innom Valdres Mat, en butikk i bygda mi, som fører kvalitetsprodukt for nisjebøndene i Valdres. Jeg fikk noen navn og telefonnummere der. Noen av disse hadde jeg fått opplyst fra andre. Jeg så på dette som at informantgruppen min ikke bare hører innunder et miljø, men likeså mye at alle går i ett.

Jeg brukte ellers snøballmetoden mye. Det vil si at vi først kontakter noen få personer som har de kvalifikasjoner vi ønsker skal være med i utvalget. Deretter ber vi disse om navn på andre som har tilsvarende egenskaper. Et problem med denne fremgangsmåten er at utvalget kan komme til å bestå av personer innenfor samme nettverk (Thagaard 2003). Jeg mener selv å ha kommet meg vekk fra dette problemet. Ved å bruke flere ulike ”startkilder”, har jeg fått ulike informanter fra forskjellige miljøer.

Jeg intervjuet til sammen 16 bønder, hvorav sju drev tradisjonelt, åtte drev nisje, og en var i startfasen til å starte opp noe nytt. Av disse var 6 av informantene 3 ektepar. I tillegg intervjuet jeg lederen for Valdres Matforum, daglig leder for VALLAK, samt regionens landbrukssjef.

På grunn av sykdom mistet jeg et intervju med en tradisjonell bonde som drev stort bruk. Selv om jeg kun har gjort et intervju med en person som skal til å begynne samdrift, håper jeg ikke at jeg gikk glipp av mye viktig informasjon ved å la være å intervju denne informanten. Ut ifra de andre intervjuene jeg gjorde, virket det i alle fall ikke slik. Jeg merket fort en sammenheng mellom svarene jeg fikk fra bøndene.

Jeg så likevel i ettertid at jeg kunne gjort intervjuet per telefon. Nå er ikke dette en kurant intervjusituasjon, fordi man ikke ser kroppsspråket til informanten. Samtidig fører ikke telefonen den nærhet som et ansikt til ansikt intervju gir.

Under arbeidet med analysen min, så jeg plutselig nødvendigheten av å ta kontakt med flere av næringsvirksomhetene innenfor landbruket i Valdres. Ettersom jeg kun hadde to spørsmål, og disse heller ikke var sensitive, ringte jeg rundt til hver enkelt av dem. Dette resulterte i 6 telefonsamtaler. De resterende virksomhetene fikk jeg undersøkt ved å lete rundt på nettet.

2.3.2.4 Intervjusituasjonen

Mitt feltopphold strakk seg fra februar til midten av april, 2007. Det var også da jeg kontaktet mine informanter. Ettersom de fleste av bøndene hadde annet arbeid ved siden av gården, og var aktive innenfor ulike verv, fikk de selv bestemme når de hadde tid til å stille opp. De fleste ønsket å gjennomføre samtale et par dager etter at jeg hadde kontaktet dem, mens enkelte ville vente noen uker. På grunn av dette strakk feltoppholdet mitt seg noe lenger enn jeg først hadde regnet med.

Samtalene med de to daglig lederne, samt landbrukssjefen, foregikk på arbeidsstedene deres. Intervjuene med bøndene foregikk hjemme hos dem på gården. Det var kun en av bøndene som kom hjem til meg, fordi han skulle kjøre forbi der uansett. Selve intervjuene ble for det meste ført ved kjøkkenbordet, og enkelte ganger i stua. Jeg synes selv dette var en god intervjusituasjon. Det er ofte en mer avslappet atmosfære på kjøkkenet. Enkelt og personlig.

De fleste intervjuene foregikk med kun meg og informanten til stede. Likevel hadde jeg også en del tilfeller hvor begge ektefellene var til stede. Ringdal (2001) hevder at dette kan være usunt for intervjuet. Informanten kan være redd for å ikke svare det den andre ønsker. Slik kan personen komme i et tilfelle hvor han / hun blir rakk ned på av den andre.

Jeg følte ikke at dette var aktuelt under mine intervjuer. Enkelte av mine informanter spurte til og med om de kunne ringe meg opp igjen, fordi de ønsket at den andre ektefellen også burde være med på intervjusituasjonen. De syntes at emnet vedgikk like mye den ene som den andre. I disse intervjuene så jeg ikke noe form for "uvennskap" mellom partnerne. Det var heller en god situasjon, hvor de hjalp hverandre med å komme på ting utover samtalen. I stedet for å ha mistet informasjon, føler jeg at jeg vel så mye fikk mer ut av intervjuet.

I de første intervjuene mine brukte jeg båndopptaker, men jeg merket at noen av informantene ble noe stresset av denne metoden. Da gikk jeg heller etter hvert inn for å kun skrive notater. Slik ble intervjuet noe mer personlig og rolig. Det er likevel en fare for at informasjon kan bli borte ved et slikt metodevalg,- at det blir rettet for lite oppmerksomhet mot informanten. Jeg merket dette spesielt når jeg hadde mye å skrive ned. Likevel ser jeg ikke noteringen som noen stor ulempe. Ofte gjorde dette at respondenten fikk tid til å tenke lenger, og slik kom på nye sider av saken og mer informasjon.

2.4 Transkribering

Som nevnt ovenfor skrev jeg notater under de fleste samtalene mine. For at jeg ikke skulle glemme hva som ble sagt var det nødvendig for meg å transkribere intervjuene mine så fort

jeg kom hjem. Dette gjorde at jeg ikke blandet informasjonen fra en respondent med en annen.

Fordi jeg for det meste ikke brukte båndopptaker, får jeg heller ikke brukt så mange sitat som jeg i utgangspunktet hadde håpet på. Likevel skrev jeg ordrett ned hva informantene min sa, der hvor jeg følte de kom med noen viktige sitater.

Hver transkribering tok mellom 2 – 5 timer, avhengig av hvor mye informasjon jeg fikk fra respondentene min.

2.5 Anonymisering

Et av grunnprinsippene for en etisk forsvarlig forskningspraksis er kravet om konfidensialitet. NESH (1993, i Thagaard 24:2003) mener dette innebærer at: ”De som gjøres til gjenstand for forskning, har krav på at all informasjon de gir, blir behandlet konfidensielt. Forskeren må hindre bruk og formidling av informasjon som kan skade enkeltpersoner det forskes på”.

De fleste informantene mine sa at de ikke var redde for at det de hadde fortalt meg skulle komme ut i offentlig lys. Likevel har jeg valgt å anonymisere informantene mine så mye som mulig, både av hensyn til etikk, men også fordi det ikke har noen hensikt å knytte opplysninger til en enkelt person i denne oppgaven.

Å anonymisere de fleste bøndene er enkelt. Det er verre med de tre lederne jeg har snakket med. Valdres er en fjellbygd som preges av at ”alle kjenner alle”. Å finne ut hvem disse tre informantene er, vil derfor ikke være vanskelig. Likevel virket det ikke ut som om noen av informantene hadde noen problemer med det.

Jeg opplevde også på flere av gårdene jeg dro på, at bøndene allerede hadde vært i kontakt med mange av de andre informantene mine. Av dette virker det som om bøndene ikke føler et behov for anonymisering.

Det skal sies at noen av informantene mine kom med en del utsagn, som de ba meg om å ikke skrive ned. Disse utsagnene kunne gjort oppgaven min mer spennende, men har likevel ingen betydning for selve analysen. Jeg har selvfølgelig valgt å ikke ta med disse sitatene.

2.6 Troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet

Kvaliteten på forskningen er sentral og viktig både i kvalitativ og kvantitativ metode. Validitet, reliabilitet og generalisering er begreper som viser til dette. Opprinnelig er disse knyttet til kvantitativ metode. Ettersom begrepene har en annen betydning i kvalitative studier, har Denzin og Lincoln (i Thagaard 2003) heller valgt å bruke troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet som synonym på de samme ordene. Samtidig er de med på å

styrke den kvalitative forskningens legitimitet. Jeg vil nedenfor si litt mer om disse begrepene:

2.6.1 Troverdighet (validitet)

Troverdighet går på om en måler det en skal måle. Det er viktig at forskeren stiller seg kritisk til sine egne funn, og aktivt forsøker å falsifisere sine resultater.

Man skiller gjerne mellom en ytre og indre troverdighet. Den ytre analysen gjøres ved å sammenligne opplysninger fra sin egen kilde med andre kilder. Disse kildene bør være mest mulig uavhengige av hverandre. Dersom en finner stor grad av samsvar når det gjelder for eksempel opplysninger om konkrete hendelser og hendelsesforløp, vil det styrke troverdigheten til vår kilde. Den indre analysen av troverdighet er en undersøkelse av kilden selv. Forskeren må her basere sine slutninger på intervjuer og andre kilder for å dokumentere materiale. Utfordringen blir da å gjøre de funn og slutninger som virker mest mulig sannsynlige (Yin 1994).

For å sikre den ytre validiteten har jeg lagt vekt på teorier som bygger på de begrepene som er relevante for min problemstilling. Jeg har benyttet meg av generelle teorier om blant annet kunnskap, innovasjon, og regionale innovasjonssystemer. I tillegg har jeg brukt en del teorier innenfor selve landbruket. Eksempler på dette er Van der Ploeg et. als. (2004) diversifiseringsstrategi, alternative matnettverk, samt korte matkjeder. Selv om jeg stadig finner andre interessante artikler nå i slutfasen, har jeg måttet sette en strek, og være fornøyd med de teorier jeg allerede har valgt. Oppgaven kunne muligens blitt bedre med noen av de andre artiklene, men jeg mener selv at de teorier jeg har valgt, belyser problemstillingene mine godt nok.

Til innsamling av datamaterialet til oppgaven min har jeg forsøkt å bruke ulike kilder. Jeg har benyttet meg av noe deltakende observasjon, samt intervjuer. Informantene ble valgt ut gjennom ulike kilder, noe som jeg selv føler støtter oppgavens validitet. Likevel kunne validiteten blitt enda bedre om jeg for eksempel hadde valgt å bruke kvantitative spørreskjemaer, som jeg vurderte underveis i feltet mitt.

2.6.2 Bekreftbarhet (Reliabilitet)

Bekreftbarhet (reliabilitet) knyttes til kvaliteten på tolkningene man har gjort om sine funn. Forskeren bør gå kritisk gjennom grunnlaget for egne tolkninger. Om man for eksempel er mann eller kvinne, ung eller gammel, eller knyttet til det miljøet som studeres, kan dette ha stor betydning for hvordan forskeren forstår det feltet han / hun studerer (Thagaard 2003).

Jeg er selv fra regionen jeg studerte i. Likevel kjente jeg ikke så godt til det feltet jeg valgte å fokusere på. Det er vanskelig å si i hvilken grad dette har gjort noe med min analyse, men jeg har forsøkt å være så objektiv som mulig. Med den problemstillingen jeg har, følte jeg heller ingen "trang" til å holde mer med en side enn en annen.

Bekreftbarhet handler også om forståelsen som det enkelte prosjekt fører til, støttes av en annen forskning. Forholdet mellom tolkninger fra ulike settinger, kan vurderes i forhold til de betingelsene som tolkningene baserer seg på (Thagaard 1970:2003). Jeg har brukt en del teorier som er blitt utformet fra forskning omkring landbruket. Flere av disse går selvfølgelig ikke direkte på mitt case, men jeg føler likevel at det har vært riktig å anvende dem i analysen av mine funn.

2.6.3 Overførbarhet (Generalisering)

Overførbarhet refereres til om den forståelsen som utvikles innenfor rammen av et enkelt prosjekt også kan gjelde i andre sammenhenger. Forskeren må argumentere for at de funn han / hun har funnet, også kan ha relevans i andre settinger (Thagaard 2003).

Ved å bruke ulike teorier for analysen min, mener jeg det skal være mulig å se sammenhenger mellom mitt case og andre innenfor det samme tema. Jeg har også valgt en del teorier, hvor jeg tar opp andres case i forhold til mitt eget. Dette viser til relasjoner mellom min egen oppgave opp imot andre publikasjoner, som har betydning for feltet mitt.

3. Teoretiske perspektiver på kunnskap og restrukturering av jordbruket

Overproduksjon, miljøproblemer, sykdommer og reduserte støtteordninger har gjort at det er begynt å vokse frem nye typer av landbruk. Noen teoretikere kaller dette et postproduktivistisk matregime (Ilbery & Bowler 1998), andre snakker om et landlig utviklingsparadigme (Van der Ploeg et. al. 2000), atter andre betegner landbruket som en ny "associationalism" (Clark 2004). Alle snakker de om det samme. I hovedsak deler vi dagens landbruk inn i tradisjonell og modernisert gårdsbruk³ (, se blant annet Renting et. al. 2003).

Fordi det moderniserte landbruket har fått spesielt mye fokus blant teoretikere i dag, vil også dette kapittelet bære preg av det. Oppgaven min handler likevel like mye om det tradisjonelle landbruket som det moderniserte. Generelle teorier vil belyse disse.

Kapittelet er delt inn i 4 temaer; 1) Ulike typer landbruk, 2) Betydning av sted, kunnskap og innovasjon, 3) Nettverk, og til slutt 4) Nettverk innenfor landbruket. Sammen er disse med på å støtte mine empiriske funn, som blir tatt opp i analysen.

3.1 Ulike typer landbruk

Landbruket har gjennomgått en kraftig utvikling det siste hundreåret. Dette har etter hvert ført til et større skille blant de ulike gårdsbruk. Jeg vil her gi en historisk oppsummering på dette, før jeg tar for meg Van der Ploeg og Rentings (2004) diversifiseringsstrategi.

3.1.1 Historisk tilbakeblikk

Landbrukskooperativer har en lang tradisjon her i Norge. De første meieriene ble allerede dannet på 1850-tallet. Disse var delvis samvirker og dels private meierier som konkurrerte innbyrdes med hverandre. På grunn av overproduksjonskrise, samt store inntektsforskjeller blant bøndene, ble det i 1928 opprettet et landsdekkende meierisamvirke, som tok sikte på å omfatte *alle* melkeprodusentene (Almeland 2000). Samme utvikling er skjedd innenfor kjøttssamvirket, dog de har brukt noe lenger tid⁴. Industrialiseringen av landbruksprodukter, etter et fordistisk system, var med dette en realitet. Resultatet er blitt en stor forekomst av bulkprodukter i de norske butikkhyllene. Bøndene er sikret inntekt, samtidig som konsumentene får produkter til en billig penge (Stræte 2004).

³ Tradisjonelt landbruk blir i dag referert til de som driver bulkproduksjon. Det er likevel stor forskjell på hvordan man drev gården for 60 år siden, og hvordan man driver den i dag. Det kan diskuteres om det ikke er de moderniserte bøndene som lever høyest opp til begrepet tradisjonell (Løes et. al. 2003). Jeg har valgt å se bort fra denne diskusjonen. De tradisjonelle bøndene er i denne oppgaven referert til de som har fulgt landbruksutviklingen "mainstream".

⁴ Les mer på <http://www.nortura.no/historie/>.

Samtidig er verden stadig under utvikling. Dette gjelder både produkter og folks kjøpevaner. Bare i løpet av de siste 10 årene har den vestlige befolkning økt sin kjøpekraft med 60-70% (regionrådet i Valdres 2005). Vi har beveget oss inn i et kunnskapssamfunn, hvor innovasjon er svært viktig for en bedrift (Malmberg 2003). Konsumentene etterspør stadig mer spesifikke produkter, samtidig som bedriftene stiller større krav til de ansatte. Med et økt arbeidstempo og strengere krav, men samtidig mer fritid og høyere lønn, har befolkningen et behov, og også mulighet til å unne seg noe ekstra når de har fri. I følge Sundbo (1998) kan man kalle dette en *sosial* innovasjon. Dette blir definert som nyskapninger som springer ut fra sosiale behov, endring i konsumentadferd og livsstil (Sundbo 1998). Trendforskere kaller dette "den fjerde økonomi" (Pine & Gilmore 1999) eller et "drømmesamfunn" (Jensen 1999). Av dette kan man si at sinnstemninger, følelser, opplevelser og historier knyttet til et produkt er blitt et mer sentralt komponent enn selve produktet. Produsentene vil nå kunne tjene ekstra penger på å bruke symboler, aura, stemninger, opplevelser og hendelser i produktene sine (Jensen 1999).

Dette tilsvarer Pine & Gilmores (1999) oppfatning av samfunnet og markedstrendene. De forklarer at opplevelser kan være like forskjellige fra tjenester, som det tjenester kan være fra varer. Man kan ta kaffebønner som et eksempel: For kaffebønner nok til en kopp kaffe får man bare noen ører. Om du foredler, rister, pakker dem inn og plasserer dem i en matvarebutikk kan du tjene noen få kroner, - avhengig av merke og design. Brygger du kaffen og serverer den i en kopp, kan du plutselig ta deg kr. 20,- betalt. *Men* serverer du den derimot eksempelvis ute på et torg, med en god atmosfære og fin porselen kan du mangedoble prisen. Den vestlige befolkning er villig til å betale mye for denne servicepakken (Pine & Gilmore 1999, i Mathiesen 2004).

Aktører innenfor landbruket har bitt seg merke i denne trenden. Landbruket i dag er, som tidligere nevnt, bygd opp av en typisk fordristisk produksjonsmodell. Hovedmålsettingen er hele tiden å få ned utgiftene og prisene på råvarene (Clark 2005). For at bøndene skal holde tritt med denne utviklingen, er de stadig nødt til å kjøpe nye maskiner og fornye gården. Dette er en stor utgift for bonden, som ikke har fått høynet lønnen sin siden 1980-tallet⁵. Gårdbrukeren er avhengig av statlige subsidier for å kunne fortsette næringen. Haglerød m.fl. (1997) kaller dette "landbrukets tredemølle". Så fort en er ferdig med en runde av investeringer, kommer nye lover og forskrifter en må ta hensyn til. Nye teknikker fører til en enda større gjeldsbyrde. For å hindre denne uselvstendige rolle som bøndene i dag har, hevder Marsden (2006) at det mest ideelle innenfor landbruket vil være å gå vekk fra

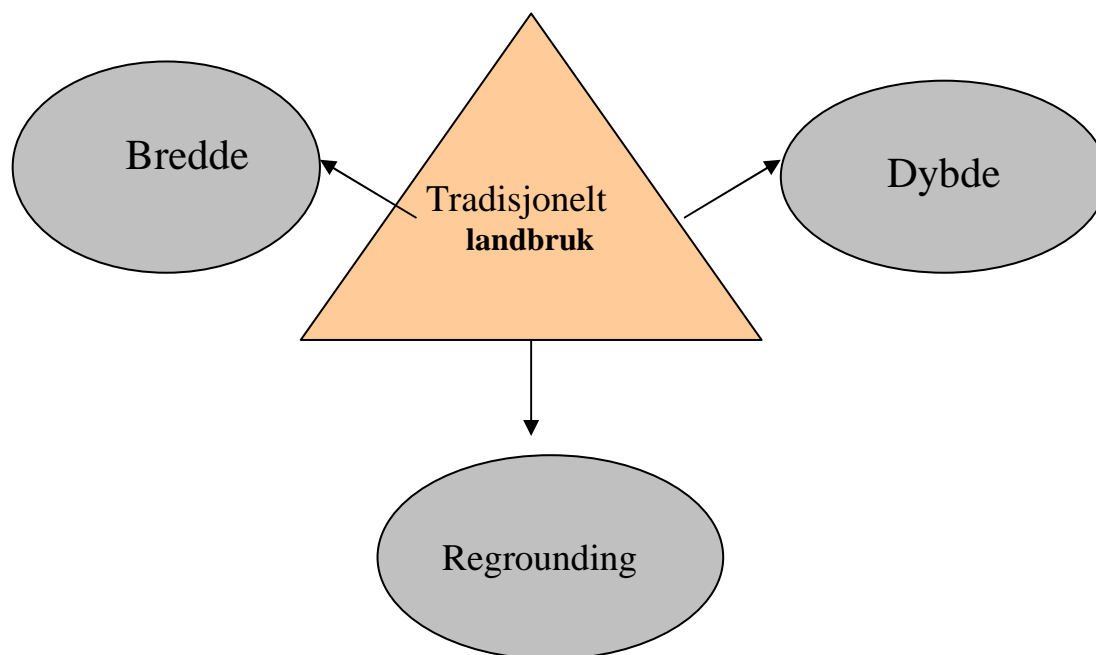
bulkproduksjonen, og skape noe eget på gården. Ved dette slipper bøndene flere ledd som fører til tapte inntekter. Van der Ploeg og Renting (2004) har studert dette. De har utført en forskning innenfor EU, som indikerer at nær halvparten av alle deres respondenter satser på en utvidelse av sin egen gårdsdrift. Av dette har forfatterne laget en diversifiseringsmodell, bestående av tre undergrupper; deepening, broadening og regrounding:

3.1.2 Bredde, dybde og regrounding innenfor landbruket

På grunn av dårlig inntjening, men også som følge av den sosiale innovasjon, har stadig flere bønder funnet nye metoder å hente inn inntekter på. Dette skjer enten gjennom deres eget gårdsbruk, eller ved å satse på en stabil lønning utenfor næringen. Van der Ploeg og Renting (2004) viser til dette via deres diversifiseringsmodell (neste side, figur 1):

Deepening ("i dybden" / *more value added*) vil si å gå i dybden på et produkt, og ende opp med en form for nisje. Målet er å forbedre produksjonskvaliteten, matbehandlingen og markedsføringen, slik at man kan oppnå "mer verdi" for det enkelte produkt. Dette gjøres blant annet ved å legge over gården til økologisk bruk, drive høykvalitetsproduksjon, eller produsere regionale produkter. Kunnskapen som trengs for dette er mye av det samme som i det tradisjonelle landbruket, men i tillegg må bonden spesialisere sine ferdigheter i de områder han / hun vil satse på. For eksempel er kunnskap om biologi svært viktig for økologiske bønder. Ferdigheter i foredling, distribusjon og markedsføring er viktig hos bønder som vil etablere gårdsbaserte foretak (Sæther 2006).

⁵ Muntlig informasjon hentet fra informant.

Figur 1 Restrukturering av tradisjonelt landbruk. Basert på Van der Ploeg og Renting (2004:236, i Sæther 2006:8).

Broadening (, *new value added*,) vil på norsk si ”i bredden”. Dette refererer til ikke-jordbruksprodukter. Hensikten er å skape nye produkt av andre ressurser som finnes på gården. Gårdsturisme, nye på-gården aktiviteter (konserter, selskapslokaler, etc.), energiproduksjon eller levering av servicer innenfor jordbruksøkonomien er eksempler på denne type restrukturering. Bøndene som følger denne strategien må tilegne seg nye ferdigheter i markedsføring og distribusjon, men i forhold til selve gårdslivet er kunnskapen den samme som i det tradisjonelle (Van der Ploeg og Renting 2004, Sæther 2006).

Regrounding er den form for landbruk som fremdeles er mest lik det tradisjonelle. Her legges det vekt på å redusere kostnader, og øke verdien på hver enkel driftsenhet. Dette gjøres ved å hente inn sikker inntekt fra andre steder utenfor gården. Gårdsbruket blir med andre ord drevet vanlig tradisjonelt, men bonden har også en annen jobb ved siden av primærnæringen (Van der Ploeg & Renting 2004).

Jeg vil referere en del til denne modellen utover i teksten.

3.2 Betydning av sted, kunnskap og innovasjon

Sted, kunnskap og innovasjon er av betydning for store bedrifter, så vel som mindre foretak, slik som gårdsbruk. Natur og klima er viktig for landbruket, men det er også individene på

stedet. Individene besitter hver sine særegne kunnskaper, som vil være nødvendig for utforming av nye produkter.

I følge Sack (1997) består et sted av sfærene sosiale relasjoner, mening og natur. Selv om de fleste steder som regel kun er mest påvirket av en eller to av disse, må de alle være der for at et sted skal kunne eksistere. Sfærene er med på å gjøre hvert enkelt sted unikt og forskjellig fra et annet. Fordi menneskene blir påvirket av omgivelser rundt seg, vil disse sfærene være av stor betydning for tilegning av kunnskap. At stedet er unikt, gjør at hvert enkelt individ er bærer av sine helt særegne kunnskaper, som han /hun henter fram i et samspill mellom erfaring og skoloring (Sack 1997, Selstad 2004).

3.2.1 *Taus versus kodifisert kunnskap*

Innenfor den økonomiske geografi gjenspeiler kunnskapssamfunnet seg blant annet i hvordan lokaliseringsfordelene har endret seg. I motsetning til tidligere er ikke den viktigste lokaliseringsfaktor for en bedrift å plassere seg i nærheten av ressurser som jordbruk, skog og fisk. I dag fokuseres det på de menneskeskapte ressursene, som kunnskap, kompetanse og det institusjonelle apparatet som skapes gjennom historien (Selstad, T. 2004). Man er blitt oppmerksom på de ulike steders kompetanse, hvor innbyggerne er med på å skape ulikheter fra en region til en annen. På grunn av blant annet klima, natur og historie, besitter disse innbyggerne en særegen kunnskap, som kan være svært verdifull for en markedssuksess og for utvikling av et sted og dets næring (Massey & Jess 1999).

Skal man forstå betydningen av sted og hva kunnskap betyr for det enkelte mennesket, et gårdsbruk, eller en bedrift, vil en gjennomgang av taus og kodifisert kunnskap være hensiktsmessig:

Hudson (1999) skiller mellom kodifisert (vitenskapelig) og taus (erfaringsbasert) kunnskap. I *European Urban and Regional Studies* (1999) beskriver han *kodet kunnskap* som tekst og tale, som kan bli transformert mekanisk eller elektronisk til andre. Dette er en kunnskap som i prinsippet er tilgjengelig for alle, og kan forflyttes over både små og store avstander. Informasjonen ligger tilgjengelig blant annet i dokumenter, lærebøker, bruksanvisninger og hos det individuelle mennesket. Den blir kjennetegnet som "know what" (fakta) og "know why" (vitenskapelige prinsipper), og blir skapt gjennom forskning i institusjoner, universiteter, FoU, osv. (Lundvall, i Asheim 2001). Denne form for kunnskap er lite stedbundet, ettersom hvem som helst kan få tak i informasjonen.

Taus kunnskap, derimot, fremheves spesielt når man snakker om bedriften eller bondens evne til å danne sin egen nisje, eller by på noe ekstra som ikke andre konkurrerende bedrifter har til rådighet. Denne type kunnskap er forankret til et sted eller individ, og må erfares. Lundvall (Asheim og Isaksen 2000) kaller dette ”know-how” (personlige ferdigheter) og ”know-who” (informasjon om hvem som har spesialisert kunnskap).

Taus kunnskap er vanskelig å kodifisere, ettersom den er låst til det enkelte mennesket. Man har kun tilgang til den gjennom delaktig arbeid. Den er derfor ofte spesiell for et miljø, hvor tradisjon og kultur har gjort den til en selvfølge for befolkningen, men ikke for utenforstående. Den er stedbunden, og reflekterer tradisjoner gjerne gjennom flere generasjoner (Asheim og Isaksen 2000).

Renting et. al. (2003) bruker begrepet ”koder” for å forklare dette fenomenet. For dem er dette en definisjon på kvalitet, som eksisterer både mellom og innenfor et land. På grunn av flere ulike gårdssystem, territorielle settinger, kulturelle og gastronomiske tradisjoner, organisatoriske strukturer i matforsyningskjeden, og store forskjeller i institusjon og politikk kan den lokale bonde lage et produkt som er helt unikt i forhold til hva man får til på et annet sted. Dette henger sammen med kulturer og tradisjoner. Hvis bøndene drar nytte av dette, kan de tjene gode penger på noe som andre synes er annerledes og spennende.

3.2.2 *Innovasjon*

Innovasjon har alltid vært viktig for næringsutviklingen, men har spesielt økt sin betydning de siste 20-30 årene. Innenfor landbruket har dette vist seg gjennom en sosialt konstruert matkvalitetskriterium, som har ført til et skille mellom nisjemarked og bulkmarked⁶ (Van der Ploeg et. al. 2004).

Innovasjon bygger på individenes ulike kunnskaper, og er nødvendig for å forandre produkt og behandlingsmåter (Stråte 2004). Jeg vil her ta for meg noen spesifikke teorier omkring begrepet.

Innovasjon kan bli definert slik:

”Innovasjoner omfatter nye og vesentlig endrede produkter, produksjonsmåter, nye måter å organisere og lede virksomheter på og nye metoder for markedsføring. Dessuten omtales innovasjon også ofte som prosessen fram mot slike resultater.”

(Isaksen 2000)

Innovasjon har de siste årene fått økt oppmerksomhet på grunn av fokuset på den enkelte region. Vi er vitne til en større satsning på de små og mellomstore bedriftene, i stedet for kun å ta hensyn til de store nasjonale selskapene. Dette har ikke minst sin begrunnelse i den økte oppmerksomheten om å styrke den regionale dimensjonen i innovasjonspolitikken. En bedrifts – og næringsstruktur i kystområdene i Nord-Norge kan være helt annerledes enn forholdene i innlands-Norge. Dermed hevder flere at den nasjonale innovasjonspolitikken må gjennomføres fra regionalt nivå, der en har best kunnskap om de varierende regionale forhold.

Dette gjenspeiler seg også i landbruket. Fordi landbruket er så variert i landet vårt, er det meste av ansvaret gitt den enkelte region og fylke⁷. Slik har man tatt hensyn til det enkelte sted, deres topografi og klima, som har mye å si for deres innovasjonsevne (se delkapittelet ”KN-næringene” i kapittel 4).

I tillegg sees innovasjoner som et territorielt fenomen. Innovativ aktivitet stimuleres av lokalt samarbeid mellom aktører og ressurser som er lokalt forankret. Dette vil si særegne ressurser som kun finnes på det enkelte sted, og som ikke kan kopieres til andre konkurrenter (Isaksen 2000). Dette har jeg nettopp vært inne på, under blant annet temaet ”taus versus kodifisert kunnskap”.

3.2.2.1 Inkrementell og radikal / lineær og interaktiv innovasjonsmodell

Fordi innovasjon er et så vidt begrep, har Asheim og Isaksen (Isaksen 1997) skilt mellom inkrementell og radikal innovasjon for å forklare hvordan de ulike typer innovasjoner blir til. Denne teorien har relevans for oppgaven min, ved det at den viser til hva slags innovasjon, og dermed hva slags kunnskap, som er nødvendig for de ulike typer gårdsaktiviteter bøndene driver.

Inkrementell innovasjon kan bli forstått som forbedringer eller videreutvikling av allerede eksisterende konsepter, prosesser, metoder eller produkter. Produktene i denne formen for innovasjon kan sies å være i en langsom, men kontinuerlig endring. Man utnytter allerede eksisterende produksjonsutstyr og konsepter for å videreutvikle produktene.

Radikal innovasjon, derimot, baserer seg på helt nyutviklet vitenskap og / eller teknologi, og kombinerer gjerne kunnskap fra flere ulike felt. Ettersom produktet man skaper er noe helt nytt, er radikal innovasjon kjennetegnet ved teknologisk usikkerhet, mangel på

⁶ Se s. 31, om bredde, dybde og regrounding.

⁷ Eksempel på dette er prøveprosjektet om å dele ut BU-midler regionalt, som regionrådet i Valdres har takket ja til.

teknologisk og forretningsmessig erfaring og store teknologiske kostnader. Denne formen for innovasjon møter derfor en mye større risiko enn den inkrementelle innovasjonen. Til gjengjeld kan man oppnå store prisgevinster om innovasjonen lykkes (Sundbo 1998).

Denne form for innovasjon kan sammenlignes med den lineære og interaktive innovasjonsmodell.

Innovasjon fra forskningsinstitusjoner eller forskningsavdelinger finner vi i den *lineære modellen*. Innovasjonsprosessen karakteriseres av spesialisering og atskillelse, hvor det forekommer lite toveiskommunikasjon. Det starter gjerne med at man benytter ny kunnskap på et konkret problem. Teknologisk innovasjon har hovedfokus, hvor en skaper alt fra nye produkter til nytt produksjonsutstyr (Isaksen 1997). Samarbeidsformen i disse institusjonene er typisk hierarkisk, og kunnskapen kodifisert.

Som en motvekt til den lineære finner vi den *interaktive innovasjonsmodellen*. Her sees innovasjon som interaktiv læring. All kunnskap og informasjon skjer i samhandling mellom aktører og den innoverende bedrift. Relasjonene i dette nettverket er generelt hierarkisk, men det finnes unntak. Kunnskapen er hentet fra ulike nettverkskilder, i stedet for den formelle. Dette vil jeg komme mer inn på i punktet ”nettverk”.

3.2.3 Syntetisk og utvidet syntetisk kunnskapsbase

Både Sæther (2007) og Clark (2004) har studert ulike interessevirksomheter som finnes innenfor landbruket, som er til for å støtte og veilede de ulike typer bønder. Mens Clark har forsket på hvor godt fornøyd bøndene er med de utvidede servicene i det engelske østmidtland, har Sæther studert hva slags type konsulenthjelp og nettverk det satses på i Hedmark; Norge, og Värmland; Sverige. Dette har gitt grobunn til å si noe om hva slags ringvirkninger de eksterne servicene har ovenfor en region og landbruk.

Ifølge Sæther (2007) finnes det viktige forskjeller på type kunnskap og ferdigheter i det tradisjonelle landbruket versus det som trengs i det moderniserte. Dette mener han er et resultat av broadening og deepeningstrategien beskrevet på side 30-31 (Van der Ploeg et. al. 2004). For å skille bøndenes kunnskapsbehov benytter han seg av teorier omkring syntetisk og utvidet syntetisk kunnskapsbase (Sæther 2007, Asheim og Gertler 2005).

Som regel skilles kunnskapsbasene i to: analytisk (vitenskapsbasert) og syntetisk (ingeniørbasert) (Asheim & Gertler 2005). Bedrifter som domineres av en analytisk kunnskapsbase innoverer generelt innenfor en STI-basert innovasjonsmodell (; Science,

Technology, Innovation) (Asheim m.fl. 2007). Her benytter man seg av mye FoU-basert kunnskap, for å utvikle radikale innovasjoner. Dette skjer gjerne i samarbeid med forskningsmiljøer.

Bedrifter som domineres av en syntetisk kunnskapsbase innoverer i stor grad etter DUI-modellen: Doing, Using, Interacting. Her innoveres det gjennom stegvise endringer i produkter og produksjonsprosesser, samt gjennom erfaring og kompetanse. Dette skjer gjennom bedriftens daglige aktivitet og i samarbeid med spesielt kunder og leverandører⁸.

Pavitt (1984, i Sæther 2007) hevder at innovasjon innenfor jordbruket foregår ved å bruke vitenskapelig kunnskap, som blir utviklet *utenfor* næringen. Sæther (2007) viderefører denne ideen. Han hevder at dybdeaktivitetene, forklart som en forlengelse av det tradisjonelle landbruk (Van der Ploeg et. al. 2004), delvis hviler på den samme kunnskapsbase som det tradisjonelle gårdsbruk gjør. Vil man tillegge mer verdi på produktene må man rett nok øke sine ferdigheter på ulike områder. Sæther mener dette skjer gjennom en *utvidet* syntetisk kunnskapsbase. Dette forklares med de ulike behov de forskjellige aktørene har i forhold til aktivitet. En økologisk bonde, for eksempel, vil trenge spesielt ferdigheter i biologi. For de som ønsker å drive en gårdsbasert business, vil foredling, distribusjon og markedsføring være viktig. Disse kunnskapene hentes *utenfor* den syntetiske kunnskapsbasen, -altså utenfor landbruksnæringen. Likevel bærer aktivitetene kun preg av en inkrementell innovasjon. Denne gruppen blir derfor betegnet som en utvidet syntetisk kunnskapsbase (Sæther 2007).

3.3 Nettverk

De siste tiårene har vi vært vitne til et paradigmeskifte, -i stedet for å bare konkurrere, bør man også samarbeide. Menneskene og bedriftenes interaksjonsmåter kan sees som ulike typer av nettverkssamarbeid (Morgan og Hunt 1994). Jeg vil i dette delkapittelet vise til hva slags rolle nettverkene har i innovasjonsprosessen. Av dette vil vi få en større forståelse av hva slags kunnskap de ulike virksomhetene kan tilby, og hvor de henter kompetansen sin fra.

3.3.1 Ulike typer nettverk

Det finnes mange ulike typer nettverk. For å forklare rollen disse innehar i en innovasjonsprosess, forklarer Powell og Grodal (2005) at dette avhenger av hva slags type

⁸ Informasjon hentet fra artikkelen "Kunnskap og innovasjon som forutsetning for verdiskaping i Agder"; <http://www.uia.no/no/content/download/32190/366397/version/2/file/Forskersøknad+til+VRI+programmet+fra+Agder.pdf>.

nettverk det er snakk om. Man kan finne store forskjeller mellom korttidsprosjekter og langtidsrelasjoner. Nettverk kan også skilles i forhold til stabilitet, hvordan de løser forskjellige utfordringer i forhold til ulike bånd og aktører, og om nettverket er basert på en formell eller uformell relasjon (Powell et. al. 2005). Avstand og kultur er også ofte avgjørende for hvordan personene samhandler (Lindkvist 2004).

Et nettverk kan bestå av alt fra bare noen få individ innenfor en bedrift, til en stor klynge av ulike virksomheter. Felles for dem alle er at personene som interagerer i nettverkene har en del kunnskaper som er av interesse for den enkelte bedrift for å innovere.

3.3.1.1 Hierarki versus heterarki

En vanlig måte å skille nettverksrelasjoner på, er gjennom hierarki og heterarki.

Et nettverk som blir styrt av en sentral autoritet, kan sies å fungere hierarkisk (Powell et. al. 2004). For bøndene vil det være nødvendig å støtte seg til denne form for gruppe i starten av en innovasjonsprosess. Gjennom sektorelle og regulative aktører vil bøndene kunne få samtykke, lisens eller godkjenning for sine ideer og problemer. Aktørene gir bøndene råd og veiledning, gjennom kodifisert kunnskap (Clark 2005).

Der hvor aktørene samarbeider på en lik linje, derimot, finner vi et heterarkisk oppbygd nettverk. Uformelle nettverk basert på delte erfaringer er et godt eksempel på dette (Powell et. al. 2004). Denne form for nettverk vil være nødvendig for bøndene i videre utforming av sine produkt (Clark 2005).

3.3.1.2 Sterke og svake bånd

Teori om sterke og svake bånd kan sees som en videreutvikling av hierarkiske og heterarkiske nettverksrelasjoner. Dette kan være med på å forklare hva slags kunnskap som blir lært i nettverkene, samt hvor tett aktørene samarbeider seg imellom (Powell og Grodal 2004).

I nettverk hvor samarbeidsformen er basert på svake bånd mellom aktørene, er målet å få tilgang til mye informasjon innenfor et bredt felt. Jo flere samarbeidspartnere, desto bedre. Man ønsker en stor breddeinformasjon innenfor et vidt tema. Aktørene som bidrar her, innehar ulike ferdigheter og kompetanser fra ulike områder. Slik sett har man tilgang til flere opplevelser, ulike kompetanser og muligheter. På denne måten får selskapene en større bredde i sine ressurser og kunnskapsbaser, som de kan bygge videre på. Virksomheter bundet av et slikt bånd har en lang rekkevidde, og kommer stadig opp med ny kompetanse og informasjon. Båndene er påvirket av en hierarkisk styringsform, hvor aktørene har en heller overfladisk

kontakt seg imellom. Disse båndene er tynne og mindre varige, men beskytter tilgangen til ikke-overflødig informasjon. Kunnskapen er typisk kodifisert.

Sterke bånd er bygd opp av folk man stoler på, og som man har en tett dialog med. Hensikten er ikke å stadig være nyskapende og få mye informasjon om alt. Målet er å gå i dybden på det man søker etter, og slik lære seg mye om akkurat det temaet som er viktig for en enkel spesiell produksjon. Båndet er basert på en felles interesse, hvor aktørene møtes og veksler kompleks informasjon innenfor det enkelte felt. Det er altså en større kontakt mellom aktørene i dette nettverket, i forhold til det som ble beskrevet ovenfor. Det er her lett å miste breddevinklingene, men informasjonen som blir gitt er tykk, detaljert og rik (Powell og Grodal 2004).

3.3.1.4 Tillit

Skal man kunne samarbeide og utvikle nye produkt, er tilliten til hverandre et avgjørende moment. Dette gjelder uansett om nettverket er preget av sterke eller svake bånd.

”One of the most salient factors in the effectiveness of our present complex social organization is the willingness of one or more individuals in a social unit to trust others. The efficiency, adjustment, and even survival of any social group depends upon the presence or absence of such trust” .

(Rotter 1967: 651)

Clark (2004) har forsket på hvordan bøndene ser på det å samarbeide med andre regulative aktører og byråer, businesspartnere og konsumenter. Som regel fant han positivitet blant svarene han fikk fra bøndene. Et problem var likevel at det tok så lang tid å bygge opp tillit til hverandre (Clark 2004). Ifølge sitatet til Rotter (1967) ovenfor, ser vi likevel at dette elementet er helt nødvendig for at et samarbeid skal fungere (Morgan et. al. 1994).

At tillit er viktig vises spesielt der hvor samarbeid står tett, slik som blant innovasjonsaktiviteter basert på sterke bånd. Det blir forutsatt at nettverket mellom aktørene preges av tillit, - at de forstår at samarbeid og samhandling i nettverk gir fordeler (Powell et. al. 2004, Lindkvist 2004). Morgan et. al. (2004) legger vekt på at man må være en tillitsfull samarbeidsperson, om man skal kunne bli en effektiv konkurrent. Haugland (2004) hevder at gjennom en felles identitet kan partene over tid utvikle normer for hvordan ting kan gjøres. For å få til dette, er personlige relasjoner viktig. Det er også nødvendig at alle parter føler de får igjen noe av samarbeidet. Dersom partene ikke utviser evne til fleksibilitet, vil samarbeidet

lett bryte sammen (Haugland 2004). Dette gjelder uansett om man samhandler med aktører basert på sterke eller svake bånd.

3.3.2 Regionale Innovasjonssystemer

Det siste tiåret er vi blitt kjent med begrepet Regionale Innovasjonssystemer (; RIS). Isaksen og Hauge (, i Asheim og Coenen 2005) definerer dette som *"Interacting knowledge generation and exploitation subsystems linked to global, national and other regional systems"*. Med andre ord vil dette si nettverk bygd opp av flere typer bedrifter og institusjoner, som er konkurrenter, men som likevel samarbeider om et eller flere prosjekt (Asheim & Coenen 2005). Hensikten er å løse et problem eller skape et produkt som kunden kan bli fornøyd med.

Landbruket i Valdres består av mange nettverk dannet av ulike typer organisasjoner, virksomheter og aktører. Noen av disse inngår direkte i landbrukssatsningen, andre mer indirekte.

Jeg vil nedenfor vise til noen forskjellige regionale innovasjonssystemer. Vi vil da se at virksomhetene kan danne grupper både regionalt, nasjonalt og internasjonalt. Jeg benytter meg i første omgang av Asheim og Coenens tre klassifiseringer, *"Regionalisert nasjonalt innovasjonssystem"*, *"Regionalt forankrede innovasjonsnettverk"* og *"Nettverksbasert innovasjonssystem"*:

Det regionaliserte nasjonale innovasjonssystemet baserer seg på en smal definisjon av et RIS. Det vil si at innovasjonen primært skjer gjennom R&D-funksjoner ved universiteter, organisasjoner, og offentlige og private forskningsinstitusjoner. Innovasjonsaktiviteten tar først og fremst plass gjennom samarbeid med aktører utenfor regionen, hvor målet er å utvikle radikale innovasjoner. Kunnskapen er formell og vitenskapelig (kodet).

Det regionalt forankrede innovasjonsnettverket og det nettverksbaserte innovasjonssystemet hører til det sosiokulturelle konseptet av et nettverk. Førstnevnte baserer seg veldig lite på direkte interaksjoner med kunnskapsutviklede organisasjoner som universiteter. I stedet satser de på lokaliserte læringsprosesser i bedriften, stimulert av geografisk og relasjonell nærhet (Asheim og Coenen 2005).

Nettverksbasert innovasjonssystem er en slags sammenkobling av de to foregående nettverkene. Bedriftene og organisasjonene er bundet til en spesifikk region, karakterisert av lokalisert, interaktiv læring. Men samtidig er denne type RIS også noe bundet til

regionalbaserte R&D-institusjoner. Forfatterne hevder at bedrifter i det lange løp ikke kun kan stole på uformell lokalisert læring, men må også hente inn både analytisk og syntetisk kunnskap på en nasjonal og global basis. Dette systemet involverer derfor i større grad et offentlig – privat samarbeid. Denne type nettverkssystem er dermed, av forfatterne, sett på som ”idealtypen” av RIS, -en regional klynge av bedrifter omringet av en regional støttende institusjonell infrastruktur (Asheim & Coenen 2005).

Lindkvist (2004) presiserer likevel at nettverk formet på regionaliserte forankrede innovasjoner er vel så mye et komplett RIS, som noe annet;

”Det meste av innovasjonsimpulser i økonomiske institusjoner kommer ikke fra samarbeidsrelasjoner med formaliserte kontakter mellom akademika og bedriftene, men begrenses heller til interaktive relasjoner med leverandører, kunder, nabobedrifter og internt i egne bedrifter. Disse momentene må derfor også inngå i en egen kategori av ”komplette” RIS”

(Lindkvist 2004:128-129)

Lindkvist hevder at deltakerne av innovasjonssystemene er deler av sosiale systemer; kulturer. Aktørene kan gjerne strides om målsettinger og med hverandre, men samhandler likevel gjennom tradisjon, sosiale regler og etablerte materielle og kulturelle strukturer. Disse bygger på mange generasjoners sosiale erfaringer. Tradisjoner innenfor ett eller flere yrker skaper ofte regionspesifikke kunnskaper og kompetanser. Dette handler om alt fra teknologisk kunnskap, til fagkompetanse. Alt kan settes i sammenheng med taus kunnskap.

3.4 Nettverk innenfor landbruket

Alternative matnettverk (AMN) blir forklart som nylig voksende nettverk av produsenter, konsumenter og andre aktører som bringer alternativer til de mer standardiserte industrielle matforsyningene. I forhold til det tradisjonelle bulkregimet, er det deres tette forbindelse mellom hver aktør som gjør denne form for landbruk spesiell (Renting et. al. 2003, Kneafsey, M. et. al. 2004, og Qazi et. al. 2005).

Renting, Marsden og Banks (2003) bruker betegnelsen *korte matforsyningskjeder* (/Short Food Supply Chains, SFSC,) som en videreutvikling av begrepet alternative matnettverk. Med dette fokuseres det på den korte avstanden mellom hver aktør. Dette vil si de som er direkte involvert i produksjonen, prosesseringen, distribueringen og konsumpsjonen

av nye matprodukt. Dette samsvarer med hva Lindkvist ser for seg som et komplett regionalt innovasjonssystem (; ovenfor).

Renting et. al. (2003) deler de korte matforsyningskjedene i tre:

Den første gruppen baserer seg på *ansikt-til-ansikt interaksjon*. Ved at konsumenten kjøper et produkt direkte fra produsenten, kan både autenistet og tillit bli lagt. Kunden ser hva den får, og kan sanse hvordan produktet blir til. Samtidig får produsenten feedback fra konsumenten, noe som hjelper bonden til å forbedre produktet sitt. Dette skjer gjennom direkte salg, som for eksempel veisalg, selvplukking, bondens marked, eller gårdsutsalg. Direkte kontakt mellom produsent og kunde gjennom e-post føres også i denne gruppen.

Andre kategori baserer seg på *nærhetsrelasjoner*. Mest vanlig er samarbeid mellom flere produsenter, som enten utvider sitt produktutvalg ved å bytte varer til sine ulike gårdsutsalg, eller de kombinerer sine individuelle produkter under et regionalt kvalitetsmerke. Nettverkene er som oftest basert på romlig nærhet, hvor produktene blir solgt på stedet eller i regionen. Konsumentene (for eksempel turister) blir da gjort oppmerksom på at produktet er særegent. Ved å danne en regional produktidentitet, gjennom blant annet arrangementer, markeder eller tematiske ruter, kan man oppnå en større grad av samarbeid gjennom andre regionale instanser, som tiltrekker seg kunder desto mer. Ofte kan man få kjøpt disse matproduktene i regionens butikker og restauranter. Disse er med på å garantere at det er et ekte produkt.

Den tredje og siste kategorien forfatterne tar for seg, kalles *utstrakt relasjon* ("extended relations"). Her blir produktene solgt utenfor produksjonsregionen, til kunder som ikke trenger ha noen form for opplevelse med lokaliteten. Som regel blir produktene eksportert fra regionen til nasjonale markeder, men i enkelte tilfeller finnes også produkt som blir eksportert lange distanser rundt kloden. Noen av disse merkene er champagne, Parmigiano Reggiano, og "fair trade"-produkt som kaffe og te. Det er ikke avstanden som avgjør hvor populært produktet blir, men heller selve informasjonen omkring produktet. Denne informasjonen kan stå på pakningen. Da kan kunden selv lage sine assosiasjoner til stedet og produsenten. Klarer man å gi en god informasjon som skiller seg ut fra andre produkt, kan man oppnå en større tillit hos kunden. Kjøperen kan da være villig til å betale en høyere pris for produktet, noe som tilsvarer punktet om den 4.service (se s. ??).

3.4.1 Kvalitetsmerker og konvensjoner

I tillegg til nettverkene som er basert på tillit, er det kommet opp formelle juridiske merker for kontroll, godkjenning og sertifisering av produktene. Flere organisasjoner av denne type er blitt dannet i ulike land (se s. 50). Organisasjonene kan gi bøndenes produkt spesielle merker, om varen består av noe særegent. Slik får bonden et slags monopol på varen, og slipper økt priskrig. Renting et. al. (2003) skiller denne gruppen i to:

Den første gruppen handler om *sammenhengen mellom kvalitet og hvor eller hvordan produktet blir produsert*. Både stedet hvor varen blir produsert (naturlige forhold, kulturelle eller gastronomiske tradisjoner) eller produksjonsprosessen (tradisjonell, gårdsbasert, osv.) kan ha en stor avgjørende rolle på kvaliteten til produktet. Den kan til og med gi helt særpregede smaksopplevelser. Det mest kjente eksempelet på dette er regionale matspesialiteter med beskyttet originalindikasjon (, slik som norske Matmerks geografiske opphavstempel (se s. 50).

Den andre undergruppen definerer kvalitet som *produkt som går gjennom bioprosesser*. Det vil si produkter som bruker miljøvennlige metoder, slik som organisk og integrert produksjon. Bortsett fra spesielle merker er det en lang rekke av produkter som har spesielle naturlige kjennetegn. Disse går i hovedsak på romantifisering av tradisjonell husdyrhold, men også på ivaretagelsen av den rurale naturen og landskapet. I tillegg er det vanlig å sette produkter som er sunne og sikre i denne undergruppen. At produkter med mindre kjemiske substanser er sunnere enn andre, er en allmenn kjensgjerning.

3.5 Viktige teorier til analyse

Jeg har tatt for meg mange teorier i dette kapittelet, som alle har sin sammenheng i den videre forståelse av forskningsoppgaven. De teorier som er spesielt verdt å merke seg er diversifiseringsteorien (bredde og dybde), syntetisk og utvidet syntetisk kunnskap, betydning av nettverk, sterke og svake nettverksbånd, samt alternative matnettverk. Disse vil ha ekstra fokus under analysekapitlene. I tillegg er betydning av utdanning et eget område i empirien. Jeg har ikke skrevet noen teori om dette her, men vil flette det inn direkte i analysen.

4. Multifunksjonelt landbruk

Dette kapittelet er ment for å forklare den politikk som råder for landbruket i Norge i dag. BU-midler, multifunksjonalitet, kulturnæring, og til slutt KSL Matmerk er begreper som her vil ha mest betydning for oppgaven min, - både med tanke på å forstå noen av teoriene jeg har valgt å bruke, men også for å forstå den tiden landbruket er inne i.

4.1 Innledning

Den vestlige befolkning har fått bedre råd. Vi kjøper ikke lenger fordi vi må, men fordi vi vil (Regionrådet for Valdres 2005). Vi er blitt mer kvalitetsbevisste, og stiller større og mer nøyaktige krav til produktene vi kjøper. Dette gjelder både aktiviteter, mat, elektronikk, klær, osv.

De siste årene har mediene gitt oss en del nyheter om diverse landbrukskriser. Eksempler på dette er munn- og klovsyke, salmonella og dioksinrester i melk (Renting, Marsden & Banks 2003). I tillegg har fokuset om helse økt. På grunn av blant annet disse punktene er det blitt satt store krav til bøndene. Landbruket må stadig omstille og kvalitetssikre seg. Bonden er gått over til å bli en selvstendig næringsdrivende, som må tenke innovativt og markedsrettet. Gårdeieren må mer enn tidligere følge med på markedet, for å kunne leve av bruket sitt. Dette er spesielt blitt et aktuelt tema, etter at begrepet multifunksjonalitet dukket opp.

4.1.1 Definisjon på multifunksjonelt landbruk

Begrepet multifunksjonelt landbruk begynte så vidt å dukke opp på 1970-tallet (Kile 2005). Det er likevel ikke før 1998 at begrepet fikk en virkelig definisjon. Dette var av OECD:

”(Multifunctionality) refers to the fact that an economic activity may have multiple outputs, and, by virtue of this, may contribute to several societal objectives at once. Multifunctionality is thus an activity-oriented concept that refers to specific properties of the production process and it's multiple outputs”.

(OECD 2001).

Dette er en temmelig generell beskrivelse av begrepet. Elementene og hensikten med multifunksjonalitet kan variere fra land til land, og fra næring til næring. Landbruks- og matdepartementet her i Norge definerer begrepet slik⁹:

"Agriculture may be defined as multifunctional when it has one or several roles or functions in addition to its primary role of producing food and fibre. These additional functions might include agriculture's contribution to longterm food security, the viability of rural areas, cultural heritage, land conservation, the maintenance of agricultural landscapes and agrobiological diversity. These functions are referred to as non-trade concern (NTC's) in the WTO Agreement on agriculture".

(Landbruks og matdepartementet 2006)

4.2 Bakgrunn for begrepet multifunksjonelt landbruk

Grunnen til at vi er blitt kjent med begrepet multifunksjonelt landbruk, både i teori og praksis, har for det meste sammenheng med nasjonal og internasjonal politikk. Ikke minst er dette Norges svar på beslutninger gjort i WTO, for å støtte opp om bøndene i vårt eget land.

Det er besluttet at alle WTO-medlemsland skal gjennomføre en reformprosess, for å redusere overføringer og beskyttelser av nasjonalt landbruk. Dette kommer etter en lang rekke kritikker fra ulike hold: Økonomer har lenge kritisert landbrukssubsidiene som handelsforstyrrende, mens miljøvernere, naturvitere og samfunnsvitere har fokusert på negative miljømessige og sosiale effekter. Dette fordi subsidiene stimulerer til intensiv produksjon (Flø et al. 2005).

Landbrukssubsidiene blir delt opp i tre ulike fargebokser. "Grønn boks" representerer det landbruket får i støtte med hensyn til miljø, velferd og bygdeutviklingsmidler. "Blå boks" vil si store deler av dagens areal- og dyretilskudd, samt driftstilskudd til melkeproduksjon. "gul boks" representerer generell prisstøtte (Gahr-Støre 2003).

I 2004 ble det under WTO-forhandlingene foreslått å redusere både gul og blå støtte. Ettersom Norge har en temmelig høy støtteordning for bøndene, betyr dette nedleggelse for veldig mange bruk her i landet vårt. For å hindre dette har det norske landbruksdepartementet argumentert sterkt for at det må tas ikke-handelsmessige hensyn når man setter i gang forhandlingene. I Norge og mange av EU-landene er landbruket ikke bare viktig distrikts- og sysselsettingsmessig, men også fordi de ivaretar landskapet, kulturarven og den nasjonale selvforståelsen (Flø et. al 2005).

For å kunne ivareta en del av de norske bøndenes interesser, er multifunksjonalitet blitt et viktig uttrykk. Både myndighetene, og til dels landbruksorganisasjonene, forsøker å vise til andre nødvendige sider ved å opprettholde et rikt jordbrukslandskap. Foruten det å produsere mat, er landbruket en næring som opprettholder bosettingen, ivaretar kultur og tradisjoner, sikrer matforsyning, og bevarer miljøgoder, som kulturlandskap, biologisk mangfold, og plante – og dyrehelse (Flø et. al. 2005 og landbruks- og matdep. 2004). For å kunne beholde

⁹ Kilde: Landbruks- og matdepartementet (2006): <http://odin.dep.no.lmd.mf.index-b-n-a.html>

noe av støtteordningene, samtidig som bøndene kan tjene litt ekstra, oppfordrer landbruksdepartementet bøndene til å tenke innovativt. Dette er i samråd med både bygdeutviklingsprogrammet, kulturnæringer, og en rekke organisasjoner, som Innovasjon Norge og KSL Matmerk.

4.2.1 Stortingsproposisjon og bygdeutvikling

Fokuset på bygd og bygdeutvikling startet med Øyangen og Stortingsproposisjon nr. 8 (1992 / 93). Gunhild Øyangen tok over som landbruksminister i 1986. Hun er en tydelig markør i landbrukets historie. Omlegging, omstilling og utvikling,- eller tilbakegang, ut fra hvem en spør..., er de vanligste stikkordene for hennes periode (Rasmussen 2006). Før hennes tid ble det gitt støtte til nye næringer, som for eksempel pelsdyroppdrett og turisme, i stedet for utbygging av de tradisjonelle brukene. Øyangen var med på å videreutvikle dette. I 1987 ble det, i hennes regi, opprettet et eget kontor for bygdeutviklingssaker. Dette har fått store konsekvenser både i landbruket og samfunnet generelt, og er en politikk som er blitt fulgt opp og videreutviklet til dags dato.

Bygdeutviklingskontoret er en del av landbruks –og den generelle regional –og distriktspolitikken. Formålet med dette kontoret er å fremme lønnsom næringsutvikling på bygdene, innen og i tilknytning til landbruket¹⁰. For å oppnå dette har de et eget fond, BU-stipendet, som støtter utvikling og etablering av ny virksomhet utenom den tradisjonelle gården. Hovedmålgruppen er likevel de som er tilknyttet landbrukseiendom¹¹. BU-satsningen er et signal til landbruksbefolkningen om å orientere seg mot nye næringer, produkter og markeder¹². Det er et mål om at bonden skal være en selvstendig næringsdrivende, som ideelt sett skaper overskudd av bedriften sin på egen hånd.

Som følge av BU-ordningen, kom Stortingsproposisjon nr. 8 i 1992 / 93. Målsettingen er å opprettholde hovedtrekkene i bosettingsmønsteret på bygda. Samtidig skulle velferdstilbudet og levekåret være den samme for denne befolkningen, som for resten av landet. Dette er de samme målene som gjaldt for den mer generelle distriktspolitikken¹³. I Stortingsproposisjon nr.61, 1994 – 95 ble det påpekt at man måtte hente inn mer enn 75 % av inntektene sine fra gården for å få investeringsstøtte. På grunn av dette var det mange som falt utenom støtte til det tradisjonelle landbruket. I dag har disse mulighet til å søke støtte om

¹⁰ Kilde: Landbruks og matdepartementet (02.10.2006):

http://www.regjeringen.no/db/dep/lmd/dok/veiledninger_og_brosjyrer/2003/Bygdeutvikling.html?id=87990 .

¹¹ Kilde: Innovasjon Norge (2007): <http://www.innovasjonnorge.no> .

¹² Samme kilde som i fotnote 1. (Prosus.)

tilleggsnæringer fra det ordinære BU-fondet. Likevel har mange heller valgt å legge ned bruket.

Sammen har BU-fondet og landbrukspolitikken bidratt til en mer markedsstyrt og kostnadseffektivt landbruk. Bygdefondet kan sees fra to sider: På den ene siden har BU-fondet bidratt til å trekke sysselsetting og etablering vekk fra det tradisjonelle landbruket. Slik har de fremskyndet en avvikling i landbruksnæringen. På den andre siden er det et problem at det tradisjonelle landbruket i dag er så spesialisert og ensidig. Satsningen på nye næringer og produksjoner kan styrke mangfoldet og gi landbruket og bygdene flere bein å stå på. Eksempler på noen nye satsningsområder er gårdsturisme, nisjemat, biobrensel og musikkfestivaler på gården.

4.3 Kulturnæringer

Ettersom den vestlige befolkning har økt sin kjøpekraft, og samtidig fått mer fritid og valgmuligheter, har dette gitt en økt etterspørsel etter livsstil og opplevelsesprodukter. For å kunne være med i konkurransen om forbrukernes gunst, -nasjonalt og internasjonalt,- må norsk næringsliv, slik som andre land, produsere varer som ikke bare tilfredsstiller materielle behov, men også har en kulturell merverdi. For å få nye impulser og ideer har flere land startet et samarbeid mellom kultur og næringslivet (Hjemdahl 2004).

Etter inspirasjon fra andre vestlige land, skrev lederne for kultur og næringsdepartementet en felles rapport i 2001, kalt ”Tango for to” (Horn & Knudsen). Denne ble skrevet for å styrke det norske næringsliv, med vekt på ideologien om samarbeid. De har hentet ideer fra andre land, men ettersom hvert land består av flere ulikheter, vil man alltid måtte fokusere spesielt på sitt eget område (Horn & Knudsen 2001).

Kulturnæring er et temmelig nytt fenomen i Norge. Derfor, slik som i andre land, finnes det ingen skikkelig definisjon på begrepet enda. Haraldsen et. al. (2004) ønsker å definere det slik:

”(Kulturnæring er) som en sammenkobling mellom kultur og næringsvirksomhet hvor det er vokst fram en ny form for økonomi som er basert på en stigende etterspørsel etter opplevelser, og som bygger på den merverdi kreativiteten skaper både i nye og mer tradisjonelle produkter og servicetelseter”.

¹³Kilde: Prosus (Bygdeutvikling på dagsorden): <http://www.prosus.uio.no/publikasjoner/Rapporter/1996-01/96->

Rapporten viser til tre viktige aspekter for hvorfor kulturnæringene har hentet økt oppmerksomhet de senere år:

- 1) KN (Kulturnæring) har et betydelig verdiskapningspotensial både direkte gjennom egen produksjon og indirekte gjennom produksjon av innsatsfaktorer til annen næringsvirksomhet.
- 2) KN har en rekke av de egenskapene som andre vare – og tjenesteproduserende næringer i dag etterstreber, det vil si at de betraktes som innovative og lærende næringer.
- 3) En dynamisk kultursektor (der KN spiller en viktig rolle) kan bidra til å øke et steds attraktivitet i forhold til både befolkning, næringsliv og tilreisende.

Som vi ser kan flere yrker og elementer gå inn i begrepet KN. I andre land har kulturnæring et helt annet navn, og gjerne andre interesser. Det finnes derfor ikke en felles definisjon på begrepet. Likevel er de fleste enige om at arkitektur, design, TV, radio, film, foto, billedkunst, scenekunst, litteratur og andre tradisjonelle kunsthøgskolefag skal være en del av næringen. Få land tillegger også temaer mat og reiseliv i denne sektoren (Haraldsen 2004). Noen av disse er Norge og Sverige (Hjemdahl 2004).

Horn og Knudsen (2001) viser til hvor viktig det er at produksjon av varer skal gi oss noe mer. Opplevelse, underholdning, utspreidelse, informasjon, kunnskap og erkjennelse, estetisk stimulans og erfaring er viktige stikkord her. Rapporten forteller oss at mange norske steder har ren luft og vakker natur, men at vi må erkjenne at dette ikke er nok for alle. Mange norske lokalsamfunn mangler tilbud som både norske arbeidstakere og spesialisert arbeidskraft fra andre land forventer i dag. At man støtter opp om et multifunksjonelt landbruk er derfor viktig. En av de elementene Horn og Knudsen (2001) understreker spesielt i sin rapport, er stiftelsen KSL Matmerk. Den har skapt positive ringvirkninger for både det norske kulturlandskap, arbeidsplasser og reiseliv (Horn & Knudsen 2001).

4.4 KSL Matmerk

Matmerk er en organisasjon som ble stiftet i 2002 av landbruks – og matdepartementet, etter mønstre fra EU-landene. 1.januar 2007 slo organisasjonen seg sammen med Kvalitetssystem i Landbruket, KSL, og organisasjonen heter derfor nå KSL Matmerk (Matmerk 2007).

Formålet med organisasjonen er å styrke konkurranseevnen til norske matprodukter. Dette gjør de gjennom å arbeide med kvalitetsstyring, kompetanse og synliggjøring av konkurransefortrinn og opprinnelse, til forbrukere og marked. Bøndene kan søke om å kvalitetssikre sine matprodukter gjennom tre ulike kanaler: Godt norsk, spesialitet eller beskyttede betegnelser.

Godt norsk-merket garanterer norsk råvareopprinnelse og kvalitetssystem i alle ledd i produksjonen. For å kunne bruke dette merket er det blitt satt sterk fokus på ledelse, sporbarhet og beredskap, oppfølging av underleverandører og kunder, samt aktsomhet og håndtering av mulig risiko. Det er heller ikke blitt brukt særlige tilsetningsstoffer i produktet. *Spesialitet* handler om norskproduserte matprodukter med spesielle kvaliteter når det gjelder råvarebruk, produksjonsmetoder eller smak. Den omfatter både nyvinninger og mer etablerte, tradisjonsbundne produkter. Hensikten er at merket skal hjelpe forbrukerne fram til ekte matopplevelser, samtidig som den skal bidra til norsk matmangfold og lokal og regional næringsutvikling.

For å kunne bruke spesialitetsmerket må både bedriften og produktet oppfylle og dokumentere bestemte kvalitets – og spesialitetskrav. Det betyr at produktet må ha særegne egenskaper som tydelig skiller seg fra andre produkter i samme kategori. Dette kan for eksempel være smak, fremstillingsmetoder, teknologi, spesielt dyrehold og fôring, eller også det historiske som ligger bak produktet, for eksempel mattradisjoner.

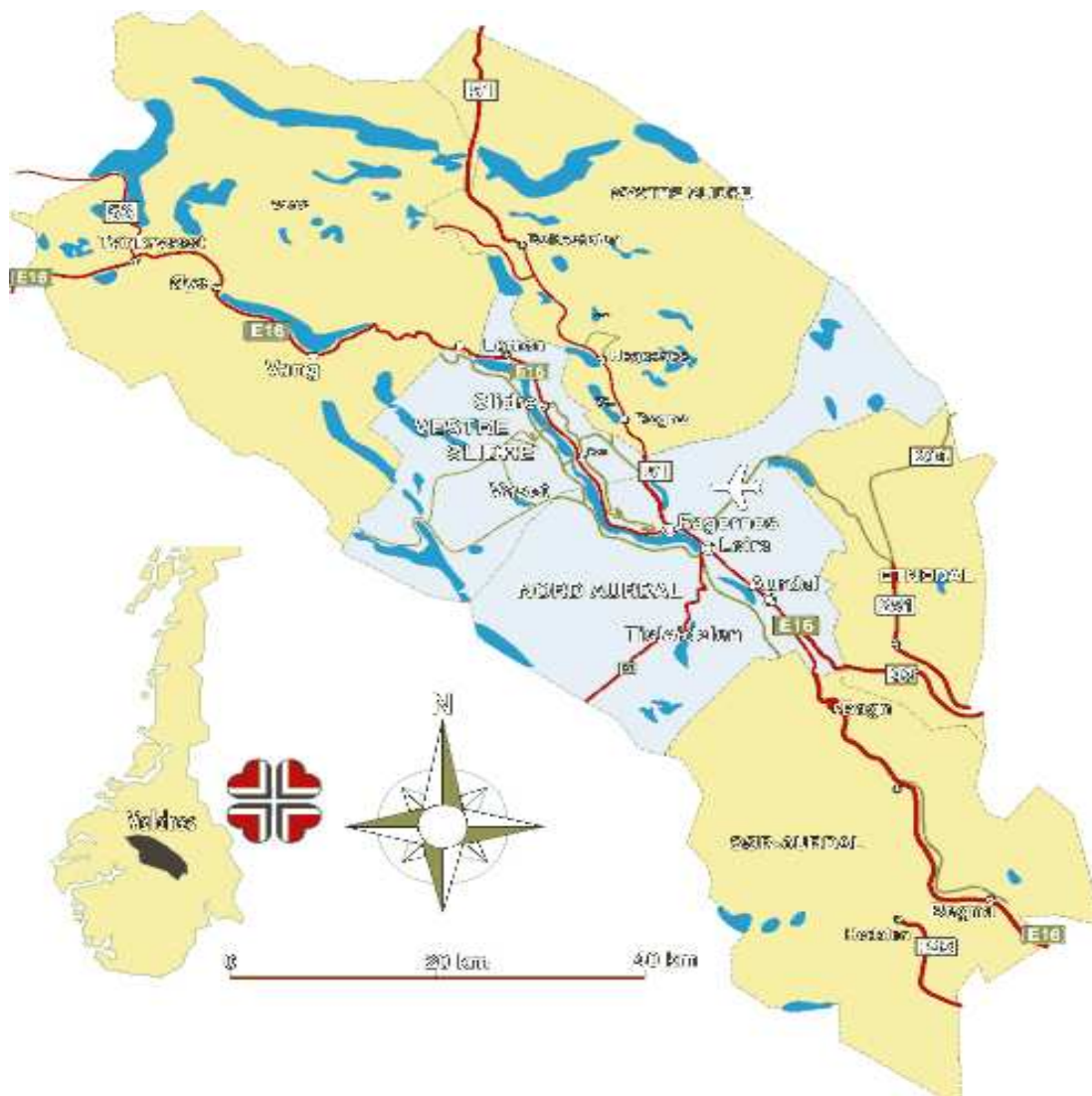
Merket *Beskyttede betegnelser* gir bøndene mulighet til å lovbeskytte deres landbruksbaserte næringsmidler, fisk eller fiskevarer. Produktet må da ha en spesiell geografisk opprinnelse, tradisjon og / eller særpreg.

Formålet er å sikre et bedre og større matmangfold på det norske markedet, som er basert på sterke, lokale tradisjoner og særegne kvaliteter. Matprodusentene har da en mulighet til å differensiere seg og markedsføre særpregede merkevarer, samtidig som forbrukeren får en offentlig garanti på at produktet er hva det utgir seg for å være. Merkeordningen gir også produsenten en sikkerhet mot misbruk og etterligninger av produktet ovenfor andre produsenter¹⁴.

¹⁴ KSL Matmerk (2007): <http://www.matmerk.no> .

5. "Valdres skjerper sansene"

Dette kapitlet er en presentasjon av studieområdet mitt. Først vil jeg ta for meg generelle fakta om Valdres. Deretter vil jeg si litt om dagens situasjon for landbruket i regionen. Til slutt vil jeg fortelle om satsningen av landbruket i regionen via BU-ordningen og Valdres natur og kulturpark.

Figur 2 Kart over Valdres

5.1 Presentasjon av Valdres

Valdres er en geografisk region¹⁵, beliggende i Oppland fylke. Med sine 5430 km² består regionen av seks kommuner; Vang, Etnedal, Nord-Aurdal, Sør-Aurdal, Øystre Slidre og Vestre Slidre. Deres regionale senter er Fagernes, hvor felles interesser blir tatt opp. Fagernes fikk bystatus høsten 2007. For øvrige byfunksjoner søker valdrisene helst til Gjøvik eller Lillehammer. Viktige veiforbindelser i Valdres er E16 og RV51. I tillegg er deres internasjonale lufthavn; Leirin, 820 m.o.h., et viktig kommunikasjonspunkt for de som vil reise til eller fra regionen.

Valdres er en variert region både natur og kulturmessig. Valdres grenser til fjellovergangen filefjell i vest og Valdresflya, Jotunheimen, i nord. I sør grenser regionen til de store skogene mot Land og Buskerud. Næringer som jakt, fangst, skog og jordbruk, har alltid vært stort i Valdres, - ikke minst fordi landskapet er så avrundet, og rommene åpne. Dette er tydelig i typiske skogbruksbygder som Begnadalen og Aurdal, jordbruksbygder som Lomen, og fjellbygder som Grindaheim og Beitostølen¹⁶.

Kulturmessig har Valdres mye å vise frem både som følge av tradisjon og natur. Fordi de fleste gårdsbrukene i regionen er små eller mellomstore, samtidig som det er knapt med innmark i bygdene, har valdrisene alltid brukt stølene aktivt. ¼ av Norges støler ligger derfor i Valdres. Valdres har også 6 av Norges 28 stavkirker. Det vil si over 1/5 på landsbasis. Regionen er kjent for en rekke kulturarrangement som Jørn Hilme-Stemnet, Valdres Sommersymfoni, Rakfiskfestivalen og Vinjerock. De er kjent for frodig og uberørt natur, samt en rekke mattradisjoner, som rakfisk og spekekurv. Som følge av turismen og aktive innbyggere er det også kommet opp en rekke alpinsentre, samt golfplass, raftingturer, bobbane, og sykkelstier, for å nevne noen.

Reiseliv og handel er de største næringsveiene i Valdres. Deretter følger primærnæringen tett etter¹⁷. Til tross for de 16.000 hyttene som finnes i regionen (Aftenposten 23.06-07), sliter deler av reiselivet med å opprettholde markedsandeler. Samme negativitet finner man i befolkningsutvikling og i landbruket¹⁸. Den eneste kommunen i Valdres med vekst i

¹⁵ Region er et komplekst begrep, uten noe entydig definisjon (Bell & Valentine 1997). En generell beskrivelse er: *"(Region er) et område som skiller seg ut ved å vise til spesielle fysiske forskjeller, eller har særegenheter i forhold til sosiokulturelle eller økonomiske anliggende"* (Jönsson et. al. 2001). Det er i dag mest vanlig å se en region som et nivå mellom fylke og kommune, men det er også greit å legge merke til at større områder som Norden, EU og mellom-Amerika også kan regnes som regioner (Bell & Valentine 1997).

¹⁶ Informasjon hentet fra blant annet "Gode steder i Oppland", utarbeidet av Oppland fylkeskommune, samt Wikipedia på Internett.

¹⁷ Kilde: <http://valdres.com> .

¹⁸ Kilde: http://www.fylkesmannen.no/Wahdahl_2007_lh30Z.pdf.file .

folketallet de siste 20 årene er Øystre Slidre. I perioden 1987 – 2007 har Oppland fylke hatt en befolkningsvekst på noe under ett prosentpoeng. Valdres har hatt en nedgang på 6 prosentpoeng i samme periode (Eldby og Fjellhammer 2007).

Tabell 1Befolkningsutvikling i Valdres 1988 - 2007

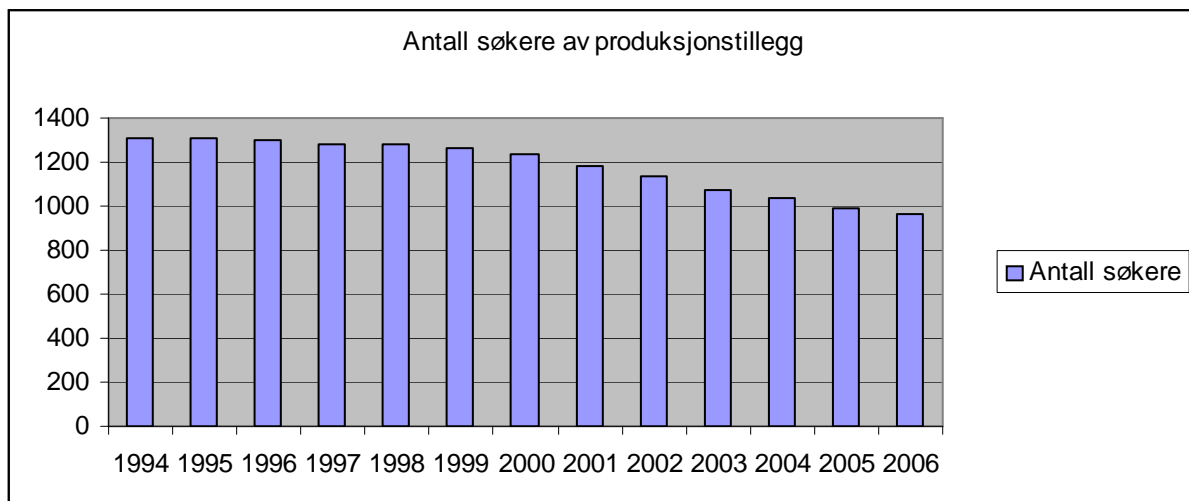
	1988	2006	2007	+ / -
Sør-Aurdal	3613	3243	3194	- 11.6
Etnedal	1616	1389	1394	- 13.7
Nord-Aurdal	6627	6425	6388	- 3.6
Vestre Slidre	2548	2217	2212	- 13.2
Øystre Slidre	3092	3137	3166	+ 2.4
Vang	1947	1624	1591	- 18.3
Valdres	19443	18035	17945	- 7.7

En del av befolkningsnedgangen skyldes nedlagte bruk, og lite arbeidsplasser for høyere utdannede innbyggere.

5.2 Utvikling av landbruket i Valdres

Slik som i resten av landet, er landbruksnæringen i Valdres inne i en periode med store omstillinger. Bøndene blir tildelt nye roller, og er under stort press fra flere hold. Samtidig er sysselsettingen innenfor primærnæringen viktig for alle kommunene i Valdres. Utviklingen i bruksstrukturen er derfor svært nødvendig (Hamre 2004).

I løpet av perioden 2000 til 2006 har andelen sysselsatte innenfor primærnæringen i Valdres gått tilbake fra 12,7 % til 11 %. Til sammenligning gikk andelen i fylket tilbake fra 7,6 % til 6,6 %. Tilbakegangen i regionen har vært mest markant i Vang, som var den kommunen som hadde høyest andel sysselsatte i primærnæringen i 2000. I løpet av seks år har andelen sunket fra 21,3 % til 16,6% sysselsatte. Sør-Aurdal er den eneste kommunene som har økt sin andel sysselsatte. De har gått opp fra 11,1 % til 11,9 % i årene 2005 – 2006.

Figur 3 Antall søkere av produksjonstillegg

De fleste gårdsbrukene i Valdres er små. I 2003 var gjennomsnittsstørrelsen 180 dekar på fylkesnivå, mens gjennomsnittet lå på i overkant av 140 dekar i Valdres. Endringene i bruksstrukturen er også høy (Eldby og Fjellhammer 2007). I 2006 kom det inn 964 søknader om produksjonstillegg i regionen (Se diagram ovenfor)¹⁹. Dette tilsvarer en større nedgang enn det vi finner på fylkesnivå. I Valdres har nedgangen vært på rundt 27 prosentpoeng. I Oppland, for øvrig, har nedgangen vært på cirka 20 prosentpoeng (Eldby og Fjellhammer 2007).

Tyngden av sysselsettingen i landbruket i Valdres er knyttet til husdyrproduksjonene, med melkeproduksjon som den klart største sektoren (Hamre 2004). Antallet melkekuer har gått svakt tilbake, men nedgangen i melkeproduksjon har likevel ikke vært betydelige. Opprettholdelsen av melkeproduksjonen har, og er, likevel svært viktig for å sikre både kulturlandskap, arbeidsplasser og lokal foredling. TINE-meieriet Fosheim har flere ganger vært nedleggingstruet, men på grunn av lokale protester er de i dag gjennom en prøveordning, hvor saken ikke blir tatt opp igjen før i 2009 (Valdres 24.08-07).

I tillegg til noen småskala osteforedlingsanlegg, har regionen også stor nytteverdi av de (større eller mindre) private lokale kjøttforedlingsanleggene som finnes rundt om i Valdres. Helle Slakteri er den største. Hit levere bønder i regionen slakt, som blant annet blir solgt til restauranter og hoteller i dalføret. Mye av kjøttet blir også gjort om til spekepølser og andre lokale produkter. De resterende foredlingsbedriftene ligger som regel på den enkelte gård,

¹⁹ Kilde (diagram): http://www.fylkesmannen.no/Wahdahl_2007_lh30Z.pdf.file .

hvor man selv står for både råvarene og produksjonen. De fleste av disse har dukket opp de siste årene.

5.3 Satsning på landbruket i Valdres

På grunn av nedgang i innbyggertall, reiseliv og landbruk har næringsaktørene i Valdres forstått at noe må gjøres. Bøndene blir i større grad enn før sett på som en medvirker til kulturlandskapet og næringslivet generelt, både i Valdres og i resten av landet for øvrig. Dette har blant annet resultert i Norges første natur og kulturpark i Valdres. En viktig pådriver for dette er regionrådet i Valdres, som i 2004 ble med på et prøveprosjekt om å dele ut BU-midlene lokalt.

5.3.1 Bygdeutviklingsnemdas satsningsområde

BU-midlene er det viktigste økonomiske virkemiddelet fra landbruks og matdepartementet. Hensikten er å nå målet om næringsutvikling i og i tilknytning til landbruket. Fylkesmannen, Innovasjon Norge, fylkeskommunene og kommunene hver for seg, samt i samarbeid med hverandre, fatter de avgjørende bestemmelsene²⁰.

Som sagt har både Valdres og Nord-Gudbrandsdalen takket ja til å dele ut BU-midler lokalt, i stedet for på fylkesnivå. Prøveprosjektet startet i 2004 og går frem til 2008. Målsettingen i Valdres er å bedre lønnsomheten for den enkelte virksomhet, styrke den regionale næringsstrukturen, samt å vedlikeholde kulturlandskapet. Ved å ta utgangspunkt i det tradisjonelle landbruket, er målet å skape et særegent kulturlandskap, seterdrift og lokale mattradisjoner. Dette skal gjøre regionen attraktiv for både innbyggerne og de tilreisende. Her prioriteres gårdbrukere som har dyrene på beite i minst 8 uker, og som bruker stølsdriften aktivt i husdyrholdet. Samtidig er det også et økt fokus på å foredle råvarer lokalt. Dette skal på sikt gi en bedre inntjening for primærprodusentene. Disse målene tilsvarer programmet for Valdres Natur og Kulturpark:

5.3.2 Valdres natur og kulturpark

Etter blant annet en studietur til Rhône des Alpes i Frankrike, ble det i regi av Regionrådet for Valdres i 2005, satt i gang et arbeid for å merkevarebygge hele regionen under ett. I juni 2007 ble Valdres gjort om til Norges første natur og kulturpark. Målsettingen med denne parken er å styrke arbeidsplasser og bosetting i regionen.

²⁰ Kilde: Det kongelige landbruks –og matdepartement, 15.02.2007.

Styringsgruppen til parken har hatt god representasjon fra både næringsliv og politikere. Kommunestyrene, Valdrestinget, næringslivet, merkevareorganisasjoner og skogeierforeningen er blant de lokale aktørene. Fylkesmannen i Oppland og Oppland Fylkeskommune har bidratt vesentlig i prosjektet økonomisk, men også politisk, faglig og som døråpnere. I tillegg har statsråder fra fire departementer gitt sin tilslutning til parken. Dette som et konsept for lokalsamfunnsutvikling, og som ledd i utforming av en ny nasjonal fjellpolitikk²¹. At satsningen har fått stor regional og nasjonal oppmerksomhet, viste seg også under avdukningen av parken. Landbruksminister Terje Riis-Johansen delte ut 6 millioner kroner fordelt på 3 år til videre bearbeidelse av konseptet.

Merkevarsatsningen handler om en langsiktig profilering, hvor man tar utgangspunkt i regionens sterke sider. Valdres er Nord-Europas mest aktive stølsområde, har verdens største tetthet av stavkirker, og har Norges lengste tradisjon på regionalt reiselivssamarbeid. Ikke minst derfor prioriteres det å satse på landbruk, reiseliv, foredling, helse og kultur. For reiseliv, landbruk og foredling er det etablert merkevareorganisasjoner, som har utviklet sine merkekrav. Noen av kravene innenfor landbruksmerkingen er:

- Ingen sprøytemidler (betyr ikke at man nødvendigvis skal drive økologisk, men man skal ikke sprøyte).
- Ha dyrene på beite i utmark eller støl. (Det er ikke alle som har tilgang til støl. Spesielt i Sør-Aurdal er dette et problem, men man kan likevel være med på kvalitetsmerkingen. Målet er å sikre kulturlandskapet. Da er utmarksbeite et alternativ. Viktig at dyrene får i seg de naturlige gress og urter.)
- Dyret skal slaktes samme dag som det hentes. Det vil si at man ikke kan kjøre dyret til Rudshøgda (Gilde, HedOpp), men må slaktes regionalt. Dette gjøres blant annet på Helle Slakteri i Øystre Slidre.
- Ureine dyr skal ikke brukes.

Kravene om merkevaren blir stadig diskutert blant bøndene. Enkelte hevder at noen gårdsbruk blir favorisert fremfor andre. Flere mener at kravene er altfor strenge til å innlemme de som ønsker å delta. Andre igjen hevder at kravene må til for å styrke produktene og merkevarsatsningen. Styret for Valdres Natur og kulturpark har hele tiden vært klare på at de har bruk for både de tradisjonelle og de alternative bøndene. Hensikten er å styrke

²¹ Kilde: <http://www.valdres.com/Admin/Public/DVVSDownload.aspx?File=%2Ffiles%2FAvtale+2007+-+2017+kommunestyra.doc> .

kulturlandskapet. Det vektlegges også at man ikke kan oppnå noen gevinst om alle bønder skal drive en alternativ produksjon. Regionen trenger variasjonen.

Figur 4 Logo for godkjent merkevarekrav

Figur 5 Logo for Valdres natur og kulturpark

Merkevoresatsningen er en måte å forsøke å snu den negative trenden i regionen på. Med den Norske natur og kulturparken viser Valdres utad at de er en region med vilje til å ta aktive grep for å sikre en god næringsstruktur i området. Veien videre i oppgaven vil vise om dette er nok. Finnes det nok kompetanse innenfor landbruket i regionen til at bøndene kan satse videre på gårdsbruket sitt? De neste kapitlene tar for seg de empiriske funnene jeg kom frem til under mitt feltarbeid.

6. Bøndenes kunnskapsbehov

I denne delanalysen vil min første underproblemstilling bli belyst. Her ønsker jeg å finne ut av hva slags kunnskap bøndene i Valdres trenger:

”Er det noe forskjell i kunnskapsbehovet mellom de tradisjonelle versus de moderniserte bøndene?”

Svarene jeg har fått fra mine informanter, vil bli analysert opp mot teorier omkring bredde og dybdeaktivitet, syntetisk og utvidet syntetisk kunnskapsbase, taus og kodet kunnskap, samt inkrementell og sosial innovasjon. Til slutt vil jeg undersøke hva slags betydning utdanning har for videre drift av gården.

6.1 Kunnskap blant de tradisjonelle versus de alternative bøndene

Vi har sett at de tradisjonelle og alternative bøndene stadig må omstille seg. Dette krever mye av bonden, - ikke minst evnen til å tilegne seg nye kunnskaper.

Under mine intervjuer fant jeg en interessant forskjell i ydmykhet når det gjaldt dette temaet. Et tydelig skille gikk mellom de tradisjonelle versus de alternative bøndene. Da jeg snakket med sistnevnte gruppe gårdbrukere gikk det ikke et eneste intervju uten at jeg hørte ”ja, en skal aldri være overlegen”, eller ”ja, en får aldri nok kunnskap”. De tradisjonelle, derimot, hevdet at de hadde nok kunnskap, slik som det var.

Da jeg likevel kom til spørsmålet om hva slags kunnskap de enkelte hadde bruk for, ble svarene fra de tradisjonelle informantene raskt snudd om. De fleste slet med dokumentasjon og kvalitetssikring, som de i de siste årene er blitt strengt pålagt å følge. Setninger som ”e blei kji akkurat bonde førr å drive me papirarbeid”, var et vanlig svar blant denne gruppen bønder. Noen viste en tydelig engstelse, mens andre viste sinne:

”KSL (Kvalitetssikring i Landbruket) er drepen før veldig mange. Dei pålegg oss å føre alle slags mulige papirinstanser, og klare ein ikkje å følge opp alle dessa, risikere ein å miste støtta. Dette betyr døden førr fleire...” (Bonde 1).

Bonde 6 er sint: *”Der (i kvalitetssikring) er det mer enn hva man klarer å sette seg inn i! Det er ikke satt noen begrensninger der inne, og vi har heller ikke lov å klage på det som er fastsatt. Dette er tåpelig!, for det er jo vi som praktiserer dette. Kvalitetssikringen blir brukt*

mer som en unnskyldning enn noe annet! Det er også det hele! Dette er styggelig irritabelt, ettersom det kun er teoretisk, - og ikke praktisk i det hele tatt! Jeg mener at alle bør ha lov til å si sin mening, at man har lov til å bidra litt, - men slik er det ikke! Ikke engang kritisering er lov! Nå finnes det jo blant annet lover om kvalitet på kvalitet, kvalitet på praktisering, kvalitet på det ene og kvalitet på det andre...”

Skal vi tro artikkelen ”KSL tvinger oss til løgn eller bløff” (Bondebladet nr.43) er dette et generelt problem blant bøndene i Norge. Der hevdes det at dagens system for kvalitetssikring er altfor byråkratisk og detaljrik. Hver enkelt bonde med en vanlig husdyrproduksjon må fylle ut et skjema på over 300 spørsmål. Dette fører til stor fortvilelse og frustrasjon blant brukerne. Mindre ille er det ikke at kravene blir utformet av KSL-konsulenter på et kontor i Oslo, hvor, ifølge flere bønder; teori står sterkere enn praksis. Bonde 6, med sitatet ovenfor, er blant dem som svarer seg helt enig i dette. Valdres er en region med fem ganger så høy prosentandel bønder i forhold til landet for øvrig (Sæther 2004). Av dette kan vi forstå at kvalitetssikringen i landbruket kan være truende for regionen og dets sysselsetting i sin helhet.

Nedenfor har jeg tegnet inn en tabell som viser forskjellene i kunnskapsbehov ut ifra svarene jeg fikk av mine informanter:

Tabell 2 Kunnskapsbehov hos de ulike typer informanter.

Tradisjonell	Alternativ	I startfasen (alternativ)
Dokumentasjon / papirarbeid. Krav til kvalitetssikring. Miljørettet produksjon, blant annet med gjødsel.	Dokumentasjon / papirarbeid. Krav til kvalitetssikring. Markedskunnskap. Profilering / markedsføring. Prosesser i pølse –og osteproduksjonen.	Dokumentasjon / papirarbeid. Markedsføring. Utvikling av produkt.

Tabellen viser at det finnes både likhetstrekk og forskjeller blant bøndene.

Nesten alle de alternative gårdbrukerne svarte at de trengte å oppdatere seg selv omkring dokumentasjon og kvalitetssikring. Absolutt *alle* de tradisjonelle bøndene mente at

dette var noe av det vanskeligste, men også det viktigste punktet i forhold til tilegning av kunnskap.

Mens de tradisjonelle bøndene stopper opp her, går de alternative videre. For dem er kvalitetssikring nødvendig og tidkrevende, men de fleste hevder at de kjenner gården sin godt nok. Å følge med på trendene i samfunnet er derfor mer ressurskrevende og nødvendig. Her inngår både profilering og markeds kunnskap. Dette er nye eksterne kunnskaper, som de ikke har måttet tilegne seg tidligere. Å gå fra tradisjonelt til alternativt bruk føles derfor som hardt og utfordrende arbeid for mange.

Det samme gjaldt for bonden i startfasen. Han må også følge med i markedet. Dette har selvfølgelig en direkte sammenheng med at han sikter til samme gruppe landbruksform som det de alternative gjør. Likevel har han ikke kommet så langt ennå. Forskjellen i kunnskapsbehovet ligger i utviklingen av produktet. Dette kan samsvare med kunnskapsbehovet om prosessene i produksjonen, som flere av de alternative bøndene nevnte som viktig kontinuerlig læring.

At grupperingene mellom tradisjonell versus alternativ kunnskapsbehov er såpass like, men også så forskjellige, vil jeg forsøke å forklare i punktet nedenfor. Der vil jeg ta for meg bredde og dybdeaktivitetene i landbruket, og vise til hvordan disse samsvarer med kunnskapsbehovet.

6.2 Bredde (Broadening) versus dybde (deepening) aktivitet

Bredde og dybdeaktiviteter kan enkelte ganger gå noe i hverandre. Nedenfor har jeg laget en tabell (6:2) som viser mine informanters ulike aktiviteter. Av dette håper jeg på å gi en større forståelse av bøndenes status som tradisjonell, selv om han eller hun muligens driver en form for breddeaktivitet. Analysen gir også en grundigere gjennomgang av hvorfor de ulike grupper bønder har nytte av så forskjellige kunnskaper.

Tabell 3 Innovasjoner innenfor bredde og dybdestrategien. Aktiviteter som står i parentes er under utvikling eller planlegging

Bredde	Dybde
Potetsalg Selvplukk jordbær Leiekjøring Snøbrøyting Stølsturisme Gårdsturisme (Campingplass på gården) (Bioenergi) (Vannkraftverk)	Osteproduksjon Spekekurvproduksjon Rømmeproduksjon Økologisk drift

Med utgangspunkt i Landbruks og matdepartementets definisjon (2006), kan både bredde og dybdeaktivitetene i tabellen ovenfor tilsvare det som kalles et multifunksjonelt landbruk (, se s. 46). I Van der Ploeg et. al. (2004) og Sæthers (2006) forskning blir disse to formene også der klassifisert som alternative satsninger.

Jeg er ikke uenig i noen av disse definisjonene. Likevel kaller jeg mine informanter for tradisjonelle, *uansett* om de driver en form for breddeaktivitet eller ikke. Det samme gjelder de alternative. Dette vil jeg forklare her:

Breddeaktiviteter står for ikke-jordbruksprodukter. Det vil si at bøndene skaper inntekter fra *andre* ressurser som finnes på gården. Slik som her; potetsalg, jordbær dyrking, leiekjøring, snøbrøyting, stølsturisme, gårdsturisme og bioenergi, er alle eksempler på produkter som kan skapes på en gård, men som likevel ikke har noe med selve dyreholdet direkte å gjøre. Bøndene har med dette funnet en ny kilde til inntekt, - ved å utvide arbeidsoppgavene på gården. For meg er ikke dette så forskjellig fra det Renting et. al. kaller regrounding. Her henter man inn ekstra inntekter ved å jobbe utenfor gården.

Til forskjell fra bredde, handler dybde om at man forbedrer produksjonskvaliteten, matbehandlingen og markedsføringen, slik at man kan oppnå mer verdi for det enkelte produkt. Både spekekurv-, rømme- og osteproduksjon, samt økologisk drift er alle eksempler på dette. Ved å utvikle noe ekstra av det man *allerede* arbeider med, kan en få frem et unikt produkt, som man kan ta ut større fortjeneste på.

Hvordan dette går til, skal vi se på i neste punkt; syntetisk og utvidet syntetisk kunnskapsbase:

6.2.1 Syntetisk versus utvidet syntetisk kunnskapsbase

Klassifiseringen av de tradisjonelle versus de alternative bøndene kan forsvares ved å sammenligne tabellene ovenfor. Studerer vi tabell 6:1 ser vi at det er den typiske kunnskap *innenfor* landbruket de tradisjonelle bøndene søker etter. Både kvalitetssikring, gjødsel og miljørettet produksjon stammer fra selskap eller vitenskapsinstitusjoner som videreutvikler allerede eksisterende landbruksmidler. Dette samsvarer til teorier som er skrevet omkring den syntetiske kunnskapsbase; - jordbruket er bundet opp til ulike gårdstilførsler, utviklet av underleverandører (Sæther 2006). Eksempler på produkt er frø, kunstgjødsel og maskiner. Disse produktene er skapt for å hjelpe bøndene til å produsere raskere eller sikrere. Det er nødvendig for bøndene å tillegge seg disse innovasjonene, om de skal være med i utviklingen av landbruksnæringen.

De alternative bøndene må også ta til seg de samme kunnskapene. Men samtidig er det nødvendig at de tillegger seg kunnskaper om faktorer som ligger utenfor selve driften av gården. Markedskunnskap (trender i samfunnet) og profilering (markedsføring) er kunnskap som må hentes fra andre institusjoner enn den næringen de selv er en del av. Av dette forstår vi at de alternative bøndene i Valdres støtter seg til en utvidet syntetisk kunnskapsbase, som kan sees i sammenheng med dybdestrategien. Det er altså ikke nok for dem å følge opp kunnskapen om hvordan de skal drive et tradisjonelt bruk. De alternative bøndene må hente inn kunnskaper fra også andre institusjoner, slik at de kan lære seg de store prosessene om hvordan de foredler kjøtt og ost, og hvordan de kan markedsføre produktene sine. Bare slik kan de leve av produksjonen sin.

I intervjuene mine fant jeg at det i hovedsak var de tradisjonelle bøndene som satset på potetsalg, jordbærsalg, snøbrøyting og leiekjøring. De alternative bøndene stod for stølsturisme og gårdsturisme. Da jeg spurte dem om hva slags kunnskap de anså som viktig for gårdsbruket sitt, var det ingen som sa noe om tilleggsnæringene. For de tradisjonelle bøndene var det kvalitetssikring og papirarbeid som stod høyest på agendaen. Det med tilleggsnæringer virket til å være en annen del av arbeidslivet for dem.

Det samme gjaldt de alternative bøndene. Selv om de nevnte markedsføring og markedskunnskap som to av de nødvendige faktorene for å fortsette med sin produksjon, handlet dette først og fremst om deres hovednæring, som var mat. At de hadde kjennskap til markedsføring var selvfølgelig et stort pluss i forhold til tilleggsnæringen, men det var altså ikke derfor de hadde tilegnet seg denne form for læring.

Dette ser jeg som en bekreftelse på min klassifisering av bøndene. Selv om breddebøndene gjerne skulle hatt mer kunnskap om hvordan de kan markedsføre seg selv, så er det ikke denne næringen de i hovedsak satser på. Tilleggstjenestene kommer som nummer to, dyreholdet som nummer en. Dette viste seg klart da spørsmålet om kunnskap dukket opp.

6.3 Ulike typer innovasjoner

6.3.1 Inkrementell innovasjon

Selv om jeg har klassifisert bøndene inn i to forskjellige grupperinger; tradisjonell og alternativ, er innovasjonsprosessen deres temmelig lik.

Begge gruppene må stadig omstille seg. Man opplever stadig strengere krav til miljø, dyrehold og matwaresikkerhet. Nye produkter og maskiner blir introdusert, samtidig som politikerne legger nye bånd på bøndene. Likevel kan det som skjer i det tradisjonelle og alternative landbruket kun sees som en inkrementell innovasjon. Man skaper ikke noe nytt, men man forbedrer eller videreutvikler allerede eksisterende konsepter, prosesser, metoder eller produkter.

For å ta det alternative landbruket som eksempel: Mine informanter produserer kurv (/spekepølse), ost, rømme og ulike plagg av geiteskinn. Selv om metodene deres er forskjellig fra det tradisjonelle landbruket i dag, er produksjonen ingen radikal innovasjon. Det er kun en forbedring eller videreutvikling av et allerede eksisterende produkt og prosess.

Det samme kan man si om det tradisjonelle jordbruket. Selv om de hele tiden må tilegne seg nye ferdigheter for å kunne fortsette med driften sin, skjer forbedringene som regel kun gjennom for eksempel en ny type maskin eller kunstgjødsel.

6.3.2 Sosial innovasjon

Tar man likevel utgangspunkt i den sosiale innovasjonen, kan man skille gruppene. De alternative bøndene er en del av denne klassifiseringen, men tar også med seg de tradisjonelle bøndene som driver breddeaktivitet.

Sosial innovasjon defineres som nyskapninger som springer ut fra sosiale behov, endring i konsumentadferd, samt livsstil. Rolf Jensen (s.?) snakker om at vi beveger oss inn i et drømmesamfunn, hvor sinnsstemninger, følelser, opplevelser og historier knyttet til et produkt er blitt et mer sentralt komponent enn selve produktet.

Mine alternative informanters aktiviteter er et produkt av nettopp denne tankegangen, - en slags 4.økonomi (Pine & Gilmore 1999). Ved å tillegge produktet deres en spesiell historie, får kunden en følelse av nærhet og eksklusivitet ved det de kjøper. Prisen betyr ikke lenger så

mye. Det er søken etter det unike og ekte som står i høysetet. Mine alternative informanter er bevisste på dette. *”Ja, først og fremst; e liker ikke ordet nisje, e. Vi driv med lokale spesialiteter”* (Bonde 9). Av dette utsagnet forstår vi at det er de ekte og tradisjonelle produktene de alternative informantene mine er opptatt av. *”Her i Valdres kan kurven tørke i et tørt klima. Et innlandsklima. Det er ikke så lett å finne det. Du kan faktisk bare dra til Hallingdal, så ser du at de har problemer bare der”* (Bonde 9).

På samme måte ser jeg breddeaktørene også som tilretteleggere av den sosiale innovasjon. Valdres Natur og Kulturpark har satset temmelig stort på markedsføring av alle støler som finnes i regionen. I tillegg markedsfører de seg som en region med mye natur, stillhet og kultur. Bøndene som satser på støls –og gårdsturisme er klar over dette. *” E vurderer å lage en liten campingplass på gården, og reklamere for stillhet til turistene. Det viser seg at det er et stort trekkplaster det i dag”* (Bonde 6). En annen bonde forteller fra erfaring: *”Jeg hadde noen turister der i sommer. Eldre folk fra, ja ,England, Danmark og Norge (...). Det som ga dem den største opplevelsen var faktisk stillheten. Vi har noe å markedsføre der. Stillhet. Men ikke i så altfor stor grad, selvfølgelig. Slik at vi får såpass mange turister at stillheten blir borte...”* (Bonde11).

Samtidig er også de fleste andre breddeaktørene med på den sosiale innovasjonen. Det å gå ute på en gård og plukke bær kan vel så mye fremkalle sedimentalitet og nærvær, som det å kjøpe en opprinnelig kurv eller ost fra en gård. Målet med denne innovasjonen er at vi føler oss fri fra alt stress og det industrielle som omgir vår vanlige hverdag.

Noen av informantene mine mente også at bevisstheten omkring det de drev med hadde mye med Valdres Natur og Kulturpark å gjøre. Satsningen gjør rede for både turister og innbyggere om hva som finnes av kultur og tradisjon i regionen. Den har hatt en positiv virkning på flere av informantene mine. Enkelte av de tradisjonelle bøndene føler at andre innbyggere ser mer nytten av det de driver med nå, takket være organisasjonen.

6.4 Taus versus kodet kunnskap

Av tabell 6:1 ser vi at det kun er håndfaste kunnskaper mine informanter mener de trenger å oppdatere seg på (;dokumentasjon, miljørettet produksjon, markedskunnskap, markedsføring, osv.). Med håndfaste kunnskaper mener jeg *kodet* kunnskap. Altså informasjon som er basert på vitenskapelige prinsipper, og som kan videreføres til den som ønsker det. Under intervjusituasjonen forsøkte jeg å være bevisst på å ikke føre informantene mine til å måtte svare ut ifra det de trodde jeg ville ha til svar. Derfor spurte jeg dem ikke så mye om hva slags betydning de så i den erfaringsbaserte kunnskapen i arbeidet sitt. De få gangene jeg likevel

gjorde dette, svarte de fleste at de kjente gården såpass godt, at tilegning av slike kunnskaper trengte de ikke bry seg om lenger; *"Det grunnleggande i drifta vil alltid væra der (...). Det æ kji så mykji kunnskap mō treng på det område lenger"* (Bonde 8). Dette gjaldt uansett hva slags type bonde jeg snakket med. En av de tradisjonelle mente også at ettersom han var oppvokst på en gård, så var det vel bare noe han hadde i seg. Dette tror jeg faktisk var tilfelle med de aller fleste informantene mine. De fleste var vant til gårdsarbeid fra barndommen av. Dette svarer til teoriene om taus kunnskap; at alle individ har flere ulike kunnskaper iboende i seg, som er blitt til gjennom forskjellige erfaringer. At man er oppvokst med en spesiell kultur og tradisjon, gjør at man gjerne ubevisst kan mer om dette emnet enn hva en annen person utenfra kanskje noensinne vil klare å tilegne seg.

Dette med taus kunnskap innenfor selve gårdsdriften var derfor et ganske uforståelig tema for informantene mine. Likevel endret ofte dette seg da jeg spurte de alternative bøndene om hvordan det var å starte opp med en helt ny produksjon. Spesielt de som hadde vært tidlig ute med nisjeproduksjonen i regionen fortalte ivrig om den enorme prøvingen og feilingen de har måttet gå gjennom. Her har det vært mye lærdom av feil og suksess!: *"(...) Slek som før to år sia...Mø hadde pakka inn alle kurvene (/spekepølse) våre, og fekk dei inn i butikkhylladn. Så fekk mø tips om at mange ikkje gadd å kjøpe ei så svær pølse. Mø burde hellan dele dei opp, og selge dei i små beta. Ja, så gjorde mø det; Ordna ny innpakning, logoer, plastikk, alt som høre til. (Detta e mykji jobb, altså!), også kom mø te butikken att, men då viste det se at dei ikkje kunne ta inn produkta våre likevæl! Dei hadde nye regla på strekkodo..., så då va det jo te å starte opp på scratch igjen. Men pølsene har solgt veldig bra dei no, altså. Så det å dele dei opp i mindre beta va et veldig godt råd"* (Bonde 8).

Av dette sitatet skjønner vi at det er mye ny kunnskap de alternative bøndene må tillegge seg, som de tidligere ikke hadde tenkt på. Selv om de alternative bøndene har den erfaringsbaserte kunnskapen i seg omkring det tradisjonelle landbruket, blir det noe annet å plutselig skulle stå ansvarlig selv for å selge sitt eget produkt. Kunnskapen de da trenger er en helt annen enn det de kunne regne med før. Prosessen tar lengre tid, men etter en periode med prøving og feiling sitter til slutt kunnskapen der naturlig. *"Tia æ forbi den no altså. Det går greit no"* (Bonde 8).

Alle mine informanter som drev denne form for økonomi var bevisst denne tankegangen, men kanskje ikke at de selv var bærere av den, og slik kunne videreutvikle et produkt. Blant annet gjaldt dette de av mine informanter som var med i nettverket *"Kurv fra Valdres"*. Mens jeg dro rundt og gjorde mine intervjuer, var disse aktørene i gang med en søkeprosess om å få lovbeskyttet produktnavn på produktene sine fra Matmerk.

Ellers fortalte bonde 9, som selv var fra et annet fylke, at han har vært på jakt etter mye av den tause kunnskapen som finnes i regionen. Fordi han selv er fra et annet sted, kan han enklere oppdage ting som vi andre i bygda ikke legger merke til, fordi vi er så vant til å ha det rundt oss. På grunn av dette er det også han som sitter med mye av ansvaret for å skrive søknaden om ”Kurv fra Valdres” til organisasjonen Matmerk. Gjennom sansing og synsing, samt ved å lete rundt i historiebøker, har han funnet frem til mye kunnskap om både tradisjonell pølseproduksjon og hva slags betydning spekepølsa har hatt i regionen i sin helhet.

6.5 Betydning av utdanning

I følge Berit Lødding m.fl. (2006), viser det seg at elevers tidligere meritter kan påvirke elevenes innhenting av senere kunnskap. Christensen m. fl. (2001) hevder at en persons kompetanse, som innbefatter fakta og verdipremisser, vil påvirke hans / hennes evne til å kalkulere, vurdere, lære, planlegge, handle og utføre et oppdrag. Kapasiteten og kompetansen sier derfor noe om kvaliteten på beslutningene som fattes. Samtidig kan type utdanning og profesjonstilhørighet være en faktor for å forstå variasjoner i holdninger og handlinger.

Tabell 4 Bøndenes utdanning, i forhold til grupperinger. & -tegnet indikerer ektepar, bonde 16 i parentes er informanten min som er i startfasen til å starte noe eget.

Tradisjonell		Alternativ	
Bonde	Høyeste utdanning	Bonde	Høyeste utdanning
Bonde 1	Jordbruksskole, skogbruksskole, Handelsskole (vid.gående nivå.)	Bonde 8	Omsorgsarbeider (vid.gående).
Bonde 2	Handel og kontor (vid.gående).	Bonde 9 & 10	Agronom (høyskole) & Landtekniker (høyskole).
Bonde 3 & 4	Mekaniker og ? (innenfor vid.gående nivå)	Bonde 11	Agroteknikker (høyskole).
Bonde 5	Framhaldsskolen	Bonde 12& 13	Kokk og snekker (vid.gående).
Bonde 6	Mekaniker, landbruks og agronomutdanning (vid.gående nivå).	Bonde 14& 15	Cand.mag. (Universitet) & også universitetsutdanning (, men usikker på nivå).
Bonde 7	?	(Bonde 16)	(Mekaniker, vid.gående).

Tabellen ovenfor viser hva slags utdanning mine informanter har. Det finnes ingen regel uten unntak, men det er likevel en klar forskjell mellom de fleste tradisjonelle og alternative bønders utdanning. Det er ingen av de tradisjonelle bøndene som har noe høyere utdanning enn videregående skole. De fleste har tatt den yrkesrettede skolen.

Av de alternative bøndene er det kun to husstander som stoppet opp sin utdanningskarriere etter videregående. De andre har høyere utdanning fra høyskole og universitet.

Årsaken til at de med høyere utdanning har valgt å satse på en dypere strategi, kan ha mange sammenhenger. En ting kan være at de tar opp ny kunnskap lettere, slik som både Lødding m.fl. og Christensen m.fl. har konkludert, eller at de takler eller liker utfordringer bedre.

Da jeg spurte bøndene om hvorfor de la over til alternativt bruk, svarte de fleste at dette hadde å gjøre med prisene på råstoffene deres, samt at man tok vare på gården på en god måte. Det er kun to personer som svarte genuint at det var på grunn av nysgjerrighet og utfordring. Den ene av disse hadde videregåendeutdanning som høyeste nivå, mens den andre

hadde høyskoleutdanning. At utfordring hadde noen særlig relevans utfra utdanning er derfor ikke nødvendigvis tilfellet i denne oppgaven. Dette må man i så fall gjøre en grundigere kvantitativ forskning på, om man skal kunne si dette med noen større sikkerhet.

6.5.1 Bredderaktiviteter i forhold til de tradisjonelle bøndenes utdanning

Et annet interessant funn er de tradisjonelle bøndenes utdanning i forhold til interesse for breddeaktiviteter. Det er bøndene med utdanning innenfor landbruk som har drevet potetsalg og selvplock av jordbær. Det er også nettopp disse bøndene som vurderer både campingplass og vannverk på gården.

Av de informantene som sa at de hadde nok med å kun drive den tradisjonelle driften, var dette de eneste (tradisjonelle) bøndene som ikke hadde noen utdanning innenfor landbruket å gjøre. I tillegg lå deres høyeste utdanning på et videregående nivå. På basis av dette kan man konkludere at utdanning kan ha noe å si for tilegning av videre oppgaver og utfordringer for mine informanter.

6.5.2 Bredderaktiviteter i forhold til bøndenes verv

Samme funn viste seg hos bøndene som har, eller har hatt, et eller flere verv innenfor landbruket. De eneste bøndene som ikke nevnte dette, var nettopp de tradisjonelle bøndene som ikke driver noen form for breddeaktivitet på gården. Alle de andre tradisjonelle bøndene, samt de alternative, hadde ulike verv innenfor næringen. Dette innlemmer blant annet Valdres Matforum, Valdreskvalitet, Valdres Natur og Kulturpark, Slow Food, Kvinner i landbruket, og Norsk Bonde og Småbrukarlag. Informanten min i startfasen med sitt produkt, hadde også noen ulike landbruksverv. Felles for alle disse bøndene var entusiasmen og inspirasjonen de fikk fra mange av disse virksomhetene. Muligens er vervene en drivkraft for breddeaktivitetene på gården?

Nå skal det sies at to av de tradisjonelle bøndene som ikke hadde noen verv eller utdanning med landbruksrelevans, hadde jobb utenfor gårdsbruket. Disse to var ikke de eneste av informantene mine som hadde annen jobb, men den ene personen jeg sikter til, jobbet så mye som 70 % utenom gårdsdriften. Da er det sannsynligvis begrenset hvor mye tid man har til å gjøre noe mer ut av gården.

6.6 Oppsummering

I denne delen av analysen har jeg forsøkt å svare på om det finnes noen forskjell i kunnskapsbehovet mellom de tradisjonelle versus de moderniserte bøndene i Valdres. Samtidig har jeg forsøkt å finne frem til noen av faktorene som eventuelt skaper disse. Jeg har funnet ut at de alternative bøndene trenger mye av den samme kunnskap som de tradisjonelle, men i tillegg er de også avhengig av kunnskap som kommer fra eksterne kilder utenfor landbruksnæringen. Dette handler som regel om markedskunnskap, markedsføring, og produktutvikling, som tilsvarer den utvidede syntetiske kunnskapsbase. De tradisjonelle klarer seg med ren syntetisk kunnskap.

Selv om informantene mine har bruk for ulike typer kunnskap, hører de begge til den inkrementelle innovasjonstype. Dette snur seg litt når vi tar utgangspunkt i den sosiale innovasjonen. Her står dybdebøndene og enkelte av breddeaktørene sammen mot de resterende gårdbrukerne. Dette er fordi fokuset ligger på tilegning av kunnskap i forhold til dagens markedsbetrev, som i dag tilsvarer den 4. økonomi.

Av faktorer som skaper forskjeller mellom de alternative og de tradisjonelle bøndene, er utdanning av betydning. Dette speiler seg muligens i evnen til å ta opp kunnskap og læring. Kun de med høyere utdanning (over videregående nivå) har startet opp en alternativ dybdeproduksjon. De tradisjonelle bøndene som har utdanning innenfor landbruket (på videregående nivå) har, eller planlegger, å starte opp en tilleggsnæring på gården. Det er også disse, sammen med de alternative bøndene, som har tatt på seg en rekke verv innenfor landbruket. Samtidig viser det seg at de resterende tradisjonelle bøndene verken satser på dybde eller breddeaktiviteter, og har heller ingen verv innenfor næringen.

7. Tilbydere av veiledning og rådgivning av kunnskap i Valdres

Det blir satset mye på landbruket i Valdres for tiden. Gjennom åpningen av Valdres Natur og Kulturpark i juni 2007, er målsettingen å styrke både de tradisjonelle og de alternative bøndene i dalføret. Mye ligger til rette for at dette skal fungere. Regionen byr på et mangfold av virksomheter og organisasjoner, som taler landbrukets sak. Likevel har nedgangen av gårdsbruk vært stor frem til dags dato. Jeg ønsker i denne delanalysen å vise til hva slags kunnskap og kompetanse som finnes i regionen. Jeg vil ta for meg de enkelte virksomheter og organisasjoner, for å se hva slags innovasjonssystem de er underlagt. Av dette håper jeg det kan være mulig å finne ut hvilken kunnskap som finnes og mangles i Valdres. Kanskje kan dette være av betydning for at noen gårdsbruk ikke blir lagt ned? Problemstillingen jeg forsøker å belyse i dette delkapittelet er:

”Hva slags kunnskap finnes og mangler i regionen for bøndene i Valdres? Hva slags tilbakemeldinger har bøndene til disse aktørene?”

7.1 Aktører og institusjoner i Valdres

I følge Lindkvist (2004) kan et regionalt innovasjonssystem bestå av mange ulike sosiale delsystemer. I mitt case ser jeg for meg Valdres Natur og Kulturpark som en stor paraply, med flere virksomheter, organisasjoner eller aktører under seg. Disse er alle med på å påvirke beslutningene og kompetansen som finnes blant bøndene i regionen. De utvidede servicene eksisterer både i og utenfor regionen, men det er kun de virksomheter som finnes i Valdres jeg har valgt å fokusere på i denne oppgaven. Likevel har aktørene i disse virksomhetene ofte hentet sin kunnskap fra andre steder enn kun sitt eget dalføre. Sammen gir alle disse settene av virksomheter en større breddekompetanse for bøndene i regionen (Powell & Grodal 2005). Selv om flere av aktørene, da spesielt de alternative bøndene, konkurrerer, samarbeider de også om å kunne utvikle gode produkt, som de selger under gode kvalitetsnavn. Dette kan være av stor verdi for hele landbruket i regionen, så lenge man stoler på hverandre.

For å finne ut om kompetansenivået i Valdres svarer til bøndenes kunnskapsbehov og regionens satsningsområde, har jeg laget meg en oversikt over de ulike aktører, organisasjoner og institusjoner som finnes for landbruket i regionen. Jeg har forsøkt å gruppere virksomhetene i forhold til klassifiseringen av bøndene (tradisjonell og alternativ), men tar forbehold om nyanser. I flere av tilfellene vil begge grupper bønder dra nytte av de ulike

aktørene. I tabellen har jeg kun tatt med de virksomheter som bøndene selv har nevnt til meg. I tillegg har jeg tatt med virksomheter som jeg har fått oppnevnt fra landbrukskontoret.

Tabell 5 Kompetansevirksomheter i Valdres.

Tradisjonell	Alternativ	Tradisjonell & Alternativ
Felleskjøpet Norsk bonde og småbrukarlag Samvirkeorganisasjoner TINE Valdres Merkevare Landbruk BA (Valdres Kvalitet BA)	Kurv i Valdres Smak av Valdres Slowfood Valdres Matforum BA Vallak	Bioforsk Løken Helle Slakteri Landbrukskontoret Likesinnede aktører (bønder) Mattilsynet Naboer Opus Fjernundervisning Regionrådet Regnskapsbyråer Valdres Forsøksring

Flere av mine informanter nevner også Matmerk, Matforsk, Innovasjon Norge, Norsk Gardsost og landbrukskontoret på Gjøvik som viktige tilleggspartnere. Disse kompetansesentrene ligger utenfor regionen, men sees likevel som svært nødvendige samarbeidspartnere.

7.2 Kunnskap blant de ulike institusjonene

Ovenfor, i tabell 7.1.1, har jeg skrevet ned de ulike institusjoner som finnes i landbruket i Valdres. Selv om det kan se bra og mange ut, sier det ingenting om hva slags kunnskap de faktisk gir ut til bøndene i regionen. Jeg vil derfor ta for meg de virksomhetene som bøndene tillegger størst vekt, om det så er i positiv eller negativ forstand. Jeg vil studere virksomhetenes samarbeidspartnere, og hva slags kompetanse de ønsker å gi ut til bøndene. Informasjonen om de ulike virksomhetene har jeg for det meste fått tak i ved å ringe de ulike aktørene, eller ved å besøke kontoret. De resterende har jeg funnet gjennom Internett.

Jeg starter med de virksomhetene som er bundet med svake bånd til aktørene sine, og kommer videre inn på de sterke båndene (se s.38 og s.84):

7.2.1 Felleskjøpet

Felleskjøpet er en samvirkeorganisasjon med 53.000 medlemmer over hele landet. Deres spisskompetanse ligger i driftsmidler, hvor de viktigste produktområdene er kraftfôr, korn, gjødsel, såvarer, maskinvarer, forbruksartikler til landbruket og faglig kompetanse.

Deres største samarbeidspartnere er Felleskjøpet Maskin, Felleskjøpet Fôrutvikling, Norske Felleskjøp, FK Agri, Samvirkeorganisasjonene (bl.a. TINE og Norsk Kjøttssamvirke), og KSL Matmerk. Felleskjøpet fôrutvikling har et eget selskap for forskning og utvikling av fôrmidler til husdyr. I tillegg til dette har felleskjøpet et nordisk samarbeid med flere selskap, som for eksempel Ferti Supply, SweDane Fertilizer, og CropProtection.

Målet deres er å tilby bøndene sikre og økonomiske driftsmidler. De gir faglig hjelp om dette.

7.2.2 Tine Produksjonstjeneste

Meieriet TINE har en av sine bedrifter, Fosheim, lokalisert i Vestre Slidre i Valdres. Her finner man blant annet en produksjonstjeneste. Deres rådgivningsområde ligger innunder melk og kjøttproduksjon. Dette vil blant annet si fôring, avl, melke kvalitet, teknikk (mekanikk, som melkemaskiner), økonomi (økonomisk analyse, planleggingskompetanse), og helse.

I år har produksjonstjenesten startet ”nøkkelgiverkonseptet”, som går ut på å tilby en helhetlig tjeneste for den enkelte gårdbruker. Opprinnelig var produksjonstjenestens mål å sikre melke kvalitet, men nå har de altså utvidet området til å gi mer rådgivning til den enkelte gårdbruker om sine mål for bruket, i stedet for å tenke på industriens behov.

Rådgivningen skjer ute på det enkelte gårdsbruk, noe som er temmelig unikt. Likevel skjer også noe av veiledningen på kontoret.

Deres aller viktigste samarbeidspartnere er Regnskapskontoret, Forsøksringen og Veterinærtjenesten. Disse henger naturlig mye sammen, ettersom de gjenspeiler mye av den individuelle gårdbrukers behov.

7.2.3 Bioforsk Løken

Organisasjonen Bioforsk er organisert under Landbruks –og matdepartementet, og fungerer som en desentralisert forskningsinstitusjon, med lokalisering i alle landsdeler. En av dem ligger i Øystre Slidre. Denne blir kalt Bioforsk Løken.

Organisasjonen har som mål å være en regional, nasjonal og internasjonal konkurransedyktig produsent av kunnskap, tjenester og løsninger gjennom forskning og utviklingsarbeid innen planteproduksjon, matvaresikkerhet, økologisk produksjon og

jordfaglige miljøspørsmål. Bioforsk Løken arbeider spesielt med forskning omkring jord og miljø, samt grovfôr og kulturlandskap. Dette er deres spisskompetanser.

Bioforsk Løken har et godt samarbeid med Valdres Kvalitet BA, og har blant annet ansatt en doktorgradsstudent til å undersøke om fjellbeite og stølsdrift gir bedre kvalitet på melk og kjøtt. Slik er håpet å vise en sammenheng mellom beite og smak. I tillegg er bedriften en støttespiller til organisasjonen VALLAK. De gir også råd og veiledning til bønder som måtte trenge det. Da jeg var på Bioforsk for å gjøre et intervju, hadde de nettopp avsluttet et forskningsprosjekt som angikk forskjellige urter. Dette var satt i gang av en lokal bonde, som nå selger produktet sitt som te i helsekostbutikker.

7.2.4 Valdres Forsøksring

Valdres Forsøksring gir rådgivning innen jord og plantekultur innenfor tradisjonelt og økologisk landbruk. Deres kompetanse ligger innenfor jord og plantefag, som handler om alt fra gjødsling, kalking, jordarbeid og utarbeiding av vekster. Her nevner min informant noen eksempler, som gress, plante, potet, og lignende. Deres spisskompetanse ligger på økologisk bruk.

Informasjonen til bøndene skjer i hovedsak under gårdsbesøk. Virksomheten gir bøndene bistand med jordprøver, gjødselplan og miljøplan, hvor de også diskuterer begrensninger og muligheter for gårdsbruket. Her kan de også gi råd om det å forandre produksjonen.

Valdres Forsøksring er en medlemsorganisasjon. Det er først og fremst de som står oppført innunder organisasjonen, som får hjelp. Det blir ellers sendt ut rundskriv til alle gårdbrukere, samt at avisa Valdres stadig har en del aktuelle saker omkring dem. I tillegg holder organisasjonen enkelte kurs.

Forsøksringens viktigste samarbeidspartnere er Bioforsk Øst. En av deres avdelinger, Bioforsk Løken, ligger strategisk plassert rett ved siden av organisasjonens eget kontor. I tillegg har de mye samarbeid med den riksdekkende forsøksringen; Landbrukets Forsøksring. Her diskuteres kompetanse gjennom utveksling av erfaring.

7.2.5 Valdres Regnskap A/S

Valdres Regnskap A/S tilbyr for bøndene rådgivning og tjenester innenfor mekaniseringsøkonomi, eierskifte, søknad om tilskudd, arveoppgjør, osv.

Min informant fortalte han hadde utdanning innenfor regnskap og agroteknikk, som han har tatt ved landbrukshøyskolen og handelsskolen. I tillegg har han en rekke erfaringer.

I forhold til bøndenes interesser, er denne virksomhetens største samarbeidspartnere bondens bondelag, statlige etater og økonomiforbundet.

7.2.6 Mattilsynet

Mattilsynet ligger under Landbruksdepartementet, og er statens forlengede arm i forhold til husdyr. De er til for å utgi generell rådgivning, men også for å gi tilsyn, prøvetaking og godkjenning av gården. Til forskjell for vanlige rådgivere, som kan si hva bonden *bør* gjøre, går Mattilsynet direkte inn og sier hva slags krav de har til det enkelte gårdsbruk. Staten har gitt denne organisasjonen hjemmel til å både stenge og politianmelde gården / gårdbrukeren, om de ikke holder forskriftene.

Mattilsynet får sin kompetanse spesielt i kontakt med dyreeieren, og deres organisasjoner. Husdyrkontrollen, storfekjøttkontrollen, kjøttssamvirke og TINE produksjonstjeneste er noen av disse organisasjonene. Ellers er lovene og kravene til både Mattilsynet og det enkelte gårdsbruk nedfelt i godt formulerte lover fra Landbruksdepartementet, hvor det ikke skal være noen tvil om hva deres oppgaver egentlig er.

7.2.7 Landbrukskontoret

Landbrukskontoret består av ulike kompetansesentre; skogbruk, jordbruk og plante. Jeg har kun vært i kontakt med landbrukskontoret for hele regionen, samt jordbrukskontoret for en av kommunene.

Jordbrukskontoret er med på å gi råd og veiledning omkring gjødsel, stell av dyr, grøfteplaner og kulturlandskap. Blant annet må bøndene ofte selv ta gjødselprøvene, og da er jordbrukskontoret gode å ha for veiledning om hvordan dette gjøres. I tillegg gir både landbruk og jordbrukskommunen produksjonsveiledning om hvordan bøndene skal kunne få tilskudd til gården sin. Det med selve forvaltningen av tilskuddene gjøres av regionrådet.

7.2.8 Helle Slakteri

Helle er Valdres' største slakteri og videreforedler av kjøtt. For ca 1 ½ år siden var de med på et prosjekt, hvor de skulle holde en rekke kurs omkring "gårdbrukere som bedriftsledere". Dette ble avsluttet, da det ikke var noen påmeldte. Med unntak av dette gir de for så vidt ingen kompetanse ut mot landbruket, men tar imot telefonsamtaler når produsenter har spørsmål.

Samarbeidspartnerne deres er ulike private bransjeorganisasjoner, fagblad og fagorganisasjoner. KLF (Kjøttbransjen) er en av disse. I tillegg har de spesielt samarbeid med Bioforsk Løken, og også noe med Valdres Kvalitet.

7.2.9 Kurv fra Valdres

”Kurv fra Valdres” ble etablert i 2005. Organisasjonen består av 11 medlemmer, som alle produserer kurv i større eller mindre grad i Valdres. Hensikten er at de skal kunne dele erfaringer og kunnskaper med hverandre, selv om de produserer hver for seg. Medlemmene er konkurrenter, men samarbeider om et felles merkenavn (Kurv fra Valdres), som har en rekke kvalitetskrav bundet til seg. De har allerede blitt tildelt ”lovbeskyttet produktnavn” fra Matmerk.

Deres samarbeidspartnere er i hovedsak medlemmene selv, med deres erfaringer og bakgrunner i ulike verv og arbeid. I tillegg samarbeider de en del med Matforsk, som gjennomfører en del kurs.

7.2.10 Smak av Valdres

Dette er en butikk som baserer seg på å formidle og selge mat og drikke som er lokalprodusert. På denne måten kan de alternative produsentene i Valdres både markedsføre, selge og distribuere sine produkt på en god og sikker måte.

7.2.11 VALLAK

VALLAK (Valdreslandbrukets kompetansesenter) består av Valdres Forsøksring, Helle Slakteri, TINE Rådgivning og medlem, FMLA i Oppland, Bioforsk, Valdres Regnskap, Felleskjøp Øst Vest, Valdres Kvalitet BA, og Valdres Sparebankgruppe. Den eneste instansen som ikke er regional av disse er FMLA, som har sitt hovedkontor i Gjøvik.

Målet med denne organisasjonen er å gjennomføre ulike kurs, for å gi landbruket og landbrukstilknyttede næringer råd og kunnskap som kan stimulere til næringsaktivitet i Valdres. Arbeidet bygger på gjeldende landbrukspolitikk, samt mål og strategier som er trekt opp i merkevareprogrammet for Valdres (, Valdres Natur og Kulturpark). Gjennom de ulike kursene skal bonden få informasjon om hvordan man kan drive tradisjonelt, men samtidig tenke nytt ved å bruke de ressursene han / hun finner rundt seg. Slik håper man på å bevare kulturlandskapet, ved å også ta fjellet mer i bruk.

Jeg intervjuet lederen for denne organisasjonen like før de skulle gjennomføre deres første kurs. Det viste seg i ettertid at ingen møtte frem. Dette kan si noe om bøndene i

regionen, men det kan også handle om engasjementet blant samarbeidspartnerne i organisasjonen. Lederen for VALLAK fortalte at støttespillerne kun betalte kr. 10.000,- for å være partner i programmet. Han så etter hvert at dette var altfor billig. Det var lett for bedriftene å spytte inn disse kronene, og ser videre at det er en stor variasjon i engasjementet hos de ulike aktørene.

7.2.12 Valdres Merkevarer Landbruk BA (/ Valdres Kvalitet)

Valdres Merkevarer Landbruk BA er direkte en del av programmet "Valdres Natur og Kulturpark". Prosjektet startet i 2003, og innlemmer nå 110 tradisjonelle og alternative bønder som skal produsere råvarer med hensyn til spesielle krav. Noen av disse kravene er blant annet at dyrene skal gå ute på utmarksbeite eller på stølen i minst 8 uker, at de skal melkes for hånd, og at det ikke skal brukes noen kjemiske tilsetningsmidler.

Av disse råvarene skal det lages både ost og kurv. Disse inngår under merkenavnet Valdres Kvalitet. Målsettingen er å kunne tilby høyere priser på råvarene til bøndene. Styret i Valdres Merkevarer Landbruk BA samarbeider både med det franske distriktet Rhône des Alpes, aktuelle departementer, fylket, fylkesmannen, produsentlag og faglag, Planteforsk Løken, Valdres Forsøksring, Valdres Matforum, Foredlingsbedrifter (, bl.a. Helle Slakteri), produksjonslag, og TINE.

7.3 Betydning av de ulike nettverkene

Alle de foregående virksomhetene nevnt ovenfor kan sees som ulike typer innovasjonsnettverk. De er alle med på å bidra til et kompetansesamfunn for landbruksnæringen i Valdres. Likevel kan man plassere de ulike virksomhetene og organisasjonene i nok nye grupper. Jeg vil i hovedsak benytte meg av Powell et. al.'s klassifiseringer av hierarkiske og heterarkiske kompetansenettverk, samt se på betydningen av sterke og svake bånd. Av dette får jeg en større forståelse for hva slags kompetanse som eksisterer i regionen for de ulike typer bønder, samt hvordan disse samsvarer til bøndenes behov.

7.3.1 Det hierarkiske nettverket

Et kompetansenettverk kan enten være hierarkisk eller heterarkisk. Det hierarkiske nettverket er basert på en vertikal kurs, styrt av en sentral autoritet. Disse har som regel svake bånd, men samarbeider med mange ulike institusjoner, som gir en stor breddekompetanse.

Så lenge tilliten og kompetansen er til stede, er det som regel nok for de tradisjonelle bøndene å ha kontakt med disse virksomhetene. De tilbyr en kodet kunnskap som går direkte på det bøndene driver med. Selv om de alternative bøndene trenger en mer spesifikk kompetanse, er dette med på å danne grobunnen for deres drift (Clark 2005).

I Valdres er det spesielt Felleskjøpet, TINE produksjonstjeneste, Bioforsk løken, Valdres Forsøksring, regnskapsbyråer, Mattilsynet, og Landbrukskontoret som står for breddekompetansen. Ser vi på deres viktigste samarbeidspartnere finner vi som regel en rekke ulike aktører fra hele landet, gjerne også fra utlandet. Dette danner basis for deres kompetanse i mange ulike felt.

7.4 Caset de tradisjonelle bøndene i Valdres

I forrige delanalyse så vi at de tradisjonelle bøndene spesielt måtte oppdatere sine kunnskaper på kvalitetssikring, dokumentasjon og miljørettet produksjon. Da jeg var i kontakt med bøndene, var de fleste godt fornøyd med den tjenesten næringen kunne tilby; *"E sakna ingenting, så då e sikkert alt bra"* (Bonde 2). Bøndene tok kontakt med forsøksringen eller felleskjøpet når de hadde noe problem med jorda. Regnskapsbyråene og TINE produksjonstjeneste var gode å ha når det gjaldt papirarbeid og rådgøring om hvordan man kunne tilrettelegge gården best og økonomisk mulig²². Når det gjaldt Landbrukskontoret og Mattilsynet, derimot, hadde gårdbrukerne en rekke delte meninger. Enkelte hevdet at de var til god hjelp når det gjaldt rådgøring om papirarbeid og kvalitetskrav, andre mente de ikke kunne stole på dem: *"Man må jo innom Landbrukskontoret i blant, men jeg bruker heller fylkeslandbruket så fort jeg heller kan det. De er mye mer profesjonelle der. Mye mer saklig. De legger seg ikke opp i personer eller prosjekter og slikt. Man får svar på det man lurte på, og slik er det"* (Bonde 6). Bonde 1 er også noe frustrert over landbrukskontoret, men aller mest Mattilsynet: *"(...) De bør heller gi råd, enn bare gå rundt og pirke. I hvert fall bør de si noe likt: De sier noe her, og så sier de plutselig noe helt annet i Hallingdal. De bør bli litt mer enige med seg sjølv, - være litt mer oppdatert. De kommer med mye småpirk. Slik som med brannvarslene i fjøsa. I fjøs hvor det finnes over 30 dyr skal man bruke brannvarsel. Da jeg henvendte meg til Mattilsynet fikk jeg greie på at jeg måtte ha disse. Jeg hadde jo så mange dyr! Men så ringte jeg til en annen mann litt seinere, og han fortalte at ungdyr ikke telte som dyr. Dette ville si at så lenge jeg hadde under 30 voksendyr, så slapp jeg å kjøpe brannvarsleren. Dette er informasjon jeg aldri fikk tidligere."*

7.4.1 Landbruket og Mattilsynets oppgaver

I forhold til de andre breddevirksomhetene står Landbrukskontoret og Mattilsynet i en særstilling. Begge er underlagt staten, og har mer makt enn de andre virksomhetene. Mens de vanlige medlemsorganisasjonene gir råd, kan Landbrukskontoret og Mattilsynet kreve en handling. Dette kan være et dilemma, spesielt i forhold til Mattilsynet sine oppgaver.

Informant 17 viser til dette problemet; *”Det finnes mange eksempler på bønder som har bygd ut fjøset enormt, og kjøpt inn nye apparater, og virkelig tror at de nå skal få godkjent kravene om innredning, også videre. Også viser det seg at disse ikke blir oppfylt når mattilsynet kommer på kontroll. Dette er et dilemma. Det er for så vidt kun mattilsynet som sitter med de store ressursene omkring hva som går gjennom kravene, men samtidig blir det helt feil om disse skal kurse bøndene, og deretter gå på inspisering hos dem”*.

Av dette kan vi forstå at det ikke er så rart at bøndene synes det er vanskelig med kvalitetssikringskravene. De har ikke så mange andre å henvende seg til. Klarer ikke bøndene å tilfredsstille retningslinjene, kan dette få svært alvorlige konsekvenser for gårdsbruket; i verste fall kroken på døra. En del stoler derfor ikke på oppsynsmennene i mattilsynet, noe som kan forklares ved deres dobbeltrolle. Å rådføre, samtidig som de skal fungere som kontrollører, innebærer en balansegang som ikke alltid taler bondens sak.

Ei av mine informanter, Bonde 2, fortalte at hun løste kompetanseproblemet, ved å møte sine naboer minst en gang i året for å diskutere KSL-kravene. *”Det var en eldre mann her som startet dette. Han synes det var så vanskelig med alle de nye kravene som ble laget, og spurte om vi ikke kunne snakke litt sammen om dette. Slik ble flere bønder rundt her med på ”rådføringa”. Her hjelper vi hverandre med de kunnskapene vi har.”* Denne form for nettverk er bundet av sterke bånd. Tilliten er allerede lagt, ved at man kjenner hverandre. Selv om det ikke er så mye nytt som kommer frem, så går de i dybden på det de lurte på. De ønsker å ta lærdom av hva den enkelte selv har lært og erfart.

Dette var den eneste tradisjonelle informanten min som hadde løst kompetanseproblemet på en slik måte. Enkelte andre hevdet at landbrukskontoret burde være mer på banen. *”Kommunen, da landbrukskontoret, bør absolutt bli flinkere til å være med; vise seg fram. De er jo aldri på banen lenger, jo! De sier aldri noe, -helt fraværende. De burde vise til muligheter i området, og sette i gang noen møter og kurs. Vise til hva som kan lønne seg for bøndene å gjøre, eller vise til ulike støtter de kan gi dem. Tidligere hadde landbrukskontoret mye mer oppfølging blant de forskjellige bønder. Slik sett kan man si at Mattilsynet er mye flinkere”* (Bonde 1).

²² Best og økonomisk mulig i forhold til kvalitetskravene og støtteordningene.

Ser vi likevel på hva slags kompetanse mattilsynet og landbrukskontoret har, er det heller ikke lett for sistnevnte å skulle hjelpe den enkelte gårdbruker med KSL-kravene. Det optimale er rådgivere som har spesialkompetanse innenfor kvalitetssikringen. Det andre er å gjøre slik som bonde 2; å danne et eget nettverk, basert på problemløsning av aktuelle tema. Bortsett fra dette var altså de fleste tradisjonelle bøndene fornøyd med den kompetanse og kunnskap som fantes i regionen for deres gårdsbruk. Den eneste ekstra ulempen en av mine informanter kom med, var den personavhengige rådgivningen som ble gitt. *”Jeg synes vel rådgivningen rundt om her er litt for personavhengig. Den ene kan si en ting, og så sier den andre noe annet. Og dessuten er det veldig stykkevis og delt her. Jeg kan be om råd innenfor noe om gården her, og får hjelp til hvordan jeg får bukt med dette. Men så skjer det plutselig noe med melka, som følge av dette. Det har jeg aldri fått greie på. Derfor føler jeg vel at rådgiverne er flinke til å gi råd om den enkelte ting, men dette kan fort føre med seg mange bifeil videre i produksjonen, bare fordi de ikke kan gi en fullstendig rådgivning. (...) Hadde man fått hele helhetsforklaringen, hadde man sannsynligvis sluppet å komme opp i flere andre problemer videre i prosessen. I stedet fremskynder man bare andre problemer”* (Bonde 7). Hvilke rådgivere dette var snakk om, spurte jeg ham ikke om. Problemet kan uansett ha grunnlag i lite samarbeid mellom de ulike nettverkene i regionen. Dette vil jeg komme mer inn på i neste deltema, om næringsutviklingstjenestene.

7.5 Mangel på næringsutviklingstjenester

I følge Asheim og Coenen (2005) består et fullkomment regionalt innovasjonssystem av både forskningsinstitusjoner, offentlige og private opplæringsinstitusjoner og offentlige myndigheter. I tillegg til de uformelle institusjonene (vaner, normer, holdninger og erfaringsbasert kunnskap), er dette bestemmende for den innovative kapasiteten ved en region.

Når vi ser på de ulike virksomhetene jeg har fått informasjon om fra mine informanter finner vi både forskningsinstitusjoner (Planteforsk Løken og Valdres forsøksring) og offentlige myndigheter (Mattilsynet og landbrukskontoret) lokalisert i Valdres. Bortsett fra dette kan jeg ramse opp mange private virksomheter og organisasjoner som driver med rådgivning og matforedling, men det er ingen av disse eksterne servicene jeg direkte kan kalle en opplæringsinstitusjon. For at en alternativ bonde skal kunne starte opp sin egen drift i Valdres, er det derfor høyst sannsynlig at denne personen må hente kunnskap og kompetanse utenfra. Dette gjelder de aller fleste bredde og dybdeinformantene jeg var i snakk med: *”Når man snakker om det å spesifikt foredle mat, så må du nok ut av bygda for å se”* (Bonde 11).

Flere av de alternative bøndene kontaktet da blant annet Innovasjon Norge eller Norsk Gardsost. Den ene av mine informanter dro til og med så langt som til Østerrike, Italia, Sveits og Frankrike for å se på produksjonsprosessene der.

Nettverksystemet i Valdres kan derfor så langt ligne på et nettverksbasert innovasjonssystem, hvor man henter inn både analytisk og syntetisk kunnskap utenifra. Flere av mine informanter er ikke helt fornøyd med dette. Enkelte hevder at de offentlige og private aktørers tankegang i Valdres bør endres. Andre mener at mylderet av de så å si helt like organisasjonene i regionen bør samarbeide mer. Flere av mine informanter mener at de har brukt for mye unødvendig tid på å prøve og feile, søke og lete. Jeg vil komme mer tilbake til dette nedenfor.

7.5.1 Prøving og feiling

Av mine alternative informanter var det kun ett ektepar som var fornøyd med den hjelpen de fikk fra regionen i startfasen. Her var det spesielt mattilsynet og kommunen som fikk ros. Bortsett fra dette har alle mine bredde og dybdeinformanter måtte reise ut fra regionen for å finne nok kunnskap og kompetanse til å sette i gang med noe nytt. Min informant, som er helt ny i spillet, nevnte dette som en uting i Valdres. Han dro frem sin erfaring innen hans breddeaktivitet, - biovarmeprosess, som et eksempel på dette: *En har kome lenger her i Valdres no, men det trengs fleire pådrivare. Då e begynte med biovarmeprosessen, va det mange konsulenta frå forskjellige stan som sa ko som trengtes, men det va liksom ingen som va med då e virkelig sku starte opp. I Dokka har dei komne lenger på detta. Der sitt det ein lønna konsulent som kan benyttes te å gå ut for å prosjektere. Då får ein mykji meir hjelp. På grunn tå detta har dei også komne lenger i Dokka i detta felte. Ein treng fleire te å dra i tråatn! Detta gjeld fleire næringa her, men det e nok ikkje alle som e klar over nytteverdien. Folk har ein meir avslappendes holdning te det; at alt ordna se”* (Bonde 16).

Mine informanter som allerede er godt i gang med sin alternative produksjon, husker godt hvordan denne tiden var. *”Vi fikk ikke stor hjelp, nei. Det gikk på erfaring”,* var et klart svar fra de alle. Noen ble også hissige når temaet kom opp: *”At mø fekk noko hjelp?!”; Absolutt ikkje!! Mattilsynet va den einaste som var her i blant, men bortsett frå dei æ det ikkje snakk om at mø har fått hjelp tå nokon som helst!! (...)* Verken frå kommunen, det private eller andre bønder! *Tida er forbi den no, men e kjenne e bli hissig att når e snakker om det! Mø ha vel vøri med på å brøyte ei ny veg før andre som vil i same retning. For å få hjelp dro mø te innovasjon Norge i Lillehammer. Ellers brukte mø nettet veldig mykji, og regnskapsføreren var selvfølgelig også veldig god å ha. Men landbrukskontoret?? Å, nei, så*

absolutt ikkje! Og andre som dreiv med mykje tå det same, dei va prega tå janteloven enn eitt enn anna. Ikkje snakk om at dei ville hjelpe uss. Dei sku beskytte gården sin så gøtt dei kunne! Det e liksom berre snakk om Helle. ”Gå og hør på Helle, du”. (...) Men det æ jo kji nok å snakke med dei om alt som ska gjerast her!” (Bonde 8).

Dette sitatet sier mye om hvor vanskelig og hardt det kan være å starte opp med en helt ny produksjon i dalføret. Selv om ikke alle bøndene følte dette like sterkt, var de alle enige om at det ikke fantes nok kunnskap for dem i regionen til å starte med. At det ”liksom berre e snakk om Helle”, kan svare til det bonde 16 mener med at folk ikke ser nytteverdien i det å ha flere konsulenter i Valdres, - at man har en mer avslappet holdning til at alt ordner seg. Da jeg var i kontakt med Helle, merket jeg at uttalelsen kunne vise seg å stemme. Jeg fikk beskjed om at de egentlig ikke drev med noe form for kompetanse ut mot landbruket, bortsett fra det å eventuelt ta imot spørsmål på telefon (se s. ?). Dette sier muligens noe om hvor lite oppdatert de ulike rådgiverne og virksomhetene er om hva andre aktører kan tilby av tjenester. Jeg vil si mer om dette under punktet ”Like virksomheter skaper kaos”, i deltemaet ”Alternative matnettverk”.

7.5.2 Personavhengighet blant rådgiverne

Spesielt breddebøndene klager over personavhengigheten blant rådgiverne. For enkelte virket det som om at det kun er dybdebøndene som får all hjelp og fokus til å starte noe nytt. Skal derimot breddebøndene også fortsette sin virksomhet, er de avhengig av rådføring fra andre institusjoner som driver med tilleggsnæringer. Da er blant annet tillit veldig viktig. Ligger ikke tilliten til grunn, vil heller ikke næringsutviklingen fungere (Morgan et. al. 1994).

En av mine tradisjonelle informanter, som vurderer starte opp en breddeaktivitet, har ingen tillit til rådgiverne i næringsutviklingsorganisasjonene lenger: *”Strukturen er helt feil her i Valdres. Det er kun faste personer som arbeider med næringsutvikling her. Dette er lite habilt. De som arbeider med næringsutviklingen skal jobbe for andre, ikke bare for seg selv. Det er altfor lite profesjonelt drevet her. Man bør ikke stjele en annens ide. I Gjøvik er de mye mer profesjonelle. Jeg vet om mange som heller reiser til Gjøvik i stedet for Fagernes for å få råd om næringsutvikling. Man bør lære seg å ha en mer profesjonell og ikke minst positiv holdning her i Valdres. Ikke dømme en ut ifra person også videre. (...)Det skal så lite til for å drepe næringsutviklingen. Slik gjøres det her. (...)Dessuten er det slik her at kommer man med en ide, så videresender en person den til den neste. Plutselig oppstår det en misforståelse i det gründeren egentlig mente. Ettersom gründeren selv ikke får anledning til å forklare ideen sin til den det gjelder, oppstår det misforståelser, og ideen blir lagt ned” (Bonde 6).*

Som vi ser kan tillit ødelegge mye for næringsutviklingen. Både bonde 6 og bonde 1 fortalte at de hadde vurdert flere ulike former for bredde og dybdeaktiviteter, men at altfor mye skulle klaffe for at de skulle få det til. Rådgivning var noe av det som da manglet.

7.5.3 Betydning av næringsutviklingsvirksomheter for de tradisjonelle bøndene

Det er altså få virksomheter som kan hjelpe bøndene i Valdres i startfasen. Spesiell innvirkning har dette hatt for mine breddebønder. Likevel har det vist seg at de alternative bøndene også har hatt problemer med dette. Jeg spurte de resterende tradisjonelle bøndene om de noen gang hadde planlagt noen form for alternativ produksjon, og hva som i så fall hindret dem fra handling. Svarene jeg fikk viste at mangelen på næringsutviklingsvirksomheter ikke hadde noen betydning for dem. De fleste svarte rett og slett at de ikke hadde noen interesse for nisje. *"Nei, e har kji det. E ha kji noko interesse før det. Ikkji veit e om dei tjena så gødt på det, hell? Å, ja, huff!, trur det e altfør mykji jobb med det der"* (Bonde 3). Bonde 2 sier i tillegg at hun er litt anti-nisje: *"Dessuten er jeg litt "anti-nisje". Når en ser på prisene, og vet at en får kjøpt et like bra produkt ellers, så blir man på en eller annen måte litt, ja..., kanskje provosert? Ikke vet jeg hvor lenge nisjesatsningen vil vare heller. Norge er et rikt land i dag, men om rentene begynner å stige, vil de ligge tynt an etter hvert. Det er nok de som først og fremst vil merke dette. Det er altså ingenting med kunnskapen i regionen som gjør at jeg ikke satser. Det er heller at jeg er imot nisje"*.

Av dette ser vi at det er like mye eksterne, globale faktorer som spiller inn på næringsutviklingen. Om kunnskapen ligger tilrettelagt i regionen eller ikke, trenger ikke alltid være avgjørende for hvilke handling de ulike aktørene velger.

7.6 Alternative matnettverk

Har man først kommet seg gjennom startfasen, er bøndene i Valdres mye mer fornøyd med det som blir gjort i regionen. Her finnes et stort nettverk av produsenter og aktører som støtter oppom det alternative landbruket. Nettverkene er dannet av både sterke og svake bånd, i ulik grad. Det er de heterarkiske kompetansenettverkene som likevel blir tillagt størst betydning. Dette vil komme frem under gjennomgangen av de korte matforsyningskjedene. De fleste nettverkene er basert på en horisontal kurs, hvor alle aktørene i organisasjonen har delt makt. Aktørene går i dybden på det de ønsker informasjon om, og er preget av et sterkt bånd seg imellom. Dette gjør at aktørene må vise tillit og stole på hverandre.

7.6.1 Sterke og svake bånd

Av nettverk med svake bånd finner vi også her blant annet Valdres Forsøksring, Bioforsk Løken, Mattilsynet og regnskapsbyråer. Disse er med på å gi veiledning om generelle kunnskaper; alt fra forskning på gress og urter, til hvordan man skal få best økonomisk utkom av sin produksjon.

Av de sterke båndene, derimot, finner vi blant annet Kurv fra Valdres, Smak av Valdres, Valdres Matforum BA, VALLAK, og Valdres Kvalitet. Sammen er disse nettverkene et godt eksempel på det som blant annet Kneafsey et. al. (2004) kaller et alternativt matnettverk; ”et nylig voksende nettverk av produsenter, konsumenter og andre aktører som bringer alternativer til de mer standardiserte industrielle matforsyningene. I forhold til det tradisjonelle bulkregimet er det deres tette forbindelse mellom hver aktør som gjør denne form for landbruk spesiell” (se s.41). Selv om flere av aktørene er konkurrenter, ser de nødvendigheten av å samarbeide. Felles tradisjon, kultur og sosiale regler gjør at de forstår hverandre bedre, samtidig som samholdet gjør profileringen mer synlig også utenfor regionen (Lindkvist 2004).

7.6.2 Betydning av de sterke båndene

Av mine alternative informanter var det ikke en eneste en som ikke hadde noen forbindelse til et eller flere slike nettverk, dannet av sterke bånd. Alle så minst ett av dem som en av deres viktigste samarbeidspartnere. Her ble spesielt Kurv fra Valdres, Valdres Kvalitet, Valdres Matforum og Smak av Valdres nevnt. I tillegg ble Bondens Marked høyt prioritert. Dette er et torg hvor forbrukeren kan kjøpe mat direkte fra produsenten. Dette skal bidra til å styrke alliansen mellom matprodusentene, forbrukerne, kokkemiljøer, helsearbeidere, miljøvernere, kulturarbeidere, og alle andre som er interessert i mat og matkultur²³.

7.6.2.1 Ansikt-til-ansikt interaksjon

Renting et. al. (2003) betegner nettverkene ovenfor som svært avgjørende for de alternative bøndene. Han kaller dette korte matforsyningskjeder (s. 42). Den første gruppen baserer seg på ansikt-til-ansikt interaksjon. Bondens Marked, gårdsutsalg og internett er eksempler på dette. Mine informanter ser en veldig stor nytteverdi i denne form for salg; ”Av det vi har så selger vi ca. 30% på Bondens Marked. Vi driver også med gårdsutsalg, men der hvor vi selger aller mest er på stølen, når vi får besøk av turister på sommeren (Bonde 9). En annen bonde ser også at salget går rette veien gjennom slike instanser: ”Vi har bygd opp en

kundekrets, så nå går det rette veien. Dette har vi gjort blant annet gjennom Bondens marked og ved å sitte sammen med "medsammensvorne" på Domus. Og ellers gjennom Internett og folk en kommer i snakk med (Bonde 13).

7.6.2.2 Nærhetsrelasjoner

Andre kategori Renting et. al. tar for seg er "nærhetsrelasjoner". Eksempler på dette er Kurv fra Valdres og Valdres kvalitet (se s. 76 og 77). Aktørene i disse organisasjonene er konkurrenter, men kombinerer likevel sine individuelle produkter under et regionalt kvalitetsmerke. Samarbeidsformene deres er sterke, hvor de går i dybden på det de arbeider med. De er lokalisert i samme region, og kan således bygge tillit til hverandre ved å raskere forstå den andres tenkemåte og normer. Flere av mine informanter ser positive bivirkninger av slikt samarbeid: *"Det å være med i ulike organisasjoner er både sosialt og nettverkskapende. Slik som kurv i Valdres. Vi er konkurrenter, men samarbeider likevel om markedsføring, også videre (Bonde 15). Bonde 8 sier det samme om Kurv fra Valdres: "Før å få tak i kunnskap samarbeida mø me Kurv frå Valdres. Mø har stor nytte tå inan. Mø har te o me hatt Matforsk her te å halde eit kurs før uss, før å vise te muliheita innafør nye distribusjona. No ha mø også sendt inn ei felles søknad te matmerk, i håp om å få opprinnelsesmerking på våre egne kurva, slek som Rakfisk i Valdres ha gjort".*

I tillegg til disse organisasjonene, er blant annet Smak av Valdres et eksempel på nærhetsrelasjon, men på en noe annen måte. Dette er en butikk som samler matprodusentene i Valdres i ett, og som slik sett binder produsentene til et regionalt varemerke. I forhold til helheten Valdres Natur og Kulturpark er dette bare en brikke som viser de tradisjoner og kulturer som eksisterer i regionen. Likevel er butikken viktig for den enkelte bonde:

"Innenfor nisjeproduksjonen vår er det nok absolutt (Bondens marked og) Smak av Valdres som er våre viktigste samarbeidspartnere. Det er veldig få som driver med ost" (Bonde 11). Slik jeg forstod det kom min informant lettere i kontakt med andre produsenter når han solgte og viste frem sine produkt i disse to virksomhetene. I tillegg er Smak av Valdres en av de bedrifter i regionen som går god for at produktet de selger er et ekte og solid merke. I tillegg nevner andre informanter hotell og ferskvarerjefer som viktige salgskanaler og gode samarbeidspartnere.

²³ <http://www.bondensmarked.no>

7.6.2.3 *Utstrakt relasjon*

Sist, men ikke minst, nevner Renting et. al. de "utstrakte relasjonene". Dette er produkter som blir solgt utenfor produksjonsregionen, til kunder som ikke trenger ha noen form for opplevelse med lokaliteten. Flere av mine informanter synes virksomhetene i Valdres er blitt flinke til å gi kunnskap om markedsføring og hvordan selge produktene ut i butikker og ellers. *"Man er blitt flinke på de ytre ting i regionen nå. Som å få produktene ut på markedet"*. Valdres Natur og Kulturpark har vært en sterk pådriver for dette, samt Valdres matforum. Spesielt førstnevnte aktør har som målsetting å sette Valdres på kartet som noe unikt, vakkert og kultur og tradisjonsrikt. Med dette ønsker de å selge valdresproduktene langt over regionens grenser. Målet er at også folk som aldri har besøkt regionen før, skal få positive og kjente assosiasjoner til produktet, uansett hvor de kjøper det.

I tillegg til disse aktørene var også VALLAK ment å holde en rekke kurs omkring markedsføring, også videre. Etter å ha fulgt med i avisen Valdres frem til dags dato, har jeg fremdeles ikke hørt mye fra organisasjonen. Det var i utgangspunktet dårlig oppmøte da de holdt sine første kurs, så det er mulig organisasjonen er lagt ned. (Dette har jeg dessverre ikke forhørt meg noe mer om.)

7.6.3 *Like virksomheter skaper kaos*

De alternative bøndene er godt fornøyd med hjelpen som finnes i regionen når de først har satt i gang. Likevel mener en del at det er altfor mange like organisasjoner i regionen, som gjør at bøndene bruker mye tid og ressurser på å lete etter riktig person og virksomhet. Som bonde 14 sier: *"Det som er vanskelig med det som skjer her, er at det kan bli for mange organisasjoner. Altfor mange like organisasjoner. Man vet ikke hvem man skal henvende seg til. For så kommer man jo plutselig til feil person, - der man hadde regnet med at det hadde gått for det samme. Dette er veldig dumt, for det fører lett til at et svar vi kunne fått fra den rette personen bare havner opp hos den vi trodde kunne noe om saken. Det virker noen ganger som om at når en person får uttelling for saken sin, så tviholder de på stillingen, for å kunne kalles daglig leder. Dette blir for vanskelig for oss som skal benytte oss av organisasjonene. Det er for dårlig samarbeid mellom organisasjonene. Flere av dem kunne hatt slått seg sammen for lenge siden. Å være med i en organisasjon kan koste kr. 2000,-, men så er man redd for å gå glipp av den andre, også, og må betale kr. 2000,- der, og. Også får man ikke stort annet utbytte av det ene eller det andre, for alt er så likt hverandre. Det er et stort mylder av organisasjoner her"* (Bonde 14).

Slik jeg forstod det var det spesielt Valdres Kvalitet, Valdres Matforum, Valdres Næringshage og VALLAK som skapte mest trøbbel. (Det var flere enn disse, men dette var de som stadig ble nevnt i intervjuene.) Noen sier de er godt fornøyd med å ha takket nei til medlemskap i disse virksomhetene. Dette fordi det er de samme personene som leder alle organisasjonene, bare under forskjellige navn; *”Nei, slik som Valdres Kvalitet; jeg synes ikke de er seriøse nok. (...) Det er jo akkurat de samme personene som sitter i råd, som jeg ellers snakker med. For å være med på møtene til Valdres Kvalitet må vi betale 4000 der og 4000 her, pluss noen andre summer her og der, og det til å bare høre de samme personene som jeg ellers er i møter med under andre navn. Valdres Kvalitet er det samme som alt det andre, - bare pakka inn i et annet navn. Og hva er egentlig de spesielle kravene dems? Om vi ikke har stølsdrift eller de riktige dyra, betyr ikke det hellan at mø ikkje er noko Valdreskvalitet. Nei, det er kanskje stygt å sei, men e synes ikkje dei er seriøse nok”* (Bonde 8).

Tidligere, under deltema ”prøving og feiling” uttrykte bonde 16 at Valdres burde ha flere forskjellige konsulenter. Det er bra at personer engasjerer seg, men desto flere folk som finnes i sektoren, desto mer ulik kompetanse vil også regionen kunne tilby. I følge Powell et. al. (2005) er dette logisk. Ved å ha tilgang til et variert sett av aktiviteter, erfaringer og personer, vil regionen få en større bredde i sine ressurser og kunnskapsbaser. Dette kan man bygge videre på, ikke minst i forhold til det å innovere.

Bonde 11 roser derimot Valdres Næringshage for å være et sted hvor man kan få tak i masse informasjon. Dessverre er de sannsynligvis ikke flinke nok til å markedsføre hva de har. Det er få som ellers har nevnt dette kompetansesenteret. Det sitter en rådgiver innenfor landbruket der, men jeg vet ikke hvor mye en veiledningstime hos henne koster. Dette kan også være en årsak til at bøndene ikke tar så mye kontakt med rådgiverne.

7.7 Oppsummering

I denne delanalysen har jeg forsøkt å gjøre rede for hva slags kunnskap som både finnes og mangles i regionen for bøndene i dag. Samtidig har jeg forsøkt å belyse bøndenes syn på de ulike kompetansevirksomhetene. Jeg har for det meste benyttet meg av teorier innenfor svake og sterke bånd, samt alternative matnettverk.

De tradisjonelle bøndene savner rådgivning omkring kvalitetssikring. De synes landbrukskontoret og Mattilsynet er for lite synlige, men er ellers stort sett godt fornøyd med det som finnes av kompetansevirksomheter i regionen.

Selv om landbruksnæringen i Valdres kan tilby en rekke tjenester innenfor næringsutvikling, finnes det ingen virksomhet som direkte tar for seg hvordan man starter opp

sin egen bedrift. Spesielt gikk dette utover breddebøndene. Det satses for tiden mye på matforedling i regionen, og andre aktiviteter blir derfor kanskje ikke tatt så hensyn til. Det er muligens dette som har ført til at spesielt breddebøndene ser veilederne og rådgiverne i regionen som altfor personavhengige. Flere av bøndene søker derfor heller til andre virksomheter utenfor regionen, for å få hjelp til det de lurte på. Likevel viser det seg at mangel på kompetanse ikke er en faktor som fører til at andre tradisjonelle bønder lar være å starte opp en ny aktivitet på gården. For dem er det mer at de ikke har interesse for blant annet nisjeproduksjon.

Når de alternative bøndene først har klart å starte opp produksjonen sin, er de godt fornøyd med kompetansen rundt seg. Spesielt spekekurvprodusentene har mange å henvende seg til. Likevel sier flere av bøndene at næringsutviklingsorganisasjonene ligner altfor mye på hverandre, og at de absolutt burde samarbeide mer seg imellom. For det meste er det de samme personene som sitter i de ulike virksomhetene. Dette gjør at enkelte føler seg snyllet over å måtte betale for å høre på de samme personene snakke om de samme tingene, bare under forskjellige navn.

8. Betydning av kunnskap

Hovedproblemstillingen min vil bli belyst i neste kapittel; ”konklusjon”. Bøndenes forhold til satsningen på landbruket i Valdres er likevel såpass relevant for hovedproblemstillingen, at jeg ser dette som et nødvendig punkt før jeg kan starte på siste kapittel. Jeg ønsker derfor i dette kapitlet å ta for meg bøndene og de andre næringsaktørenes interesseområde, og se hvordan disse eventuelt samsvarer.

8.1 Satsning på landbruket i Valdres

De siste årene er det blitt mer legitimt å se innovasjon som et territorielt fenomen (Isaksen 2000). Dette kommer ikke minst av at hvert enkelt sted er en miks av forskjellige typer natur, mening og sosiale interaksjoner. Det enkelte sted er således bærer av et spesielt samfunn, helt unikt fra alle andre (Sack 1997). Denne politikken gjelder også innenfor landbruket. Fordi blant annet naturforholdene er så varierte i landet vårt, er det så å si umulig å danne en felles brukspolitikk, som skal gjelde for hele landet under ett.

Nettopp derfor har regionrådet for Valdres takket ja til å dele ut BU-midlene lokalt. Slik kan de selv bestemme hva det skal satses på, også i forhold til hva de mener er best for regionen under ett. Valdres Natur og kulturpark er et resultat av denne politikken.

8.2 Hvem blir favorisert?

For å se hva slags betydning kunnskapen i Valdres har for bøndene i regionen, vil det være hensiktsmessig å undersøke hva slags bruk som blir favorisert fremfor andre. Landbrukssjefen i regionen mener selv at gårdbrukerne blir behandlet likt. Hun sier i alle fall at hun håper det, og legger til; *”BU-styret er opptatt av å støtte både de tradisjonelle og de som driver nisje. De ønsker ikke å favorisere. Det er godt mulig at man legger spesielt merke til tilleggsnæringene. Disse er jo mer spesielle, og kan få mer plass i media enn de tradisjonelle. Slik kan det virke ut til at noe blir mer favorisert enn andre ting. Men man ønsker så absolutt å være rettferdig når en driver med BU-midlene. Det er meningen at vi skal stimulere både de tradisjonelle og de som driver i form av nisje.”*

Leder for VALLAK og en av bidragsyterne for Valdres Natur og Kulturpark legger til at målsettingen med all satsningen i Valdres er å sikre kulturlandskapet med små bruk, i stedet for alle stordriftene. Hvis ikke er han redd for at regionen kan miste et flott særpreg, og bli seende ut som stordriftskommunen Jæren, eller Sverige for øvrig. Han ser det som viktig at

både de tradisjonelle og de alternative bøndene da er til stede. *"Det viktigste er at landbruket ikke faller fra hverandre"* (Informant 18).

Da jeg var i snakk med bøndene i regionen var det delte meninger omkring favoriseringen. Om man drev tradisjonelt eller alternativt bruk hadde nødvendigvis ingen betydning. Det alle derimot hadde til felles var forståelsen om at Valdres Kvalitet og Valdres Natur og Kulturpark var deler av det største satsningsområdet i regionen. Skillet mellom favoriseringen stod derfor mellom de som var medlem av Valdres Kvalitet, og de som stod utenfor. Bonde 2 er en av disse; *"Nei, jeg føler ikke at jeg er med i satsinga. Men dette er kanskje fordi jeg har meldt meg ut av nisjesatsningen?"*. Kun en av bøndene utenfor Valdres Kvalitet føler seg inkludert: *"Ja, e føle det. Gjønno klimaendringatn som det e so mykji snakk om no, e nok fokuset på sjølvforsyning vorte større. Alt fokuset ha gjett ei større forståils før bondeyrket. Slek elles i regionen føle mø at mø inngår i prosessen. Alt fokuset telseie på ein enn anna måte det"* (Bonde 4).

8.2.1 De tradisjonelle og alternative i samme bås

Til tross for det som er beskrevet ovenfor, er flere av de alternative informantene redde for at de tradisjonelle bøndene ikke forstår betydningen av hvor viktig det er at begge grupper er til stede for å sikre et levende kulturliv og lokalsamfunn. *"Det er viktig å formidle også til de andre tradisjonelle bøndene at vi er i samme bås. (...) Det trengs små og mellomstore bruk her i Norge. Hvis ikke vil kulturlandskapet gro helt igjen, og mye av det turistene etterspør og identifiserer med Norge vil gå bort. De tradisjonelle bøndene har ofte vanskelig for å se hvor viktig alle sammen er. Skjebnefellesskapet er temmelig stort, samme hvem av oss som legger ned. (...) Valdres er jo også en turistdestinasjon. Det er viktig å være størst i alt. (...) Vi er nødt til å ta vare på smågårdene. (...) Vi har nytte av alle slags produsenter. Ellers går alt fløyten her. Blant annet meieriet"* (Bonde 9 og 10). Ser vi likevel på det de tradisjonelle bøndene sier, så er det ikke dette de fleste mener er problemet med satsningen. Det er de spesielle merkekravene som Valdres Kvalitet har laget seg, eller størrelsen på gårdene som er problemet. Dette gjelder også de alternative bøndene som ikke er medlem av Valdres Kvalitet.

8.2.2 Merkevarerkrav

Fordi Valdres Kvalitet har fått så stor blest i Valdres og utad, føler flere av mine informanter at de ikke inngår i landbruksatsningen i regionen. Flere av mine informanter synes merkevarerkravene som Valdres Kvalitet har laget seg, er altfor diskriminerende. Dette kom frem under mobiliseringsmøtene til Valdres Kvalitet Landbruk BA, men også i intervjuene jeg

gjorde. Dette gjaldt både de tradisjonelle og alternative bøndene. *"Det e kun snakk om stølsturisme og spesielle kjøttferaso. Også må gårdsdriftene være enda større enn den her i alle fall. Nei, slek som Valdres Kvalitet; e synes kji dei er seriøse nok"* (Bonde 8). Det kom frem under mobiliseringsmøtene at flere av bøndene synes det ble helt feil at kun enkelte kjøttferaser er bra nok for produksjon. Det samme gjaldt også sprøytekravene. Flere forstod ikke hvordan dette kunne være med å bidra til at alle skulle føle seg innlemmet. Tilretteleggerne for organisasjonen var klar over problemet. Likevel la de vekt på at det vil være helt umulig å skape et unikt produkt om man skal tilrettelegge kravene for alle bønder i distriktet. De håpet derfor at bøndene også så nytteverdien av det å ha to ulike brukstyper i regionen. Det at noen driver vanlig bulkproduksjon er svært viktig for de alternative bøndene. Det er også viktig for kulturlandskapet og turismen.

Et av ekteparene jeg intervjuet var enige i det informant 17 sa. De mente at organisasjonen inkluderte mer enn nok av bønder. *"Jeg synes vel nesten kravene kunne vært enda strengere. Det blir liksom til at alle som vil kan være med på dette"* (Bonde 14). Bonde 15 legger til: *"Men det er bra, også, at de inkluderer så mange. For i dag finnes så mange typer bønder. Og alle bøndene sitter med ulike ressurser, og ulike mål og interesser. Jeg synes det er bra at vi kan ha så stort mangfold blant bøndene. Dette gjør at en kan drive med det en selv har aller mest lyst til"*.

8.2.3 Store og små bruk

Selv om både regionrådet som deler ut BU-midlene, og styret for Valdres Natur og Kulturpark forsøker å fokusere på landbruket i Valdres i sin helhet, er det flere av mine informanter som hevder de ikke kommer innunder satsningen fordi bruket deres enten er for stort eller for lite. *"Njeei..., e held førskriftatn, men ha kji blidd me. Ein lyt betale så dyre årskontingent, dessuten e det meir før dei store bruka, detta"* (Bonde 5). Samtidig sier bonde 7: *"Jeg føler i høyeste grad at jeg blir innlemma i programmet. Jeg var med på å utvikle Valdres Natur / Kulturparkkonseptet. Men når det er sagt føler jeg jo at det er noe som burde vært gjort om på der. Jeg synes jo de nedfavoriserer store gårder, for eksempel. (...) Man må jo forsøke å innlemme flest mulig i landbruket, - det er jo det som er hensikten bak denne fokuseringen. (...) For meg er samdrift blitt løsningen. Jeg vet at dette ikke er idealet for fokuseringen her i regionen, men for meg handler samdrift like mye om idealisme som det å kunne legge til rette for neste generasjon. Jeg ønsker å være med på å bidra til en levende bygd"*.

Som vi ser har bøndene ulikt syn på hvor store de ideelle brukene bør være. At det er om å gjøre å innlemme så mange som mulig, er det mange som glemmer midt oppi all

fokuseringen på nisje, støler, ikke-sprøyting, utmarksbeite, og så videre. Informant 17 sier at han ser dette problemet, men legger også noe av skylden på bøndene selv. Det blir stadig vekkt holdt flere møter og kurs i dalføret. Likevel er det få bønder som dukker opp på disse. Han ser det er en god forskjell i engasjement blant de ulike bøndene.

8.3 Fremtidsoptimisme blant de ulike bøndene

Framtidsutsikter kan si noe om hva slags håp den enkelte har for veien videre i livet. For denne oppgavens del synes jeg dette kan si mye om hvordan bøndene ser på fremtiden og satsningen både i Valdres og i nasjonen generelt. Som et siste spørsmål i spørreguiden min, ba jeg derfor mine informanter om å tenke gjennom hva slags utsikter de hadde for bruket sitt. Svarene sier klart at det er de alternative bøndene som ser mest positivt på fremtiden.

Av de alternative bøndene er nesten alle overbevist om at en av barna kommer til å ta over gårdsbruket. Unntaket var et ektepar med to døtre. Døtrene har funnet seg hver sin odelsgutt, og regner derfor ikke med å bosette seg på hjemgården. Dette var fullt forståelig, men ekteparet er klar på at den som en dag tar over gården, skal fortsette å drive den slik de har gjort. Dette betyr veldig mye for dem.

Et annet av de alternative ekteparene har så små barn at det er vanskelig å si noe for sikkert om en eventuell overtakelse. Likevel har den ene sønnen snakket en del om at han vil drive med geiter på gården når han blir eldre. Dette ekteparet tar det ikke så tungt om gården eventuelt blir brukt til noe annet enn det de driver med nå. Likevel legger de vekt på at gården er grei å ta over, og at det selvfølgelig hadde vært fint om det kunne være med på å sikre bosetting og et levende samfunn.

Av de tradisjonelle bøndene er det i hovedsak breddebøndene som har størst tro på en framtidig drift av bruket. Spesielt bonde 7, som er i gang med en samdriftordning, ser spesielt lyst på fremtiden; *"I forhold til de planene jeg har, så ser jeg lyst på gårdens framtid. Det vil alltid være behov for matproduksjon og levende bygder. (...) Hadde jeg ikke blitt med på samdriftsordninga, ville jeg nok sett mørkere på det. Jeg tror nok at neste generasjon kommer til å sette såpass krav, at hadde ikke gården kunne samarbeida med andre, er det ikke sikkert at gården her hadde drevet lenger om noen år."* Bonde 7 sier videre at han har to sønner. Den ene av disse tar en utdanning som gjør at han nok aldri kommer til å flytte tilbake til kommunen. Den andre sønnen, derimot, studerer på landbrukshøyskolen på Ås, og har vist interesse om å overta gården lenge.

Blant de resterende tradisjonelle bøndene ser gårdslivet mørkt ut. De legger likevel vekt på at dette styres mye av hvordan politikken nasjonalt og globalt legges opp. Blir politikken seendes ut som nå, er de ikke i tvil; *"Ja, hehe!, då bli det nok i alle fall slutt på mjølkeproduksjonen når mø e ferdige!"* (Bonde 5). De alle regner med at en av barna kommer til å ta over huset, men at selve gårdslivet blir avsluttet.

8.3.1 Framtidig tradisjonelt bruk og utdanning

I min første analysedel var jeg inne på hva slags betydning utdanning har for type drift innenfor landbruket. Det viste seg at av alle de resterende tradisjonelle bøndene var det ingen som hadde noen utdanning over videregående nivå. Da jeg spurte de tradisjonelle bøndene, - både bredde og de resterende tradisjonelle, om framtidsutsiktene for overtakelse av gården, var det flere av dem som nevnte nettopp barnas utdanning som en årsak til at gården sannsynligvis ikke blir overtatt. Bonde 4 er en av disse; *"E ser før me at sønen overtek garden. Ja, det e nok sikkert. Men me dan utdannelsen 'n har, så trur e neppe det blir noko krøter her i lengden. Nei, neppe nokon dyr"*.

Det viser seg at på bruk hvor det blir drevet en form for breddeaktivitet, er barna mye mer interessert i en overtakelse. Disse barna har en høyere utdanning, men oftest innenfor gårdslivet. Dette svarer til funnene i første delanalyse. De som driver en form for breddeaktivitet i dag, er de som også tidligere har tatt en utdanning innenfor landbruksnæringen.

Av de barna som ikke kan tenke seg å ta over gården, er dette ofte personer med en høyere utdanning utenfor landbruksnæringen. Dette har vi allerede sett eksempel på i sitatet fra Bonde 7 ovenfor. Bonde 1 støtter også dette: *"Nest eldste har en flott utdanning, men har fått en såpass god jobb at jeg ikke er sikker på om han vil ta over gården."* Informanten min har da en større tro på yngstesønnen; *"Han har svært god praktisk sans, og synes det er artig å være med dyrene"*.

9. Konklusjon

Jordbruket har vært gjennom en kraftig utvikling det siste århundret. Norge har gått fra å være et lite utviklet jordbruksland, til å bli et moderne industriland. Spesielt bøndene, som er blant hovedaktørene i omstillingen, har kjent dette på kroppen.

I starten av utviklingen vokste det frem landbruksamvirker over hele landet. Disse har vært med på å sikre bøndene salg av sine varer, samt lønn for arbeidet. Meieriene og slakteriene overtok dermed produksjonen av det som tidligere skjedde lokalt, og startet det som i dag blir kalt bulkproduksjon. Dette har resultert i mindre variasjon av produkter, men som til gjengjeld blir solgt for en rimelig penge i butikken for forbrukerne (Almås 2002, Emblem m. fl. 1997, Haglerød m.fl. 1997).

Samtidig har kjøpekraften blant befolkningen økt enormt de siste årene (Regionrådet for Valdres 2005). Bøndenes lønnsvekst har dessverre ikke fulgt etter. Deres lønn stoppet allerede opp på 1980-tallet. Dette er en av årsakene til at stadig flere bønder har måttet sette kroken på døra for gårdsbruket sitt. Det finnes likevel ildsjeler, som på ingen bekostning lar seg skremme av verken lite lønn eller dårlig rykte. Faren for at levende bygder og kulturlandskap skal gå tapt er en stor drivkraft blant bønder for å fortsette driften.

I takt med at lønnen har økt for andre yrkesgrupper, har det vokst frem en ”fjerde økonomi” (Pine & Gilmore 1999). Det vil si at sinnsstemninger, følelser, opplevelser og historier knyttet til et produkt, er vel så viktig som selve produktet generelt. Forbrukerne betaler gjerne ekstra penger for et produkt som blir markedsført som noe ekte og eksklusivt (Jensen 1999). Flere bønder har sett nytten av dette. Derfor har stadig flere begynt med alternative produksjoner, for å få større avkastning på sitt eget produkt. I min oppgave har jeg brukt klassifiseringen bredde og dybdebønder for å forklare dette fenomenet (Van der Ploeg & Renting 2004, Sæther 2006). Bøndene i Valdres er intet unntak.

Med opprettelsen av Valdres Natur og Kulturpark, samt at regionrådet har takket ja til å bli med på et prøveprosjekt om å dele ut BU-midler lokalt, er disse med på å påvirke hvordan landbruket i regionen skal se ut fremover. Ved å sammenligne deres fokus med de kunnskapsinstitusjoner som finnes i regionen, vil vi se hvordan satsningen blir innfridd.

I denne oppgaven, ved hjelp av teori og empiri, har jeg forsøkt å få kjennskap til bøndenes kunnskapsbehov og hva som finnes av kompetanse i Valdres. I siste del av analysen gikk jeg også gjennom en del av fokusområdene til Valdres Natur og Kulturpark, samt regionrådet i Valdres. I tillegg studerte jeg hvordan bøndene i regionen følte seg innlemmet i

satsningen. Målet er å belyse min hovedproblemstilling, som også skal fungere som konklusjonen for min oppgave:

”Hvilken betydning har kunnskapen innenfor landbruket i Valdres for bøndene i regionen?”

Jeg vil starte med å gi et kort sammendrag av mine to underproblemstillinger. Deretter vil jeg, sammen med funnene fra delkapittelet ”betydning av kunnskap”, svare på min hovedproblemstilling.

9.1 Underproblemstilling 1

”Finnes det noe forskjell i kunnskapsbehovet mellom de tradisjonelle og de alternative bøndene?”

For å belyse denne underproblemstillingen har jeg i hovedsak benyttet meg av Van der Ploeg og Rentings diversifiseringsstrategi (Van der Ploet et. al. 2004, Sæther 2007), samt syntetisk og utvidet syntetisk kunnskapsbase (Asheim m.fl. 2007, Sæther 2007). Jeg har også vært inne på betydningen av utdanning for å ta til seg videre kompetanse.

Jeg fant forskjeller i kunnskapsbehovet mellom de tradisjonelle og de alternative bøndene. De tradisjonelle gårdbrukerne, deriblant breddeaktørene, har stort sett kun behov for kunnskap innenfor den syntetiske kunnskapsbase. Her inngår kompetanse om dokumentasjon og kvalitetssikring, samt det som har med jord, plante,- og dyrehold å gjøre.

De alternative bøndene, derimot, er avhengig av kompetanse om det som også skjer utenfor det tradisjonelle gårdsbruket. De trenger kunnskap om dokumentasjon og om jord og planteriket, men i tillegg må de følge med på markedet, og vite hvordan de skal profilere seg utover for å selge sine produkt. På grunn av dette støtter de seg til en utvidet syntetisk kunnskapsbase. Det vil si at de også støtter seg til læring fra andre næringsmiljøer enn kun de virksomheter som finnes innenfor landbruket.

Blant mine informanter viste det seg at utdanning var av betydning i forhold til hva slags type gårdsbruk de drev. Mine vanlige tradisjonelle informanter hadde sin høyeste utdanning på maksimum videregående nivå. Det samme gjaldt breddebøndene, men her har de alle landbrukslinjen til felles.

Det er kun blant de alternative informantene mine at vi finner gårdbrukere med høyskole eller universitetsutdannelse. Det er likevel ingen regel uten unntak, så bønder med kun videregående nivå finnes også blant den alternative gruppen.

Noe som likevel samler både dybde og breddeaktørene er deres store engasjement i de ulike landbruksvirksomhetene som finnes i regionen. Dette skiller de vanlig tradisjonelle gårdbrukerne fra de resterende bøndene.

9.2 Underproblemstilling 2

”Hva slags kunnskap finnes (og mangler) i regionen for bøndene i Valdres? Hva slags tilbakemeldinger har bøndene til disse aktørene?”

Vi har sett at det finnes en lang rekke virksomheter innenfor landbruket i Valdres. De er alle med på å bidra til et overordnet kompetansesamfunn, gjerne i form av et RIS (se bl.a. Asheim og Coenen 2005 og Lindkvist 2004). Likevel svarer ikke alle disse til det gårdbrukerne i Valdres ønsker.

Jeg har spesielt brukt teorier om sterke og svake bånd for å forklare forskjellene på de typer virksomheter som finnes i Valdres, og hva slags kompetanse de kan gi bøndene. I tillegg har teorier om hierarkiske og heterarkiske kompetansenettverk (Powell & Grodal 2004) vært til god støtte.

Det eksisterer mange hierarkiske virksomheter i Valdres, bundet av svake bånd. Disse er nødvendige både for de tradisjonelle og de alternative bøndene. Disse gir råd og kompetanse av kodet karakter, innenfor et bredt felt. Likevel er det de sterke båndene mellom aktørene som gjør at hver enkelt kan sette seg mer inn i de ulike elementene på gården. Dette gjør at gårdbrukeren kan utvikle sitt felt, og gå i dybden på det han / hun ønsker spesialisering om. Spesielt dybdebøndene / de alternative gårdbrukerne har et stort nettverk av disse virksomhetene rundt seg.

Mine tradisjonelle informanter er godt fornøyd med den kompetansen som finnes i regionen. Likevel savner de mer kunnskap og profesjonalitet fra Mattilsynet og Landbrukskontoret. Dette gjelder spesielt rådgivning om kvalitetssikringskravene, som er et stort problem for dem alle. Kun en av mine informanter løser dette problemet ved å møte andre naboer i samme situasjon. Disse rådfører seg med hverandre minst en gang i året. Her har vi kun ett eksempel på at en tradisjonell gårdbruker benytter seg av et nettverk bundet av sterke bånd.

De alternative bøndene har de samme problemene som de tradisjonelle. Likevel fokuserer de mer på mangelen av virksomheter og aktører ved en oppstart på en ny produksjon. Det finnes rådgivere, men det finnes ingen som kan ta tak når det virkelig gjelder.

Har man klart å komme seg gjennom nybegynnerfasen, finnes det derimot et stort mylder av organisasjoner og aktører for de alternative bøndene. Disse virksomhetene er som regel dannet av sterke bånd, hvor hensikten er å gå i dybden på det man søker etter. Dette passer bra for de alternative bøndene, som må drive et grundig arbeid for å oppnå et best mulig resultat på sine produkter.

Flere av de alternative bøndene er likevel misfornøyd med det store volumet av like organisasjoner og aktører. De håper på at organisasjonene kan samarbeide bedre, gjerne ved å slå seg sammen. Slik vil de spare unødvendig tid og penger på å lete etter riktig kompetanse og veiledere.

Det skal likevel sies at de alternative bøndene er fornøyd med de fleste virksomhetene. De alle støtter seg til minimum en av organisasjonene som er beregnet på den alternative produksjonen i regionen.

9.3 Konklusjon på hovedproblemstilling

”Hvilken betydning har kunnskapen innenfor landbruket i Valdres for bøndene i regionen?”

9.3.1 Satsningsområde versus kunnskap

I forhold til landsgjennomsnittet har Valdres en stor prosentandel bønder i regionen sin (Sæther 2004). Landbruket er derfor en svært viktig del av samfunnet som helhet. Ikke bare er gårdbrukerne med på å høyne innbyggertallet, de er også med på å sikre både kulturlandskapet og turismen i regionen. Landbrukskontoret, regionrådet og Valdres Natur og Kulturpark er blant institusjonene som har sett dette. De legger vekt på at både de tradisjonelle og de alternative bøndene er nødvendige for kulturlandskapets helhet. Mange faktorer spiller inn for at landbruket skal bestå slik som det gjør i dag. Dette handler både om nasjonal og internasjonal politikk, men det handler også om det lille stedet, hvor hver enkelt person ønsker å føle seg respektert og tatt vare på. I denne oppgaven handler dette om bøndene i Valdres, og hva slags kunnskapsinstitusjoner som omringer dem. At kunnskap er viktig for innovasjonen, har hele tiden ment å være en rød tråd gjennom både teori - og analysekapittelet.

9.3.2 Satsning på tradisjonelle bønder

De tradisjonelle bøndene er stort sett fornøyd med den kunnskapen som finnes i regionen. De har en rekke virksomheter rundt seg, med en bred kompetanse innenfor det som har med selve jorda og dyrene å gjøre. Disse virksomhetene er bygd opp av svake bånd, hvor forskning og erfaring innenfor landbruket danner basis for deres kompetanse. Spesielt ros får TINE produksjonstjeneste, Valdres Forsøksring og regnskapskontorene.

Bøndene er likevel avhengig av mer kompetanse innenfor kvalitetssikring. Forstår de seg ikke på disse kravene vil resultatet bli å legge ned gårdsdriften. Den eneste institusjonen som har full erfaring og kunnskap om disse kravene er Mattilsynet. Det er også disse som bestemmer hvilke gårdsbruk som må legges ned eller ikke. Denne dobbeltrollen er ikke holdbar i forhold til den kompetanse og nødvendighet det er for at landbruket skal bestå. Jeg mener derfor at regionen bør satse mer på *dybderåd*giving angående dokumentasjon og kvalitetssikring. I beste fall kan dette skje ved å ansette en veileder med en spisskompetanse innenfor KSL. En annen mulighet er å engasjere bøndene til å gå sammen i grupper, slik som bonde 2 gjorde. Her kan bøndene diskutere og hjelpe hverandre med de kunnskapene de har. En tett dialog skaper mer tillit og bedre interaksjon mellom aktørene. Ved å diskutere et enkelt problem, vil man forhåpentligvis også etterhvert skjønne seg mer på temaet.

9.3.3 Satsning på breddebønder

Bygdeutviklingskontoret i Valdres (/ regionrådet) ønsker å utvikle næringer i bred skala med bakgrunn i de ressurser som finnes på landbrukseiendommen. Hensikten er å skape et stort mangfold av aktiviteter i hele regionen. Dette vil være med på å gjøre dalføret mer interessant for både turister og innbyggere. Samtidig vil bøndene kunne hente inn ekstra inntekter ved å by på noe annet fra gårdsbruket sitt (Regionrådet for Valdres 2004). Både bredde og dybdeaktørene inngår i denne satsningen.

Som vi har sett finnes det en rekke virksomheter i regionen bundet av svake bånd. Disse kan by på en stor breddekompetanse innenfor jord, plantekultur og dyrestell. Bønder som ønsker å skape ekstra inntekter innenfor dette feltet, har stor sjanse for å lykkes. For denne oppgaves del gjelder dette spesielt de bøndene som satser på potetsalg og selvplukk av jordbær, som en binæring til selve deres husdyrproduksjon.

De som derimot ønsker å satse på en breddegeskjeft utenom plante eller dyreriket, må sannsynligvis ut av bygda for å hente inn kunnskap. I denne oppgaven gjaldt dette spesielt den ene informanten min som drev med biovarmeenergi.

Selv om regionen gjerne skulle bydd på kompetanse for alle mulige slags bigeskjefter, så ser jeg at dette vil være umulig. Den kompetanse som finnes i Valdres ser derfor ut til å svare på mye av det bøndene etterspør. Likevel skal det understrekes at breddeaktivitetene kun sees som en biinntekt for bøndene. Deres aktivitet bygger derfor på de ressurser og kunnskaper som allerede eksisterer innenfor deres hovedgeskjeft. Å drive støl og gårdsturisme krever for eksempel mye kunnskap om profilering og markeds kunnskap. De alternative bøndene har allerede måttet tilegne seg denne kunnskapen innenfor sin hovedproduksjon. Denne form for breddeaktivitet vil derfor ikke kreve så mye ekstra tid for dem. Jeg anser dette som en grunn til at jeg kun fant dybdebønder blant de som for eksempel driver gårds og stølsturisme av mine informanter.

Til tross for at regionen har mye kompetanse, må enkelte aktører innenfor næringsutviklingen bli mindre personavhengige. Ut ifra svarene jeg har fått, viser det seg at enkelte mener at det er en altfor negativ holdning til næringsutviklingen generelt i regionen. En av mine informanter stoler ikke lenger på næringsutviklingsaktørene, og drar heller til Gjøvik for å rådføre seg der. En annen breddebonde mener aktørene er for personavhengige i den forstand at de ikke ser helheten i det de gir rådgivning om. Dette fører lett til at et problem blir forskjøvet til det neste.

Skal regionen derfor satse mer på breddeaktivitetene bør næringsutviklingsaktørene gå mer i seg selv. Tillit er en mangelvare, som det bør fokuseres mer på. Dette gjaldt spesielt landbrukskontoret. Det finnes ellers nok kunnskap og kompetanse i regionen, - i alle fall om man vil satse på noe innenfor jord, plante eller dyreriket.

9.3.4 Satsning på alternative bønder

Som vi allerede har vært inne på, ønsker regionrådet i Valdres et stort mangfold av aktiviteter på gårdsbrukene. Dette gjelder ikke minst alternative produksjoner, som også Valdres Natur og Kulturpark etterlyser.

For de alternative bøndene finnes det en rekke virksomheter og aktører i regionen. Valdres Matforum, Kurv fra Valdres, Smak av Valdres og VALLAK er eksempler på dette. De fleste av disse organisasjonene preges av en nær kontakt blant medlemmene. Virksomhetene har alle hver sin spesielle interesse, som gjør at de går i dybden på det området de trenger mer kunnskap om. Av dette kan man konkludere at organisasjonene er bygd opp av sterke bånd til hverandre (Jamfør Powell og Grodal 2005). Dette gjør at bøndene kan konsentrere seg om den kunnskap som er relevant kun for produktet. Samtidig har

gårdbrukerne og virksomhetene ansikt-til-ansikt kontakt. Denne kunnskapen svarer veldig mye til satsningen i Valdres i dag.

Til tross for at det eksisterer mange virksomheter for de alternative bøndene, er det en stor mangel av kompetanse for de som ønsker å *starte opp* med en slik produksjon. Her finnes kun de vanlige rådgiverne som også finnes blant de tradisjonelle bøndene. Disse er stort sett flinke til å gi råd, men når det gjelder å komme i gang, må bøndene ut av regionen for å finne kompetanse på egen hånd. Blant mine informanter har vi sett at det for det meste er bønder med høyere utdanning som har valgt å satse på en alternativ produksjon. I følge analyser har nettopp personer med slike utdannelser lettere for å ta til seg videre kunnskaper. Skal vi ta forbehold i dette, bør regionen legge mer til rette for at bønder med lavere utdanning også skal få en lettere tilgang til å begynne med alternativ aktivitet. Regionen er så vidt i gang med dette, ved at de tilbyr både tradisjonelle og alternative bønder å produsere råvarer etter spesielle krav til Valdres Kvalitet BA. I tillegg har Opus Valdres lokalisert seg på Leira, hvor det skal være muligheter for å ta desentraliserte høyskolestudier.

De alternative bøndene er ellers fornøyd med den kunnskap som finnes i regionen i dag. Likevel mener flere at virksomhetene må samarbeide mer seg imellom. Til tross for den mengde kompetansesentre, vet ikke bøndene hvem de kan henvende seg til for å få hjelp på et konkret problem. Flere av virksomhetene er bundet opp av samme personer, noe som gjør at informasjonen og kompetansen i tillegg blir altfor ensformig. Skal man løse dette problemet, ser jeg for meg at noen av organisasjonene bør slås sammen. Om det lar seg gjøre, kan det også være nødvendig å få inn andre personer, med nye erfaringer. Dette tilsvarer Powell et. al.s konklusjon om at jo flere folk som finnes i sektoren, desto mer variert kompetanse vil regionen kunne tilby. Dette er nødvendigvis ikke de eneste løsningsmuligheter, - det viktigste er at man er klar over problemet, og forsøker å gjøre det beste ut av det. Regionen har i så fall en stor mulighet til å kunne satse videre på alternative bønder, - både når vi ser på kunnskapen som finnes, men også på tiltakslysten og gløden blant mange av bøndene.

9.4 Fremtidsutsikter

”Vi har eit mål om at landbruket vårt skal vera dynamisk, fagleg oppdatert, ta i bruk nye produksjonsformer og ta i bruk nye bygningstypar. Vi må organisere næringa slik at den vil appellere til satsing for ungdom, stimulere ungdom til å ta utdanning tilpassa næringa, velje landbrukseigedommen som buplass, velje landbrukseigedommen som arbeidsplass og velje landbrukseigedommen som arena for utvikling av nye næringar” (Regionrådet for Valdres 2004: 14)

Sitatet ovenfor tyder på at regionen satser stort på landbruket, også i fremtiden. Betydningen av faglig opplæring vektlegges i denne satsningen. Det er nettopp dette jeg har forsøkt å gripe fatt i i denne oppgaven.

På bakgrunn av de svar jeg har fått fra mine informanter kan det se ut som om det er de tradisjonelle brukene som står i fare for å bli nedlagt. Blant ungdommen i dag er det blitt vanligere å ta høyere utdanning. De har da liten interesse av å jobbe på et bruk, hvor man har lite fritid og dårlig lønn.

Tar ungdommen derimot en utdanning innenfor landbrukssektoren, er sannsynligheten høyere for at gårdsbruket blir overtatt. Spesielt gjelder dette om det allerede er satt i gang en breddeaktivitet der.

Det er de alternative informantene mine som er mest optimistiske til fremtiden. De fleste er så å si sikre på at barna eller noen andre vil overta gården, og drive den videre. De fleste av barna var for unge til å kunne si noe sikkert om dette i dag, men følger de sine foreldres fotspor, vil de fleste ta en høyere utdanning. I forhold til den trenden vi har sett i dette caset, med alternative bruk versus utdanning, lover dette godt for den alternative produksjonen.

Så er det opp til de aktuelle aktørene i regionen å bestemme hva slags bruk man skal satse på. Ønsker man et mangfoldig samfunn med alle slags mulige gårdsbruk, bør man ta tak i den negative trenden som følger det tradisjonelle landbruket i dag. Selv om det ikke kun er kunnskapsmangel som er årsaken til at bøndene legger ned, så er dette likevel en faktor som kan stoppes. Ved å gi større opplæring, helst gjennom et heterarkisk kompetansenettverk med sterke bånd, vil bøndene forhåpentligvis få en større forståelse av dokumentasjon og gjennomførelse av kvalitetssikringskravene. Kanskje kan dette være med på å hindre nedleggelse av de mange gårdsbrukene?

Er målet å satse på de alternative bøndene, er regionen allerede kommet godt i gang. Her finnes det et stort nettverk med sterke bånd mellom aktørene. Skal man også satse på breddebøndene, og da det tradisjonelle gårdsbruket, bør man få en mer positiv holdning til nye ideer. Virksomhetene i regionen bør bli flinkere til å følge opp den enkelte gårdbruker. På meg virker det som om at det er nettopp dette som er problemet; at man ikke har nok organisasjoner med sterke bånd for de tradisjonelle bøndene. Kan man snu denne trenden, vil muligens tilliten til aktørene bli sterkere, samtidig som man vil vinne mer kompetanse på det enkelte felt.

Jeg håper denne oppgaven har bidratt til å sette fokus på det enkelte sted og hva kunnskap har av betydning for samfunnet i helhet. Skal den enkelte bonde ville drive gårdsbruket sitt videre, er han, eller hun, også avhengig av respekt og støtte fra aktører rundt seg. Klarer regionrådet i Valdres å holde sine mål i BU-programmet, vil jeg tro at bøndene går en lysere fremtid i møte.

Referanseliste

- Allen, J. & Massey, D. (1984): *"Geography matters!"* Cambridge University Press.
- Almeland, E. (2000): *"En komparativ landstudie av reguleringssystemer i meierisektoren"*. Hovedoppgave i sosialøkonomi, Univ. i Bergen.
- Asheim, B.T. & Isaksen, A. (2000): *"The Networked Firm in a Global World"*, s. 73-101. John Benjamins Publishing Company.
- Asheim, B.T. (2001): *"Learning Regions as Development Coalitions. Partnership as Governance in European Workfare States?"* s. 73 – 101 i *"Concepts and Transformation"*. John Benjamins Publishing Company.
- Asheim, B.T. & Coenen, L. (2005): *"Knowledge bases and regional innovation systems: Comparing Nordic clusters"*, s.1173 – 1190. Research Policy 34, Science Direct.
- Asheim, B.T. & Gertler, M.S. (2005): *"The Geography of Innovation: Regional innovation systems"*, kap.11 i Fagerberg et. al.; *"The Oxford Handbook of Innovation"*. Oxford University Press.
- Asheim, B.T. & Gertler L., Moddysson J., & Vang J. (2007): *"Constructing knowledge-based regional advantage: implications for regional innovation policy"*. Entrepreneurship and innovation Management, nr.7.
- Clark, J.R.A. (2005): *"The "New Associationalism" in agriculture: Agro-food diversification and multifunctional production logs"*. Journal of Economic Geography.
- Dicken, P. (2000): *"Places and Flows: Situating International Investment"*, kap. 14 i Clark, Feldman & Gertler (2000): *The Oxford Handbook of Economic Geography*". Oxford University Press.
- Dunn, K. (2000): Kap.4; *Interviewing*. I Hay, I. (ed.): *Qualitative research methods in human geography*. Oxford University Press.
- Eldby, H. og Fjellhammer, E. (2007): *"Evaluering av BU-ordningen i Valdres og Nord-Gudbrandsdal"*. Landbrukets utredningskontor, rapport nr. 5.
- Flø, B. E., Fjeldavli, E., og Rønningen, K. (2005): *"Multifunksjonelt Landbruk. Hva slags legitimitet har fellesgodeproduksjon innad i landbrukssektoren?"* Norsk senter for Bygdeforskning, Trondheim.
- Fossåskaret, E., Fuglestad, O. L. og Aase T.H. (red.) 1997: *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gahr Støre, J. (2003): *"Norge 2015 – En reise verdt? Scenarier for turisme-Norge"*. Kagge forlag, Oslo.
- Haglerød, Anton & Romarheim, Håkon (red.) (1997 / 98): *"Femti år i landbrukets og samfunnets tjeneste"*. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF), Oslo.

Hamre, A. (okt. 2004): *"Bygdeutviklingsprogram Valdres 2005 – 2008"*. Regionrådet for Valdres.

Haraldsen, T., Flygind, S.K., Overvåg, K. og Power, D. (2004): *"Kartlegging av kulturnæringene i Norge. Økonomisk betydning, vekst og utviklingspotensial"*. ØF-rapport nr. 10.

Haugland (2004): *"Samarbeid, allianser og nettverk"*. Universitetsforlaget.

Hilmen, S.E., Brenna, E., Fønhus, A.E., Granli, S. & Tuv, K.H. (febr. 2005): *"Regional merkevarebygging i Valdres. Sluttrapport forprosjekt "Valdres Stølsriket"*". Regionrådet for Valdres.

Hjemdahl, K.M. (2004): *"Opplevelsesindustri på Sørlandet. En rapport!"*

Holt Jensen, A. (1999): *"Geography: History and concepts: a students guide"*. Sage Publications, London.

Horn, E. & Knudsen, G. (2001): *"Tango for to"*. Kultur og næringsdepartementet.

Hotz-Hart, B. (2000): *"Innovation networks, Regions, and Globalization."* Kap.22 i Clark G.L., Feldman M.P. og Gertler M.S. (2000): *"The Oxford Handbook of Economic Geography"*. Oxford University Press, New York.

Hudson (1999): *"The Learning Economy, The Learning Firm and The Learning Region: A sympathetic Critique of The Limits to Learning"*. I *"European Urban and Regional Studies"* s.59 - 72. Sage Publications Ltd.

Isaksen, A. (1997): *"Regional innovasjon: En ny strategi i tiltaksarbeid og Regionalpolitikk"*. STEP-rapport nr. 3.

Isaksen, A. (2000): *"Regional innovasjonspolitik – Prinsipper for god praksis"*. Distriktsmelding 2001 (<http://www.distriktsforum.net>)

Jensen, R. (1999); *"The Dream Society: How the coming shift from information to imagination will transform your business"*. Mc.Graw-Hill, New York.

Johannesen (nr. 5/2007): *"Empirisk bespist"*. Appetitt, - magasinet for mat og drikke.

Kile, M. 2005: *"Regional identitet og Merkevarebygging – et eksempel fra fruktnæringen i Hardanger."* Institutt for Geografi, Universitetet i Bergen.

Kneafsey, M., Holloway, L., Venn, L. Cox, R., Dowler, E & Tuomainen, H. (2004): *"Consumers and Producers: Coping with Food Anxieties through "Reconnections"?"* Cultures of Consumptions.

Krogsmyr, Kari Elisabeth (2000): *Et lite stykke Norge. Om sted og tilhørighet i Valdres.* Hovedfagsoppgave, sosialantropologi, Universitetet i Oslo.

- Kvale, S. (2001): *Det kvalitative forskningsintervju*. Gyldendal Norsk Forlag.
- Kvale, S. (1996): *Interviews: an introduction to qualitative research interviewing*. Thousands Oaks, California.
- Leifson, T. (2006): *Sted, kropp, identitet og seksualitet. En studie av steders påvirkning på homofiles identitet og fysiske fremtoning*. Geografisk Inst., NTNU.
- Lindkvist, K.B. (2004): "Regionale innovasjonssystemer i norsk saltfiskindustri. Om nyskaping i en ressursbasert næring", kap.5 i Lindkvist (red.) "Ressurser og omstilling – et geografisk perspektiv på regional omstilling i Norge". Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Malmberg, A. (2003): "Beyond the cluster – local milieus and global connections", kap. 9, i Peck & Yeung (2003): "Remaking the Global Economy". Sage Publications.
- Marsden, T. (2004): "The Quest for Ecological Modernisation: Re-spacing Rural Development and Agri-Food Studies". Blackwell Publishing, Oxford.
- Marsden, T. (2006): "The road towards sustainable rural development: Issues of theory, policy and practice in a European context", kap. 14 i Cloke, Marsden & Mooney: "Handbook of Rural Studies". SAGE Publications Ltd., London.
- Massey & Jess (1995): "A place in the world. Culture, Places and Globalization". Oxford University Press.
- Morgan R.M. & Hunt S.D. (1994): "The commitment – trust theory of relationship marketing". Journal of Marketing, vol. 58.
- Pine, J. & Gilmore, J. (1999): "The Experience Economy – Work is theatre & Every Business a stage". Harvard Business School Press, Boston.
- Powell K. & Grodal S. (2005): "Networks of Innovators", kap.3 i Fagerberg, Mowery & Nelson (2005): "The Oxford Handbook of Innovations". Oxford University Press.
- Porter, Michael E. (1998). *Harvard Business Review*", s.77-90. Harvard University, Graduate School of Business Administration.
- Qasi, J.A. & Selfa, T.L. (2005): "The politics of Building Alternative Agro-food Networks in the Belly of Agro-Industry". Berg Publishers.
- Rasmussen, Tore S. (2006): *Bondefortellinger. Fremmedgjort eller fri?* Hovedoppgave i sosiologi, Univ. i Oslo.
- Regionrådet for Valdres (februar 2005). *Regional merkevarebygging i Valdres. Sluttrapport forprosjekt Valdres Stølsriket*. Regionrådet i Valdres.
- Renting, Marsden & Banks (2003): "Understanding alternative food networks: exploring the role of short food supply chains in rural development". Environment & Planning A, volume 35.

Ringdal, Kristen (2001): *Enhet og mangfold. Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Fagbokforlaget, Bergen.

Rotter, J.B. (1967): "A new scale for the Measurement of Interpersonal Trust". *Journal of Personality*, nr. 35.

Sack, R.D. (1997): "*Homo Geographicus*". The John Hopkins University Press, London.

Selstad, T. (2004). *Administrative grenser og regionalisering*. Kap.2 i Lindkvist, K.B. *Ressurser og omstilling. Et geografisk perspektiv på regional omstilling i Norge*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Stræte, E.P. (2004): "*Innovation and changing "worlds of production". Casestudies of Norwegian dairies*". Centre for Rural Research, Trondheim. Sage Publications.

Sundbo, J. (1998): "*The organization of innovation in services*". Roskilde University Press, Roskilde.

Sæther, B. (2007): "*Regional Knowledge Support for Agricultural Restructuring in Scandinavia*". Notat, institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Univ. i Oslo.

Van der Ploeg, J.D. & Renting, H. (2004): "*Behind the "redux": A Rejoinder to David Goodman*". *Sociologica Ruralis*, 44, 233 – 242.

Wadel, Cato (1991): *Feltarbeid i egen kultur*. Seek A/S, Flekkefjord.

Yin, Robert K. (1994): *Case Study Research, Designs and Methods*. Sage Publications, Thousand Oaks, London og New Delhi.

Vedlegg 1: Informantliste

1.1 Bønder

1.1.1 Tradisjonelle bønder

- *Bonde 1:* Sau. Leverer blant annet til Hallingkjøtt. Drev tidligere aktivt med potetdyrking, samt noe selvplukk av jordbær.
- *Bonde 2:* Sau.
- *Bonde 3 og 4 (ektepar):* Storfe; melkekuer og ungdyr.
- *Bonde 5:* Melkekuer.
- *Bonde 6:* Melkekuer. Leverer til TINE. Økologisk. Tenkt starte opp med gårdsturisme / Camping.
- *Bonde 7:* Melkekuer. Er i startfasen til å starte opp samdrift. (Når denne oppgaven er ferdig, er de i gang med samdriften.)

1.1.2 Alternative bønder

- *Bonde 8:* Spekepølse av kuer.
- *Bonde 9 og 10 (ektepar):* Geiter. Produserer geitemelk til TINE og geitekjøtt til Valdreskillings. Syr penaler og skinnfeller av killingskinnet, lager spekepølse av reint killingskjøtt. Stølsturisme.
- *Bonde 11:* Sau, melkekuer, kalver. Melk til TINE, kjøtt av storfe, lam og sauekjøtt til slakting. Osteproduksjon: hvitost, brunost, rømme og smør. Noe stølsturisme.
- *Bonde 12 og 13 (ektepar):* Sau. Sauekjøtt og ull. Spekekurvproduksjon.
- *Bonde 14 og 15 (ektepar):* Økologisk. Osteproduksjon, melk, spekekurv. Leverer ikke noe til bulkproduksjon.

1.1.3 Bonde i startfasen

- *Bonde 16:* Sau og melkekuer. Leverer både melk og kjøtt. Begynt med bioenergi. Vurderer i hovedsak rømmeproduksjon, men også noe spekekurv.

1.2 Næringsaktører / Næringsvirksomheter

- *Informant 1:* Daglig leder for Valdres Kvalitet og en av pågangsdriverne for Valdres Kvalitet Landbruk BA (innenfor Valdres Natur og Kulturpark).
- *Informant 2:* Daglig leder for Planteforsk Løken. Pådriver for både Valdres Kvalitet Landbruk BA (innenfor Valdres Natur og Kulturpark) og VALLAK (Valdreslandbrukets kompetansesenter).
- *Informant 3:* Landbrukssjef på regionkontoret.
- *Informant 4:* Ansatt på Valdres Forsøksring.
- *Informant 5:* En av lederne for Helle Slakteri.
- *Informant 6:* Ansatt på TINE Produksjonstjeneste, avdeling Fosheim.
- *Informant 7:* Ansatt på Mattilsynet.
- *Informant 8:* Jordbrukssjef
- *Informant 9:* Ansatt på Valdres Regnskapskontor.

Vedlegg 2: Spørreguide; bakgrunnsinformasjon

Spørreguide for en av igangsetterne av Valdres Merkevare Landbruk BA

- 1) *Hva er bakgrunnen for Valdres Kvalitet Landbruk BA?*
- 2) *Hva er målsettingene med produktene? (Hvor stort omfang?, hvor kjent skal det bli?, hvilke type produkt?, Organisk?)*
- 3) *Hva slags kriterier inngår i merkevareproduktene?*
- 4) *Hvordan kontrolleres det at bøndene gjennomfører kriteriene for kvalitetsmerket?*
- 5) *Hvordan stiller bøndene seg til programmet? Hvilke problemer inntreffer?*
- 6) *Hvem er dine viktigste samarbeidspartnere?*
- 7) *Hva slags type kunnskap kan du bidra med i prosjektet?*
- 8) *Hvor viktig er de lokale aktørene i forhold til aktørene utenfor regionen?*

Spørreguide for daglig leder av Planteforsk Løken, samt sentral i VALLAK og Valdres Kvalitet Landbruk BA

- 1) *Hva er hensikten med Valdres Merkevare Landbruk BA?*
- 2) *Hva er det som gjør Valdres Merkevare landbruk BA særegen?*
- 3) *Hva slags type kunnskap er nødvendig for bøndene som er med i Valdres Merkevare Landbruk BA?*
- 4) *Hva er målsettingen med kompetansesenteret VALLAK (Valdreslandbrukets kompetansesenter)?*
- 5) *Hvilke aktører er med i VALLAK? Hva slags kunnskap kan disse bidra med?*
- 6) *Hva slags kunnskap kan du bidra med i prosjektet? Hvor henter du din kompetanse fra?*

Spørreguide: landbrukskontoret i Valdres

- 1) *(Generelt: Har du noe statistikk over hvor mange bønder som driver tradisjonelt / alternativt i Valdres? Andre linker eller gode statistikker?)*
- 2) *Hva gjøres for å holde oppe de ulike brukene i Valdres?*
- 3) *Hvilke kunnskap / kompetansevirksomheter ligger tilgjengelig for bøndene her i Valdres?*
- 4) *Føler du at en form for gårdsbruk blir mer favorisert i forhold til en annen her i Valdres?
Er det noen det blir satset mer på enn andre?*
- 5) *Er det noe du ser bøndene mangler av kompetanse?*
- 6) *Vet du årsaken til hvorfor bøndene velger å legge ned gårdsbrukene sine?*

Vedlegg 3: Spørreguide for de ulike bøndene

Spørreguide for de tradisjonelle bøndene

- 1) *Hva slags dyr har du? Hvor mange?*
- 2) *Har du noe annet arbeid ved siden av jordbruket? I så fall hva?*
- 3) *Kan du beskrive situasjonen din ved det å være bonde i dag? Positive og negative sider.*
- 4) *Har du noen gang vurdert nisjeproduksjon? Hvorfor / hvorfor ikke?*
- 5) *Det er blitt satt større fokus på regionen i det siste. Favoriserer de noen? Føler du at du inngår under satsningen?*
- 6) *Trenger du å tilegne deg nye kunnskaper? Hvem rådfører du deg i så fall med?*
- 7) *Benytter, eller har du benyttet deg av kompetansen som finnes i regionen? Hva?*
- 8) *Kan regionen tilby nok kunnskap / kompetanse til det du driver med? Noe du savner (eller roser)?*
- 9) *Er kunnskapen godt nok tilrettelagt?*
- 10) *Hvem er dine viktigste samarbeidspartnere? Lærer du noe av disse?*
- 11) *Hvilke nytteverdi ser du i det du driver med?*
- 12) *Hvordan ser du på fremtiden for gårdsbruket ditt? Er det noen som tar over? Fremdeles tradisjonelt bruk?*

Spørreguide for de alternative bøndene (nisjeproduksjon)

- 1) *Hva slags dyr har du? Hvor mange?*
- 2) *Hva produserer dere?*
- 3) *Har du noe annet arbeid ved siden av nisjeproduksjonen?*
- 4) *Hvorfor startet du / dere med nisjeproduksjonen (alternative produksjonen)? Når startet du / dere?*
- 5) *Det er i dag blitt satt større fokus på landbruket i regionen. Favoriserer de noen? Føler du at du inngår under satsningen?*
- 6) *Finnes det nok kunnskap i regionen til å starte med nisjeproduksjon (alternativ produksjon)? Føler du noe mangler? Noe du roser? Er kunnskapen godt nok tilrettelagt?*
- 7) *Trenger du å tilegne deg ny kunnskap? Hvem rådfører du deg i så fall med?*

- 8) *Benytter, eller har du benyttet deg av den kompetansen som finnes i regionen? I så fall hva?*
- 9) *Hvem er din viktigste samarbeidspartner? Lærer du noe av disse?*
- 10) *Kan du beskrive situasjonen din ved det å være bonde i dag? Positive og negative sider. Hardt?*
- 11) *Hva vil du si er særegent med ditt produkt?*
- 12) *Hvilke nytteverdi ser du i det du driver med?*
- 13) *Hvordan ser du på fremtiden for gårdsbruket ditt? Er det noen som tar over? Drive det samme?*

Spørreguide for bonde som er i startfasen med alternativ produksjon

- 1) *Hva slags dyr har du? Hvor mange?*
- 2) *Har du noe annet arbeid ved siden av jordbruket? Hva?*
- 3) *Hva har du tanker om å starte? (Hva produserer du ellers?)*
- 4) *Hva er årsaken til at du ønsker å starte noe nytt?*
- 5) *Hva slags kunnskap trenger du til dette? Hvor henvender du deg for å få tak i denne kunnskapen?*
- 6) *Føler du at du får nok hjelp fra regionen angående det du vil starte opp med? På hvilken måte? Noe du savner / roser?*
- 7) *Er kunnskapen godt nok tilrettelagt?*
- 8) *Driver, eller har du drevet nisjeproduksjon? I så fall hva? Var det vanskelig å komme i gang? Hvorfor / hvorfor ikke?*
- 9) *Trenger du å tilegne deg ny kunnskap for det du driver med i dag? Hvem rådfører du deg i så fall med?*
- 10) *Det er blitt satt større fokus på landbruket i regionen i dag. Favoriserer de noen? Føler du at du inngår innunder satsningen? Hvilke holdninger har du til det som skjer i regionen i dag?*
- 11) *Hvilke nytteverdi ser du på det du driver med?*
- 12) *Kan du beskrive situasjonen din ved det å være bonde i dag? Positive og negative sider.*
- 13) *Hvordan ser du på fremtiden for landbruket i Valdres?*
- 14) *Hvordan ser du på fremtiden for gårdsbruket ditt? Noen som tar over?*

Vedlegg 4: Spørreguide næringsvirksomheter (telefon’’intervju’’)

*Spørreguide for Valdres forsøksring, Helle Slakteri, TINE Produksjonstjeneste,
Mattilsynet, jordbrukskontoret og Valdres Regnskapskontor*

- 1) *Hva slags kompetanse tilbyr dere bøndene i regionen?*
- 2) *Er det noe kompetanse dere satser spesielt på i dag?*
- 3) *Hvem er deres viktigste samarbeidspartnere for å oppnå den kompetansen dere sitter med?*

